

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
Одеського національного економічного університету

Збірник наукових праць

№ 3-4 (304-305), 2023

Виходить 10-12 разів на рік 5-6 випусків • Заснований у грудні 1994 р.

Одеса
2023

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор

Коваленко Вікторія Володимирівна, доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна

Заступники головного редактора

Слатвінська Марина Олександрівна, доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна,

Літвінов Олександр Сергійович, доктор екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна,

Технічний редактор

Кулікова Єлизавета Олександрівна, викладач, фахівець I категорії, Одеський національний економічний університет, Україна

Амброзі Маріан Маріанович кандидат філософських наук, доцент, Коледж міжнародного бізнесу ISM Словачина в Пряшеві (Словачина), Андрашик Ладислава доктор технічних наук, професор, Словацький технологічний університет (Словачина), Божинова Маріяна доктор екон. наук, професор, Академія економіки ім. Д. А. Ценова, Республіка Болгарія, Бухтіарова Аліна Геннадіївна кандидат екон. наук, доцент, Сумський державний університет, Україна, Валігура Володимир Андрійович кандидат екон. наук, доцент, Західноукраїнський національний університет, Васильчизин Олександра Богданівна доктор екон. наук, доцент, Західноукраїнський національний університет, Україна, Гончаренко Олена Миколаївна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, Горняк Ольга Василівна доктор економічних наук, професор, Одеський національний університет ім. І.І.Мечникова, Україна, Горювий Дмитро Анатолійович доктор екон. наук, професор, Харківський технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Україна, Гросу Вероніка доктор економічних наук, професор, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, (Сучава, Румунія), Гудзь Тетяна Павлівна доктор екон. наук, доцент, Вищий навчальний заклад Укоопспілки, Полтавський університет економіки і торгівлі, Україна, Даниліна Світлана Олексіївна кандидат економічних наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Єрмакова Ольга Анатоліївна доктор екон. наук, професор, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, Жаворонюк Артур Віталійович кандидат екон. наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Жердецька Лілія Вікторівна доктор екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Заротіадіс Грігоріс кандидат екон. наук, доцент, Університет Аристотеля в Салоніках, Греція, Збрицька Тетяна Петрівна кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Зеленка Владімір кандидат екон. наук., доцент, Вища школа економіки у Празі, Чеська Республіка, Кетнерс Карліс доктор екон. наук, професор, Банківська вища школа бізнесу і фінансів, Латвійська Республіка, Кузіна Руслана Віллівна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, Кузнєцова Інна Олексіївна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, Лайко Олександр Іванович доктор екон. наук, старший науковий співробітник, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, Лоханова Наталія Олексіївна доктор екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Маркс-Бельська Рената кандидат екон. наук., доцент, Вармінсько-Мазурський університет в Ольштині, Республіка Польща, Меджибовська Наталія Семенівна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Мельник Леонід Васильович доктор екон. наук, доцент, Національний університет водного господарства та природокористування, Україна, Міхальчук Камелія-Каталіна, кандидат екон. наук, доцент, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, (Сучава, Румунія), Мурушудлі Фахри Фуад огли доктор філософії з економіки, докторант кафедри фінансів і фінансових інститутів Азербайджанського державного економічного університету (Азербайджан), Нездоїмів Сергій Георгійович кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Онищенко Світлана Володимирівна доктор екон. наук, професор, Національний Університет «Полтавська політехніка ім. Ю. Кондратюка, Україна, Пантелєва Наталія Миколаївна доктор екон. наук, професор, Черкаський науково-навчальний інститут Університету банківської справи, Паглатой Олександр Євгенович кандидат економічних наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Семенова Валентина Григорівна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, Сергєєва Олена Степанівна кандидат економічних наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Слободяник Юлія Борисівна доктор екон. наук, професор, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана, Україна, Сментина Наталія Валентинівна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, Тульвінські Міхаєла кандидат екон. наук, доцент, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, (Сучава, Румунія), Уханова Інна Олегівна кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Шелудько Сергій Андрійович, кандидат екон. наук, доцент, провідний фахівець Департаменту оцінки та заставних операцій ПАТ АБ "Південний", Україна, Школьник Інна Олександрівна доктор економічних наук, професор, Сумський державний університет, Україна

Міжнародна представленість та індексація: Index Copernicus International (ICV 2021: 75.22). Google Scholar (h-індекс - 10). Open Ukrainian Citation Index (OUCI). CrossRef. Dimensions. Реферативна база даних «Україніка наукова». Український реферативний журнал «Джерело». Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. Електронний репозитарій Одеського національного економічного університету.	Засновник та видавець: Одеський національний економічний університет Свідцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: Серія КВ № 20991-10791 ПР від 18 серпня 2014 р. (перереєстрація) Включено до категорії «Б» в «Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» на підставі наказу Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 р. № 886 Адреса редакції та видавця: 65082, м. Одеса, вул. Гоголя, 18, ауд. 110, Одеський національний економічний університет, науково-редакційний відділ, тел.: (+38048) 777-89-16 e-mail: visnik.nauka@oneu.edu.ua web-site: http://n-visnik.oneu.edu.ua/index.php
--	--

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Гудзь Тетяна, Проскурня Назар	
Забезпечення сталого розвитку підприємства: теоретичний аспект.....	7
Міщенко Максим, Калініченко Людмила, Коваленко-Марченкова Євгенія, Башмаков Максим	
Логістичний менеджмент в підвищенні ефективності розвитку підприємств транспортного будівництва.....	13
Чернова Наталія, Чернов Дмитро	
Дослідження компетенцій методів нематеріальної мотивації в організаціях задля підвищення ефективності кадрового потенціалу.....	19

АНАЛІЗ, АУДИТ, ОБЛІК ТА ОПОДАТКУВАННЯ

Нашкерська Галина	
Консерватизм та обачність у бухгалтерському обліку.....	26
Артюх Оксана, Полтавцев Костянтин	
Сонячні електростанції у системі вітчизняного оподаткування.....	32
Самотоєнкова Олена	
Сучасний стан і тенденції ринку інформаційних послуг в Україні.....	39
Семенова Катерина, Матвійчук Юлія	
Аналітичне забезпечення управління основними засобами промислових підприємств України.....	49

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Гаркуша Юлія, Власов Олександр	
Розвиток безготівкових розрахунків в Україні: фактори впливу.....	56
Коваленко Вікторія, Сергєєва Олена, Лисянський Станіслав	
Проблеми формування прибутку банками з державною часткою в умовах воєнного стану.....	63
Посмітна Марина	
Теоретико-практичні засади макропруденційної політики Національного Банку України.....	70
Сніщенко Роман	
Діджиталізація бізнесу як стратегічний інструмент фінансово-економічної безпеки.....	79

МЕНЕДЖМЕНТ ТА БІЗНЕС-АДМІНІСТРУВАННЯ

Москалюк Ганна, Збиковська Наталія	
Сресе-аналіз як метод оцінювання корпоративної соціальної відповідальності задля поліпшення потенціалу стратегічного розвитку підприємства.....	87

МАРКЕТИНГ, ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Кічук Надія	
Основні проблеми розвитку малого і середнього підприємництва в Одеському регіоні.....	98
Колесник Олена, Кочевой Максим	
Циркулярна економіка як сучасна філософія бізнесу.....	106

ЕКОНОМІКА ТУРИЗМУ ТА ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА

Щука Галина	
Пропозиція лікувально-оздоровчих послуг на туристичному ринку Закарпаття.....	112

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
ODESSA NATIONAL ECONOMIC UNIVERSITY
ALL-UKRAINIAN ASSOCIATION OF YOUNG SCIENTISTS

SCIENTIFIC BULLETIN
of Odessa National Economic University
Collection of Scientific Works

№ 3-4 (304-305), 2023

Published 10-12 times a year (5-6 issues) • Founded in December 1994

Odessa
2023

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief

Kovalenko Victoria, D.Sc. (Economics), Professor, Professor, Department of Banking, Odessa National University of Economics, Ukraine

Deputies of Editor-in-Chief

Slatvinska Maryna, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine,

Litvinov Oleksandr, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine,

Proofreader editor

Kulikova Yelizaveta, lecturer, specialist of the 1st category, Odessa National Economic University, Ukraine

Ambrose Marian Cand. Sc. (Phil.), Assoc. Prof., College of International Business ISM Slovakia in Prešov (Slovakia), **Bozhinova Mariyana**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., D.A. Tsenov Academy of Economics, Republic of Bulgaria, **Bukhtiarova Alina**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Sumy State University, Ukraine, **Valihura Volodymyr**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., West Ukrainian National University, Ukraine, **Vasylychshyn Alexandra**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., West Ukrainian National University, Ukraine, **Goncharenko Olena**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Gorovyi Dmytro**, Doctor of Economics, Professor, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Kharkiv, Ukraine, **Grosu Veronica** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Stefan cel Mare University of Suceava, (Suceava, Romania), **Hudz Tetiana**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Poltava University of Economics and Trade, Ukraine, **Ermakova Olga**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Institute of Market Problems And Economic-Ecological Research of the NAS of Ukraine, **Zhavoronok Artur** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Yuriy Fedkovych National University, Ukraine, **Zherdetska Liliia**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Zarotiadis Grigoris** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof. Aristotle University of Thessaloniki, Greece, **Zbritskaya Tatiana** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Zelenka Vladimir**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., University of economics Prague, Czech Republic, **Ketners Karlis**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., BA School of Business and Finance, Republic of Latvia, **Kuzina Ruslana** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Kuznetsova Inna**, Doctor of Economics, Professor, Head Department of Management, Odessa National Economics University, Ukraine, **Laiko Oleksandr**, Dr. Sc. (Econ.), Senior Scientific Associate, Institute of Market Problems And Economic-Ecological Research of the NAS of Ukraine, **Lokhanova Nataliia**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Marks-Bielska Renata**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Poland, **Medzhibovcka Nataliia** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Melnik Leonid Vasyliovych** Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., National University of Water Management and Environmental Sciences, Ukraine, **Mikhalechuk Kamelia-Katalina**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Stefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania), **Murshudli Fakhri Fuad** Ph.D. (Econ.), Doctoral student of the Department of finance and Financial Institutions, Azerbaijan State University of Economics, Azerbaijan, **Nezdoymynov Sergii** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Onyshchenko Svitlana**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Ukraine, **Panteleeva Nataly** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Cherkasy Research and Training Institute of the University of Banking, Ukraine, **Semenova Valentyna**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Slobodianyuk Yuliia**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Kyiv national economic university named after Vadym Hetman, Ukraine, **Smentyna Nataliia**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Tulvinschi Mikhaela** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Stefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania), **Ukhanova Inna** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Khomutenko Alla**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Ciubotariu Marius** Cand. Sc. (Econ.), lecturer, Stefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania), **Shykina Olga** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Sheludko Sergii**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Shkolnik Inna** D.Sc. (Economics), Professor, Sumy State University, Ukraine

<p>International Abstracting and Indexing: Index Copernicus International (ICV 2021: 75.22). Google Scholar (h-index - 10). Open Ukrainian Citation Index (OUCI). CrossRef. Dimensions. Reference database «Ukrainika Naukova». Ukrainian abstract journal «Dzherelo». Vernadsky National Library of Ukraine. Electronic repository of the Odessa National Economic University.</p>	<p>Founder and publisher: Odessa National Economic University Certificate of State Registration of the Print Media: Series KV No. 20991-10791PR dated August 18, 2014 (re-registration) Included in the category "B" in the "List of scientific professional publications of Ukraine" in which the results of dissertations for the degree of Doctor of Sciences and Candidate of Sciences can be published on the basis of the direction of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 02.07.2020 № 886 Editorial and publisher address: 18, Hoholia str., room 110, Odessa, 65082, Odessa National Economic University, Scientific and editorial department, tel. (*38048) 777-89-16 e-mail: visnik.nauka@oneu.edu.ua website: http://n-visnik.oneu.edu.ua/index.php © Odessa National Economic University, 2022</p>
--	---

CONTENTS

ECONOMICS AND MANAGEMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

Hudz Tetiana, Prpskurnia Nazar	
Ensuring sustainable development of the enterprise: theoretical aspect.....	7
Michenko Maksym, Kalinicenko Lyudmila, Kovalenko-Marchenkova Yevheniia, Bashmakov Maksym	
Logistics management in increasing the efficiency of the development of transport construction enterprises.....	13
Chernova Nataliia, Chernov Dmytro	
Research of the competences of intangible motivation methods in organizations to increase the efficiency of personnel potential.....	19

ANALYSIS, AUDIT, ACCOUNTING AND TAXATION

Nashkerska Halyna	
Conservatism and prudence in accounting.....	26
Artyukh Oksana, Poltavsev Kostiantyn	
Solar power plants in the domestic taxation system.....	32
Samotoenkova Elena	
Current state and trends of the information services market in Ukraine.....	39
Semenova Kateryna, Matviychuk Julia	
Analytical support for managing the efficiency of fixed assets utilization at industrial enterprises of Ukraine.....	49

FINANCE, BANKING AND INSURANCE

Harkusha Yuliya, Vlasov Oleksandr	
Development of cashless settlements in Ukraine: factors of influence.....	56
Kovalenko Victoria, Serhieieva Olena, Lysianskyi Stanislav	
Problems of profit formation by banks with a state share under the state martial law.....	63
Posmitna Maryna	
Theoretical principles of macroprudential policy of the national bank of Ukraine and its practical implementation.....	70
Snishchenko Roman	
Business digitalization as a strategic tool for financial and economic security.....	79

MANAGEMENT AND BUSINESS ADMINISTRATION

Moskaliuk Hanna, Zbykovska Nataliia	
Space-analysis as a method of assessing corporate social responsibility to improve the potential of strategic development of the enterprise.....	87

MARKETING, ENTEPRENEURSHIP, TRADE AND EXCHANGE ACTIVITIES

Kichuk Nadiya	
Main problems of the development of small and medium-sized enterprises in the Odessa region.....	98
Kolesnik Olga, Kochevoi Maksym	
Circular economy as a modern business philosophy.....	106

ECONOMICS OF TOURISM, HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS

Shchuka Halyna	
The offer of medical and health services on the tourist market of Transcarpattia.....	112

~ ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ ~

УДК 658.5:338.121

DOI:10.32680/2409-9260-2023-3-4-304-305-7-12

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Гудзь Т. П., доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів та банківської справи, Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», м. Полтава, Україна

e-mail: gtp9@ukr.net

ORCID ID:0000-0002-2310-5425

Проскурня Н. В., здобувач третього (освітньо-наукового) рівня ступеня доктора філософії зі спеціальності 073 Менеджмент, Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», м. Полтава, Україна

e-mail: proskurnianazar@gmail.com

ORCID ID:0009-0000-7969-9659

***Анотація.** Мета статті полягає у розкритті нових теоретичних аспектів формування сталого розвитку підприємства через дослідження його методологічного взаємозв'язку з категоріями сучасної екосистеми бізнесу. Поставлена мета досягається послідовним вирішенням завдань з використанням діалектичного та логічного підходів, методів індукції та дедукції, аналізу та синтезу, комплексного та системного підходів. Доведено, що сталий розвиток являє собою спірально-видний процес прогресивної зміни станів рівноваги від нижчих до якісно вищих рівнів. Кількісною характеристикою рівноваги визначено наявний потенціал підприємства, достатній для реалізації місії його діяльності. Звідси виведений об'єкт впливу з боку керуючої системи – потенціал підприємства, що формується для забезпечення виконання завдань на стратегічному, тактичному та оперативному рівнях з метою забезпечення збалансованого розвитку його діяльності. Рівновага як стан потенціалу формується під впливом прямих та зворотних зв'язків з інноваціями, реалізація яких приводить в дію механізм забезпечення сталого розвитку підприємства. Звідси отриманий висновок про співвідношення рівноваги та сталого розвитку підприємства як змісту та форми, відповідно. Сфокусовано увагу на ключовій тезі про те, що сталий розвиток як рух підприємства від одного рівноважного стану до якісно іншого, вищого за рівнем розвитку стану рівноваги не є самоціллю, а підпорядковується реалізації мети діяльності підприємства. Практична значимість статті полягає у визначенні принципів забезпечення сталого розвитку підприємства, які передбачають збалансованість його економічних, соціальних та екологічних стратегічних орієнтирів ведення бізнесу; підтримку достатнього рівня самофінансування; впровадження інновацій як ключового інструменту подолання кризи та забезпечення стійкого розвитку.*

Ключові слова: сталий розвиток, рівновага, потенціал, підприємство, нестабільність, менеджмент.

ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE: THEORETICAL ASPECT

Hudz Tetiana, professor of the Department of Finance and Banking, Doctor of Economic Sciences, professor, Poltava University of Economics and Trade, Poltava, Ukraine

e-mail: gtp9@ukr.net

ORCID ID:0000-0002-2310-5425

Prpskurnia Nazar, holder of the third (educational and scientific) level of the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 073 Management, Poltava University of Economics and Trade, Poltava, Ukraine

e-mail: proskurnianazar@gmail.com

ORCID ID:0009-0000-7969-9659

***Abstract.** The purpose of the article is to reveal new theoretical aspects of enterprise sustainable development formation through the study of its methodological relationship with the categories of the modern business ecosystem. The tasks of the research involve studying the essence of enterprise sustainable development, establishing and describing its relationship with such economic categories as balance, innovation, potential; formulation of the principles of ensuring the sustainable development of the socio-economic system. The set goal is achieved by consistently solving problems using dialectical and logical approaches, methods of induction and deduction, analysis and synthesis, complex and systemic approaches. The main theoretical results of the research, which contain elements of scientific novelty, are the clarification of the essence of sustainable development and the establishment of a methodological relationship with the categories whose role is key in ensuring it. It has been proven that sustainable development is a spiral process of progressive change of equilibrium states from lower to qualitatively higher levels. The quantitative characteristic*

of equilibrium defines the available enterprise potential, sufficient to realize the mission of its activity. From here, the object of influence on the part of the management system is deduced – the potential of the enterprise, which is formed to ensure the fulfillment of tasks at the strategic, tactical and operational levels in order to ensure the balanced development of its activities. Equilibrium as a state of potential is formed under the influence of direct and feedback links with innovations, the implementation of which activates the mechanism for ensuring the sustainable development of the enterprise. Hence the conclusion about the relationship between equilibrium and sustainable development of the enterprise as content and form, respectively. Attention is focused on the key thesis that sustainable development as the movement of an enterprise from one equilibrium state to a qualitatively different, higher-level equilibrium state is not an end in itself, but is subordinated to the realization of the purpose of the enterprise's activity. lies in determining the principles of ensuring the enterprise sustainable development, which provide for the balance of its economic, social and environmental strategic business guidelines; maintaining a sufficient level of self-financing; implementation of innovations as a key tool for overcoming the crisis and ensuring sustainable development.

Keywords: sustainable development, balance, potential, enterprise, instability, management.

JEL Classification: D590, G390, M290, O100.

Постановка проблеми. Сталий розвиток підприємства є однією з базових цінностей його діяльності. Інші важливі стратегічні орієнтири – конкурентоспроможність, ефективність, ринкова ніша є похідними від сталого розвитку в умовах нестабільного середовища функціонування бізнесу. Історія підприємництва свідчить, що тривалі сприятливі умови для розвитку підприємства є радше винятком, ніж правилом. На практиці спостерігається чередування сприятливих та кризових умов, у тому числі й глобальних трансформацій. Втім, якість та ефективність системи менеджменту на підприємстві проявляється саме у здатності забезпечувати сталий розвиток його діяльності за умов нестабільності та невизначеності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що існує два рівні постановки проблеми сталого розвитку – глобальний та макрорівень. Сталий розвиток як концепція, офіційно обґрунтована та проголошена у 1987 р., досліджується досить активно. Серед наукових публікацій, присвячених сталому розвитку, у контексті проблематики цього дослідження інтерес представляють ті, в яких зроблено проєкцію універсальних ідей сталого розвитку на рівень підприємств та бізнесу. Проблематика сталого розвитку підприємства досить широко досліджується у науковій літературі у різних аспектах: як єдина життєздатна концепція організації бізнесу [1, 2, 3], з огляду на забезпечення конкурентних переваг у довгостроковій перспективі [4, 5, 6, 7], з позиції подолання кризи та відновлення стабільного функціонування бізнесу [8, 9, 10, 11].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Широта досліджень питання сталого розвитку підприємства постійно потребує поглиблення його теоретичних засад через призму сучасних наукових підходів і практик ведення бізнесу у складних умовах невизначеності та ризику.

Мета дослідження полягає у розкритті нових теоретичних аспектів формування сталого розвитку підприємства через дослідження його методологічного взаємозв'язку з категоріями сучасної екосистеми бізнесу.

Основний матеріал. Гарантією існування підприємства у довгостроковій перспективі є, по-перше, збереження та розвиток його потенціалу, а, по-друге, забезпечення рівноваги. Одночасне виконання обох умов у довгостроковому періоді забезпечує сталий розвиток підприємства. Взаємозв'язок між двома умовами, що гарантують довгострокове здоров'я підприємства, полягає у тому, що прагнення до нарощування потенціалу підприємства – єдиний шлях забезпечення його рівноваги. Це означає, що матеріальною основою рівноваги підприємства є його потенціал, під яким ми розуміємо сукупність ресурсів для досягнення стратегічних цілей діяльності. Сформований потенціал як компонент сталого розвитку підприємства забезпечує його несуперечливе, збалансоване, гармонійне функціонування. Ефективне використання потенціалу підприємства забезпечує водночас баланс двох властивостей – гнучкості та адаптивності [9, с. 181]. Перша є важливою характеристикою здатності підприємства до впровадження інновацій, а друга – необхідна для спроможності нейтралізувати вплив зовнішніх дестабілізуючих чинників і загроз, обумовлених його функціонуванням у конкурентному середовищі.

В економічній науці обґрунтовано бачення потенціалу підприємства як основи його сталого розвитку [8, с. 36; 12, с. 20; 13, с. 29]. Найбільш чіткою є позиція згідно з якою обстоюється ідея того, що супер метою діяльності підприємства має бути не одержання прибутку, а нарощування його потенціалу. Принцип отримання прибутку важливий і необхідний для зростання потенціалу підприємства, але він не повинен трансформуватися у головну ціль сучасного бізнесу. На підтримку такої думки доцільно навести відоме висловлювання німецького вченого М. Хесселя щодо ролі прибутку у діяльності підприємства: «Прибуток

необхідний як повітря, яким ми дихаємо. Втім, було б жахливо працювати тільки заради прибутку, як жахливо було б жити тільки заради того, щоб дихати» [14, с. 25].

За словами П. Друкера, «управляти бізнесом – означає знаходити оптимальну рівновагу між його різними потребами і цілями» [15, с. 58]. За сучасних умов швидкоплинної зміни факторів ринкових процесів необхідною умовою є переорієнтація менеджменту підприємств із забезпечення поточних потреб діяльності на формування довгострокових конкурентних переваг. Єдиним шляхом реалізації цієї мети є формування засад сталого розвитку. Він передбачає орієнтацію системи управління підприємством на набуття здатності бути причиною подій у ринковому середовищі. Розкриття таких властивостей менеджменту підприємства можливе тільки у динамічному рівноважному стані, який характеризується стійкістю до зовнішніх впливів. Основою утримання рівноваги у динаміці виступає потенціал підприємства, нарощування якого відбувається у процесі його сталого розвитку.

Отже, рівновага є об'єктом системи менеджменту, відповідно, її формування виступає завданням, що має виконуватися на стратегічному, тактичному та оперативному рівнях управління підприємством з метою забезпечення збалансованого розвитку його діяльності.

Розкриття управлінського підходу до вивчення сутності рівноваги, на нашу думку, можливе у межах концепції максимізації сприятливих можливостей, обґрунтованої П. Друкером на протигагу ліберальній концепції максимізації прибутку [15]. Рівновага як завдання менеджменту на підприємстві та мета його діяльності, поставлена у формі максимізації прибутку, – не сумісні. Методологічна суперечність між ними є очевидною. За умов рівноваги не може віддаватися абсолютний пріоритет одному з економічних, соціальних чи екологічних показників, оскільки має бути досягнутий економічно обґрунтований баланс між ефективністю, екологічним ризиком та соціальною відповідальністю підприємства.

Запропонована П. Друкером концепція передбачає, що «результативність для бізнесу важливіша за ефективність» [15, с. 54]. Найбільш широкий спектр «сприятливих можливостей» відкривається за умов рівноваги, які ставлять підприємство у центр формування подій для розвитку своєї діяльності. І якщо внутрішні фактори є повністю підконтрольними підприємству, то у випадку із зовнішніми факторами – це має бути гра на випередження. Отже, при застосуванні концепції максимізації сприятливих можливостей на перший план виходить не прогнозування ризиків, а планування шляху досягнення бажаної мети через відкриття сприятливих можливостей. Такий підхід до управління підприємством є найбільш прийнятним за умов макроекономічної нестабільності, коли підприємству для того, щоб не тільки вижити, а й розвиватися, необхідно поєднувати у збалансованому вигляді дві протилежні властивості: адаптивність та революційність.

Описаний баланс найбільш повно може реалізуватися у межах системи управління підприємством, організованої на принципах моделі «скоординованої ринкової економіки» [13, с. 13]. Її прикладом є німецька модель Sozialen Marktwirtschaft (соціально-ринкове господарство), управління в якій здійснюється на основі «права спільного прийняття рішень» (Mitbestimmung). Його сутність полягає у рівноважному розподілі відповідальності й повноважень між усіма зацікавленими учасниками взаємодії. Так, власник бізнесу не усувається від управління, а зберігає у ньому участь разом із представниками робочого колективу, держави і профспілок [13, с. 19]. Подібна система управління дозволяє долати «антагонізм між працею і капіталом» [13, с. 26]. На цій основі закладається базис збалансованого розвитку діяльності підприємства, невід'ємною складовою якого є рівновага.

Управління діяльністю підприємства на засадах сталого розвитку його діяльності передбачає дотримання таких принципів:

- збалансування грошових потоків у поточному періоді та на перспективу за строками фінансового забезпечення економічних, соціальних та екологічних потреб діяльності підприємства [16];

- достатнє самофінансування при забезпеченні ефективності використання капіталу [8, 10];

- саморозвиток на основі накопиченого потенціалу через впровадження інновацій [6, 17].

Отже, управління сталим розвитком – це важливе завдання менеджменту підприємства на будь-якій стадії його життєвого циклу. Потенціал виступає засобом реалізації класичної стратегічної мети

будь-якого підприємства, яка полягає у досягненні найвищої результативності діяльності та забезпеченні на цій основі зростання вартості бізнесу. Недостатній потенціал системи є основною перешкодою до встановлення її рівноваги. Це означає, що кількісно рівновага характеризується достатністю наявного потенціалу підприємства для реалізації стратегічних

цілей його діяльності.

Розглядаючи потенціал як стартовий майданчик для розвитку підприємства, слід зазначити, що він залежить від низки передумов, що забезпечують рівновагу між силами дії та протидії. Звідси випливає висновок про те, що найбільш сприятливими умовами формування та використання потенціалу підприємства є рівновага як сукупність сприятливих можливостей. У нерівноважному стані потенціал підприємства витрачається на відновлення його стабільності, і новий стан рівноваги досягається вже на кількісно нижчому рівні потенціалу, який може не забезпечувати його стійкості. Отже, між потенціалом та рівновагою підприємства існують прямі та зворотні зв'язки, реалізація яких забезпечує сталий розвиток підприємства.

Рівновага є синергетичним витоком сталого розвитку підприємства. Внутрішні кількісно-якісні зміни, що відбуваються у процесі сталого розвитку підприємства, варто розглядати як закономірний незворотний перехід між якісно різними станами рівноваги. Звідси стає зрозумілим зв'язок між рівновагою та сталим розвитком підприємства як змісту й форми, відповідно. Слід зазначити, що ця ключова теза закладена в основу визначень сталого розвитку підприємства.

Так, ряд науковців трактують сталий економічний розвиток як послідовну зміну стійких станів системи, за яких вона залишається здатною до збереження стабільного збалансованого зростання [7, 8, 13]. Це визначення повністю відповідає трактуванню сутності категорії «розвиток» як закономірному процесу змін станів системи. Втім, важливо уточнити, що мова йде про зміну усталених станів, які є вираженням рівноваги.

Академік НАН України В. М. Геєць визнав сталий економічний розвиток як органічне поєднання двох іманентних властивостей: рівноваги та відхилення економічних параметрів від рівноважного положення, тобто нестабільності [12, с.10–11].

В іншому ракурсі науковий погляд на сталий розвиток підприємства зводиться до розуміння його сутності як організованої сукупності збалансованих кількісних, структурних і якісних змін, що відповідають цілям підприємства та враховують об'єктивні та суб'єктивні обмеження з боку зовнішнього середовища та потенціалу підприємства [1, 2, 4, 5]. З цього визначення можемо зробити важливий висновок про те, що «збалансовані зміни» або, іншими словами, сталий (рівноважний) розвиток підприємства не є самоціллю. Він забезпечує реалізацію мети діяльності підприємства.

Згідно з висновками дослідження українських учених, сталий розвиток підприємства визначається сукупністю кількісно-якісних змін у зовнішній еко-еколого-соціальної системі та здатністю збалансованого існування через вміння підтримувати стійкість і стабільність функціонування внутрішніх підсистем підприємства, шляхом накопичення такого рівня компетенцій, що дозволять успішно долати критичні точки до переходу підприємства від одного відносно стійкого стану до іншого [3, с. 139; 17,

с. 59]. Такий підхід свідчить, що сталий розвиток – це рух системи від одного рівноважного стану до якісно іншого, вищого за рівнем розвитку стану рівноваги. Це дозволяє стверджувати, що в основі не лише циклічного, а й спіралевидного розвитку підприємства, лежить змінюваність його рівноважних станів. Тільки якщо циклічність передбачає можливість зміни напряму руху рівноваги, то спіралевидний процес розвитку являє собою прогресивну зміну станів рівноваги від нижчих до якісно вищих рівнів.

Висновки. Узагальнюючи вищенаведені визначення сталого розвитку підприємства, необхідно виділити їхню спільну ідею щодо необхідності поєднання внутрішньої збалансованості елементів економічної системи з її гармонійною взаємодією зі своїми надсистемами макро- і мегарівнів, а також з рештою систем, що контактують з нею, зокрема екологічною і соціальною. Звичайно, поняття сталого розвитку є широким і охоплює не тільки економічну сторону діяльності підприємства, а й екологічні та соціальні аспекти, які не входять у предмет нашого дослідження. Втім, для нашого дослідження суттєвою є теза про те, що збалансованість є основним принципом сталого розвитку підприємства, що логічно витікає із наведених вище визначень.

Отже, розглядаючи сталий розвиток як процес, що має своїм результатом ряд кількісних і якісних змін потенціалу підприємства, можемо зробити висновок, що здійснення таких перетворень вимагає забезпечення стабільної у часі динамічної рівноваги. Виконання цього завдання належить до функцій системи безпеки, метою якої є забезпечення стабільного функціонування та прогресивного соціально-економічного розвитку підприємства.

Список літератури

1. Бондарчук Л. Ф., Бондарчук С. П., Білик О. С. Особливості організації сталого розвитку підприємств в умовах налагодження соціального діалогу та моніторингу безпеки. Формування ринкових відносин в Україні. 2022. № 5. С. 92–100.
2. Горбаль Н. І., Ломага Ю. Р. Циркулярна економіка – основа сталого розвитку підприємств. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Проблеми економіки та управління. 2022. Т. 6, № 1. С. 9–24.
3. Пашкевич М. С., Лі Г. Визначення завдань сталого розвитку підприємства в умовах європейської моделі біоекономіки. Проблеми економіки. 2021. № 4. С. 134–140.
4. Князь С. В., Тиркало Ю. Є., Фільц О. Ю. Концепція сталого розвитку та її корисність для розробки механізму контролю в системі управління підприємством. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія : Економічні науки. 2021. № 11(1). С. 58–66.
5. Коваленко Н. В., Ходаківська О. В., Зось-Кіор М. В., Клименчукова Н. С. Операційна діяльність на основі методів критичної оцінки підприємства в умовах глобалізації, міграційних ризиків, сталого розвитку та управління інноваційними змінами. Формування ринкових відносин в Україні. 2022. № 2. С. 164–170.
6. Ольшанська О. В., Пузирьова П. В. Фінансування інноваційної діяльності як чинник забезпечення фінансово-економічної безпеки промислових підприємств в умовах сталого розвитку. Формування ринкових відносин в Україні. 2021. № 11. С. 42–51.
7. Пашкевич М. С., Лі Г. Теоретичне обґрунтування моделей участі підприємств у досягненні глобальних цілей сталого розвитку. Бізнес Інформ. 2021. № 12. С. 184–190.
8. Гудзь Т. П. Теорія і методологія формування фінансової рівноваги підприємства: монографія. Полтава: ПУЕТ, 2018. 463 с.
9. Жосан Г. В. Адаптивний менеджмент і сталий розвиток: взаємозв'язок понять у контексті управління діяльністю підприємства в умовах невизначеності. Бізнес Інформ. 2021. № 3. С. 179–187.
10. Нусінов В. Я., Олюха В. Г., Буркова Л. А., Шепелюк В. А. Запобігання банкрутству підприємств як складова сталого розвитку. Економіка та право. 2021. № 4. С. 18–31.
11. Погорелов Ю. С., Козаченко Г. В. Інструментарій сталого розвитку підприємства в умовах кризи. Бізнес Інформ. 2021. № 4. С. 285-293.
12. Геєць В. М. Про єдність і суперечності у розвитку суспільства, держави та економіки. Економіка України. 2012. №11. С. 4–22.
13. Зверяков М. І. Теоретична парадигма сталого розвитку та українські реалії. Економіка України. 2018. №10. С. 10–31.
14. Meyer K., Hessel M., Lorsch D. (1996). Corporate governance: owners, directors and employees of a joint-stock company. London. 48 p.
15. Drucker, P. F. (1963). Managing for business effectiveness. Harvard Business Review, 41(3), 53–60.
16. Садченко О. В. Управління фінансовими потоками підприємств та держави в умовах сталого розвитку. Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. 2021. Т. 20, вип. 2. С. 81-97.
17. Будько О. В., Кукса Ю. А. Формування інформаційного забезпечення управління сталим розвитком підприємства. Економічний вісник Дніпровського державного технічного університету. 2021. № 2. С. 54-61.

References

1. Bondarchuk, L. F., Bondarchuk, S. P. & Bilyk O. S. (2022). Peculiarities of the organization of sustainable development of enterprises in the conditions of establishment of social dialogue and safety monitoring. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini, 5, 92–100. [In Ukrainian].
2. Horbal, N. I. & Lomaha, YU. R. (2022). Circular economy - the basis of sustainable development of enterprises. Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnikha". Seriiia : Problemy ekonomiky ta upravlinnia, 6, 1, 9–24. [In Ukrainian].
3. Pashkevych, M. S. & Li, H. (2021). Determination of tasks of sustainable development of the enterprise in the conditions of the European model of bioeconomy. Problemy ekonomiky, 4, 134–140. [In Ukrainian].
4. Kniaz, S. V., Tyrkalo, YU. YE. & Filts O. YU. (2021). Kontseptsiiia staloho rozvytku ta ii korisnist dlia rozrobky mekhanizmu kontroliu v systemi upravlinnia pidpriumstvom [The concept of sustainable development and its usefulness for the development of a control mechanism in the enterprise management system]. Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal "Internauka". Seriiia : Ekonomichni nauky – International scientific journal "Internauka". Series: Economic sciences, 11 (1), 58–66. [In Ukrainian].

5. Kovalenko, N. V., Khodakivska, O. V., Zos-Kior, M. V. & Klymenchukova, N. S. (2022). Operational activity based on methods of critical assessment of the enterprise in the conditions of globalization, migration risks, sustainable development and management of innovative changes. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, 2, 164–170. [In Ukrainian].
6. Olshanska, O. V. & Puzyrova, P. V. (2021). Financing of innovative activity as a factor in ensuring the financial and economic security of industrial enterprises in conditions of sustainable development. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, 11, 42–51. [In Ukrainian].
7. Pashkevych, M. S. & Li H. (2021). Theoretical substantiation of models of enterprise participation in achieving global goals of sustainable development. *Biznes Inform*, 12, 184–190. [In Ukrainian].
8. Hudz, T. P. (2018). *Teoriia i metodolohiia formuvannia finansovoi rivnovahy pidpriemstva: monohrafiia*. Poltava: PUET. [In Ukrainian].
9. Zhosan, H. V. (2021). Adaptive management and sustainable development: the interrelationship of concepts in the context of managing the company's activities in conditions of uncertainty. *Biznes Inform*, 3, 179–187. [In Ukrainian].
10. Nusinov, V. YA., Oliukha, V. H., Burkova, L. A. & Shepeliuk, V. A. (2021). Prevention of bankruptcy of enterprises as a component of sustainable development. *Ekonomika ta pravo*, 4, 18–31. [In Ukrainian].
11. Pohoreloy, YU. S. & Kozachenko, H. V. (2021). Toolkit of sustainable development of an enterprise in crisis conditions. *Biznes Inform*, 4, 285–293. [In Ukrainian].
12. Heiets, V. M. (2012). On unity and contradictions in the development of society, the state and the economy. *Ekonomika Ukrainy*, 11, 4–22. [In Ukrainian].
13. Zvieriakov, M. I. (2018). Theoretical paradigm of sustainable development and Ukrainian realities. *Ekonomika Ukrainy*, 10, 10–31. [In Ukrainian].
14. Meyer, K., Hessel, M., Lorsch, D. (1996). *Corporate governance: owners, directors and employees of a joint-stock company*. London.
15. Drucker, P. F. (1963). Managing for business effectiveness. *Harvard Business Review*, 41(3), 53–60.
16. Sadchenko, O. V. (2021). Management of financial flows of enterprises and the state in conditions of sustainable development. *Rynkova ekonomika: suchasna teoriia i praktyka upravlinnia*, 20, 2, 81-97. [In Ukrainian].
17. Budko, O. V. & Kuksa, YU. A. (2021). Formation of information support for management of sustainable development of the enterprise. *Ekonomichnyi visnyk Dniprovskoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu*, 2, 54-61. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 05.03.2023

Прийнята до публікації 10.03.2023

LOGISTICS MANAGEMENT IN INCREASING THE EFFICIENCY OF THE DEVELOPMENT OF TRANSPORT CONSTRUCTION ENTERPRISES

Michenko Maksym, Doctor of Economic Sciences, Professor, Ukrainian State University of Science and Technologies
e-mail: mmi@ua.fm
ORCID ID:0000-0003-0372-1957

Kalinichenko Lyudmila, Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Economics and Management, Kharkiv National University named after V.N. Karazina, Ukraine
e-mail: l.kalinichenko@karazin.ua
ORCID ID:0000-0001-9847-8448

Kovalenko-Marchenkova Yevheniia, Ph.D. (Economics), Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Ukraine
e-mail: kovalenko.marchenkova@gmail.com
ORCID ID:0000-0001-7350-7740

Bashmakov Maksym, Postgraduate Student of Economics and Management Department, Ukrainian State University of Science and Technologies
e-mail: mega2810@ukr.net
ORCID ID:0000-0002-0911-873X

Abstract. *The authors of the article proposed an innovative way to solve the current problem - the development of measures to increase the economic efficiency of the functioning of transport construction enterprises due to the improvement of cost calculation methods, improvement of cost and revenue calculation methods. A secretly essential reserve for the rational reduction of the cost of reproduction of objects of the infrastructure complex of railway transport is the use of modern logistics management tools. The purpose of the article is the development of logistics methods with the help of modern management concepts, which will allow in the future, with the help of global experience in managing the efficiency of transport processes, to increase the economic efficiency of the functioning of transport construction enterprises and will allow to improve the functioning of all elements of the transport component of railway transport. The methodology of this study includes the following involved methods: empirical research (comparison, observation); theoretical research (rational transition from abstract to concrete); general scientific methods (abstraction and concretization, induction and deduction, analogy), analysis and synthesis, etc. The urgency of solving the scientific problem defined in the article is as follows: today's difficult economic conditions require a more rational use of resources, all kinds of savings, on the one hand; on the other hand, the continuous implementation of planned works on the reproduction of infrastructure facilities by transport construction enterprises, as a necessary condition for ensuring the constant movement of railway transport, within the limits of the planned routes in terms of time and directions. Based on the results of the study, the following was obtained: a method of rationally reducing the cost of operation of transport construction enterprises due to the use of progressive methods of logistics management. The originality and practical value of the research lies in the fact that the article systematizes the existing directions of economic justification, taking into account the specific features of the functioning of transport construction objects. The conclusions of the study are as follows: in order to ensure the requirements for the reliable implementation of the transport process, it is necessary to carry out timely repair and current technical works of railway infrastructure objects, taking into account the reduction of specific operating costs and the improvement of the quality of reproduction of the work of transport companies. The results of the conducted research can be useful for various enterprises of JSC "Ukrzaliznytsia", which according to their functional duties must perform timely work on the reproduction of infrastructure objects, maintaining them in a constantly working condition.*
Key words: *logistics management, railway transport, infrastructure objects, development, reproduction, transport construction enterprise, cost price, economic efficiency, organizational and economic mechanism.*

ЛОГІСТИЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ В ПІДВИЩЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ТРАНСПОРТНОГО БУДІВНИЦТВА

Міщенко М.І., доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки та менеджменту, Український державний університет науки і технологій, Україна
e-mail: mmi@ua.fm
ORCID ID:0000-0003-0372-1957

Калініченко Л.Л., доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки та менеджменту, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна

e-mail: l.kalinichenko@karazin.ua

ORCID ID:0000-0001-9847-8448

Коваленко-Марченкова С. В., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри аналітичної економіки та менеджменту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, Україна

e-mail: kovalenko.marchenkova@gmail.com

ORCID ID:0000-0001-7350-7740

Башмаков М.С., аспірант кафедри економіки та менеджменту, Український державний університет науки і технологій

e-mail: mega2810@ukr.net

ORCID ID:0000-0002-0911-873X

Анотація. Авторами статті запропоновано інноваційний спосіб вирішення актуальної проблеми – розробка заходів з підвищення економічної ефективності функціонування підприємств транспортного будівництва за рахунок вдосконалення методів розрахунку собівартості, вдосконалення методів калькулювання витратної та дохідної частини. Вкрито суттєвий резерв раціонального зниження собівартості відтворення об'єктів інфраструктурного комплексу залізничного транспорту – застосування сучасного інструментарію логістичного менеджменту. Метою статті є розробка методів логістики за допомогою сучасних концепцій менеджменту, які дозволять у майбутньому за допомогою світового досвіду управління ефективністю транспортних процесів підвищити економічну ефективність функціонування підприємств транспортного будівництва та дозволить покращити функціонування всіх елементів транспортної складової залізничного транспорту. Методологія даного дослідження містить в собі такі залучені методи: емпіричне дослідження (порівняння, спостереження); теоретичне дослідження (раціональний перехід від абстрактного до конкретного); загальнонаукові методи (абстрагування й конкретизація, індукція та дедукція, аналогія), аналізу та синтезу, та інші. Актуальність вирішення наукової проблеми, що визначена у статті, полягає в такому: скрутні економічні умови сьогодення вимагають більш раціонального використання ресурсів, по всьому заощадження, з одного боку; з іншого, -безперервне виконання запланованих робіт з відтворення інфраструктурних об'єктів підприємствами транспортного будівництва, як необхідна умова забезпечення постійного руху залізничного транспорту, у межах запланованих за часом і напрямками маршрутів. За результатами дослідження отримано: методика раціонального зниження собівартості функціонування підприємств транспортного будівництва за рахунок застосування прогресивних методів логістичного менеджменту. Оригінальність і практична цінність дослідження полягає в тому, що у статті систематизовано наявні напрямки економічного обґрунтування з урахуванням специфічних особливостей функціонування об'єктів транспортного будівництва. Висновки дослідження наступні: для забезпечення вимог до надійного здійснення транспортного процесу необхідно своєчасно проводити ремонтні та поточні технічні роботи об'єктів залізничної інфраструктури з урахуванням зниження питомих експлуатаційних витрат та підвищення якості відтворення роботи транспортних компаній. Результати проведеного дослідження можуть бути корисними для різних підприємств АТ «Укрзалізниця», які за функціональними обов'язками мають виконувати своєчасно роботи з відтворення об'єктів інфраструктури, підтримання їх у постійно робочому стані.
Ключові слова: логістичний менеджмент, залізничний транспорт, об'єкти інфраструктури, розвиток, відтворення, підприємство транспортного будівництва, собівартість, економічна ефективність, організаційно-економічний механізм.

JEL Classification: J230.

Introduction. The track management strategy in modern conditions is aimed at reducing specific operating costs and improving the quality of track repair and construction works.

Pricing policy in the economy of track and construction is the process of setting prices for individual equipment and construction products as a whole based on standards, taking into account the dynamics of changes in the most important price factors.

Literature review, shortcomings and problem statement. A significant step in solving a difficult issue - increasing the economic efficiency of the functioning of transport construction enterprises in today's hidden economic conditions was made thanks to the works of modern domestic scientists - M.I. Mishchenko [3, 8, 9, 10], A.O. Bezugliy [1], Yu.M. Bibik [4], V.V. Bobyl [5].

Author L.V. Martsenyuk, in his works [8, 9, 10] provides an opportunity to evaluate the attraction of investments in various spheres of activity of railway transport, taking into account the level of validity, including restoration measures of infrastructure facilities; M.S. Bashmakov [3], A. V. Kuzmenko [6], I. O. Lyuty [7], O. V. Savchenko [11] propose to improve the existing system of tariff formation for the performance of various types of work, as well as in the field of reproduction activities, because it is a hidden factor of increasing motivation for various types of business entities. In the works of I.V. Berezy [2, 3] covertly addressed the problem of the efficiency of the functioning of transport construction enterprises, proposed several alternative scientific ways of

improving their situation and alternative ways of improving their development. Author A. V. Mysnik [11], based on the European experience of tariff formation, reveals international opportunities for attracting transport construction enterprises, harmonizing technical, technological, economic parameters with national standards. Scientist N.S. Chernova [2, 8, 9] actually provides ways to improve the activities of such enterprises through the study of world experience in solving similar issues with the implementation of a mechanism of specific adaptation to the Ukrainian economic formation. In the work of the authors I. O. Khomenko, V. M. Gurnak, and L. M. Volynets [12], a mechanism for forming priority directions for increasing the financial stability of transport infrastructure enterprises of Ukraine is provided.

Aim and methodology of research. On the railways of Ukraine, the technological tradition of reproducing activity with infrastructure objects in the "window" is preserved. Currently, both technologies are used for the production of reproduction activities on the railways of Ukraine in the "window" and in the area closed to train traffic. Given the large number of factors that affect the cost of using a certain technology for the production of works on the reproduction of infrastructure objects, their comparative assessment is necessary to choose the most effective technology.

The analysis of the normative system of technical operation of railway transport infrastructure objects and its relationship with the methodology of financial support of project activities in JSC "Ukrzaliznytsia" allows us to conclude that the content of technological standards and the economic evaluation of the same processes do not fully meet the requirements of the law. correct match Methodically, the normative approach to the functioning of objects and their budgeting dominates. This was due to the need to include the railway system in the general methodology of the planned economy. In the conditions of the market and the economic isolation of production units (primarily due to the structural reform of JSC "Ukrzaliznytsia"), the issues of economic analysis of objects play not only a secondary role, but are part of the strategy of JSC "UZ"'s contribution to the growth of capitalization and improvement of its own activity indicators. Under such conditions, the problem of profitability should be presented as a purposeful and methodically integrated part of all stages of project implementation. This means that the implementation of indicators of economic efficiency in the field of repair and operation of the track complex when choosing options for creating works, budgeting and cost management within the framework of the project management method is an urgent scientific task.

The purpose of this work is the development of logistics methods with the help of modern management concepts, which will allow in the future, with the help of global experience in managing the efficiency of transport processes, to improve the economic efficiency of the functioning of transport construction enterprises and will allow to improve the functioning of all elements of the transport component of railway transport.

The main material research. Production and cost estimates must take into account the achievement of scientific and technical progress, the efficiency of the use of production capacities, the reduction of the material intensity of products, the improvement of labor productivity, quality repair and the improvement of the efficiency of the repaired equipment.

To increase the efficiency of the work of transport construction organizations during the reconstruction and repair of infrastructure facilities, it is of great importance to work with the maximum possible throughput in closed traffic when performing the specified works, provided that the continuity of the transport process is ensured.

In the railway movement of European countries, reproduction works are carried out using the technology of sections closed to train traffic. This is due to the need to attract heavy construction equipment from transport contractors and perform a wide range of works, as well as the possibility of transporting goods and people in alternative directions (often detours) in connection with the developed railway network.

In order to compare the technologies of reproductive activity, it is necessary to develop a methodology that would establish the order, as part of the developed projects of reconstruction and repair of infrastructure objects, an economically expedient technological order in the organization of the annual production of works.

Before the creation of vertically integrated branches in JSC "UZ", the railway was the sole coordinator of the entire technological process in its territory, an economic unit that included all linear divisions (stations, locomotive and wagon depots, track distances, signaling equipment, centralization and blocking, etc.). The structural reform of management carried out at JSC "UZ" created new conditions, when the technological process will remain horizontal, and costs will be both planned and accounted for by vertically integrated branches. In the new conditions, it is necessary to create additional cost management tools.

In the medium and long-term perspective, one of the main directions of the development of JSC "UZ" is the optimization of the expenditure base and thereby obtaining additional opportunities for the further development of JSC "UZ".

Cost management at JSC "UZ" is a process of financial planning, control and analysis of income and expenses, financial and material flows within the financial and economic activities of JSC "UZ" at all levels of management, aimed at achieving target indicators. main performance indicators of JSC "UZ" The main goal of the management system of economic and financial resources is to increase the efficiency of their use.

The main goal of rail transport cost management at the current stage is the optimization of resource management in JSC "UZ" to ensure the financial profitability of certain types of activities, which in the end should contribute to increasing the financial stability of JSC "UZ" as a whole.

The economic system of JSC "UZ" is a system of forms and methods of distribution and use of funds of JSC "UZ", where revenues are redistributed through the budget system. Budgeting allows you to justify the financial expediency of any type of activity, to choose priority directions for further development, to make informed decisions about where it is appropriate to invest financial resources in the first place, to determine economic efficiency.

To date, JSC "UZ" operates the Concept of implementation of a typical target budget of costs for production activities (hereinafter referred to as the "Concept"), which establishes general principles and the procedure for establishing branches of JSC "UZ" and their structural distribution of standard target budgets for production operating costs.

The implementation of the concept is necessary to achieve the maximization of the economic result from transport activities using standards for determining costs at the minimum permissible technical and technological level. The purpose of implementing the concept is to improve the management of cost factors for transport operations. The implementation of target cost budgets is a necessary condition for the implementation of process-oriented cost management.

The limit of expenses in general for JSC "UZ" is determined on the basis of the parameters of the production budget (primarily the growth of transportation), taking into account the indexation of tariffs, inflation, the share of dependent expenses, the existing base of the previous period. and other parameters.

This approach is determined by the method of calculating the level of economically justified costs and regulatory profit, which are taken into account when forming an economically justified indicator of the current level of tariffs, fees and charges for freight rail transportation.

The dependence of the cost budget on the production budget is due to the dependence of labor, material, and therefore financial costs on the volume of production.

In this regard, at the level of structural units of the branch, indicators for the production budget are laid out in meters by cost items and production operations, target parameters for the cost budget - in costs, respectively, by goods and production operations.

The link between counters of production operations and their costs should be resource consumption norms and price indicators.

The budget of regulatory target costs is a tool for formalizing the relationship between: target parameters of production budgets and costs; production plans (by establishments); resource consumption prices; price indicators; non-standardized direct and indirect costs.

The formation of the target budget of expenses includes the distribution of regulatory expenses related to the implementation of: operational labor standards, traction and locomotive personnel, performance of works on public and non-public tracks; Norms of idle towing of vehicles during scheduled repairs and maintenance; declared periodicity of repair works; Standards for the production of rolling stock and mechanisms for transport construction enterprises; fixed train passage time and fencing of the workplace; rules for maintenance of fixed assets; resource consumption norms (time norms, material and technical expenses, as well as fuel and energy resources), etc.

In connection with the detection of non-productive losses and costs that can be optimized, it is necessary to adjust the parameters of the target budget at the planning stage.

The concept is part of the work carried out at JSC "UZ" on the introduction of a process approach to cost management, as well as part of measures to integrate the budget management system and the estimate-normative system (orders).

Another important aspect of cost management is the correct distribution of financial responsibility between departments, organization of the process of developing, coordinating and approving budgets.

At JSC "UZ" the budget management system is built on the basis of the organizational and functional structure of JSC "UZ", which provides for the allocation of centers of financial

responsibility, the allocation of objects responsible for all financial results and their functional purpose. tasks include leading supervision of the preparation of the business plan and the movement of material and financial resources.

Financial planning determines the ways and means of achieving the financial goals of JSC "UZ". The main goal of financial planning is to provide financial resources for reproductive processes. Financial planning in JSC "UZ" is related to the planning of business activities.

In the practice of economic planning, several methods are used: the balance method, based on production and economic factors, the modeling method, and the regulatory method.

The balance sheet method is the most common. It is considered one of the most important planning methods. The algorithm for its use assumes balanced indicators. Accounts, thus, link the available financial resources and the real need for them. Its essence consists in drawing up various balances and their accounts, for example, the balance between income and expenses, the accounting balance, the balance of the cash register, and others.

The method of planning based on production and economic factors is designed to take into account the influence of internal and external factors that change production and economic indicators. The calculation is based on basic key indicators (sales volume, expenses, cost price, etc.) and factors that affect them.

Research results. Methods using economic-mathematical modeling are based on the construction of economic-mathematical models that reflect the relationship between economic indicators and the main factors affecting them. Basically, it should describe processes according to functional dependencies - in the form of an explicit function of one or more variables, in a parametric form (a special case in a linear environment - refined standards), in a matrix structure for optimization problems. This group of methods is characterized by a rather high isomorphism to real processes in the trace complex, but is practically not formalized. Given the significant size of JSC "UZ" and the dispersion of the qualification level of employees, these methods will remain outside the scope of operational application due to the complexity of calculation procedures.

The normative method consists in the fact that a whole system of norms and norms for the use of resources for JSC "UZ" is used in planning (norms of material intensity, norms of production and maintenance, norms of labor intensity, norms of use of machines and equipment, duration of the production cycle, norms of fractions). The use of this method is optimal when JSC "UZ" has a comprehensive and effective regulatory framework.

Conclusions. In order to ensure the requirements for the reliable implementation of the transport process, it is necessary to carry out repairs and current technical works of railway infrastructure facilities in a timely manner, taking into account the reduction of specific operating costs and the improvement of the quality of reproduction of the work performed by transport companies.

Список літератури

1. Безуглий А. О., Бельська О. Л., Бібик Ю. М., Ракович І. В. Нормативне забезпечення запровадження довгострокових контрактів на експлуатаційне утримання автомобільних доріг для забезпечення їх експлуатаційного стану. *Дороги і мости*. 2020. Вип. 22. С. 8-19.
2. Bereza I., Bashmakov, M., Chernova, N. Economic conditions for improving the adaptability of transport construction enterprises to improve their productivity. *Socio-economic research bulletin*. Odesa: Odesa National Economic University. 2022. № 3-4 (82-83). С. 9-18.
3. Береза І.В., Міщенко М.І. Модель розрахунку величини плати за доступ до об'єктів міської пасажирської інфраструктури з урахуванням участі підприємств транспортного будівництва у процесах її розвитку. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету. Науки: економіка, політологія, історія*. 2018. № 11 (263). С. 30-44.
4. Бибык Ю. Н. Особенности системы ценообразования в дорожном строительстве Украины. *Новая экономика*. 2019. №2. С. 105-107
5. Бобиль В. В., Дехтяр С. С. Специфіка функціонування підприємств транспорту в умовах фінансової нестабільності. *Ефективна економіка*. 2022. № 5. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=10273> (дата звернення: 06.03.2023). DOI: 10.32702/2307-2105-2022.5.4.
6. Кузьменко А. В., Харченко В. В. Ціна як економічна категорія: порядок встановлення та методи ціноутворення в умовах сучасної ринкової економіки. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 13. С. 547-552/
7. Лютий І. О., Ювженко Н. М. Аналіз системи фінансування дорожньої інфраструктури України. *Наукові праці НДФІ*. 2019. Вип. 3. С. 66-75.
8. Марценюк Л. В., Міщенко М. І., Чернова Н. С. Визначення доцільності залучення

інвестицій на концесійних засадах у залізничний транспорт України. Економіка і держава. 2020. № 9. С. 4–11. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.9.4

9. Міщенко М. І., Марценюк Л. В., Чернова Н. С., Гріненко М. О. Теоретичні підходи до управління економічною безпекою транспортних підприємств у сучасних умовах. Економіка і держава. 2020. № 11. С. 35–40. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.11.35.

10. Міщенко М. І., Марценюк Л. В., Миснік А. В. Європейський досвід тарифоутворення на вантажні перевезення як інструмент фінансової безпеки залізниць. Ефективна економіка. 2020. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8275>. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.10.7

11. Савченко О. В., Марцінко Д. В. Аналіз методів ціноутворення та перспектив їх застосування. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2018. № 4. С. 304-308.

12. Хоменко І. О., Гурнак В. М., Волинець Л. М. Пріоритетні напрямки підвищення фінансової стійкості підприємств транспортної інфраструктури України. Фінансові дослідження. 2018. № 1 (4). URL: <http://fr.stu.cn.ua/tmp/pdf/110.pdf>

References

1. Bezugliy, A. O., Belska, O. L., Bibik, Yu. M., Rakovich, I. B. (2020). Regulatory security for the provision of long-term contracts for the operation of motor roads for the security of their operational camp. *Dorohy i mosty*, 22, 8-19. [In Ukrainian].

2. Bereza, I., Bashmakov, M., Chernova, N. (2022). Economic conditions for improving the adaptability of transport construction enterprises to improve their productivity. *Socio-economic research bulletin*, № 3-4 (82-83), С. 9-18.

3. Bereza, I.V., Mishchenko, M.I. (2018). A model for calculating the amount of fees for access to city passenger infrastructure facilities taking into account the participation of transport construction enterprises in the processes of its development. *Naukovyy visnyk Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu. Nauky: ekonomika, politolohiya, istoriya*, 11 (263), P. 30-44. [In Ukrainian].

4. Bibyk Yu. N. (2019). Features of the pricing system in road construction in Ukraine. *Novaya ekonomika*, 2, 105-107.

5. Bobil, V. V., Dekhtyar, S. S. (2022). The specifics of the functioning of transport enterprises in the minds of financial instability. *Efektivna ekonomika*, 5. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10273>. DOI: 10.32702/2307-2105-2022.5.4. [In Ukrainian].

6. Kuzmenko, A. V., Kharchenko, V. V. (2017). Price as an economic category: the procedure for establishing that method of pricing in the minds of the current market economy. *Ekonomika i suspil'stvo*, 13, 547-552. [In Ukrainian].

7. Lyuty, I. O., Yuvzhenko, N. M. (2019). Analysis of the financial system of the road infrastructure in Ukraine. *Naukovi pratsi NDFI*, 3, 66-75. [In Ukrainian].

8. Martsenyuk, L. V., Mishchenko, M. I., Chernova, N. S. (2020). Determination of the possible value of obtaining investments in concession ambushes for railway transport in Ukraine. *Ekonomika ta derzhava*, 9, P. 4–11. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.9.4. [In Ukrainian].

9. Mishchenko, M. I., Martsenyuk, L. V., Chernova, N. S., Grinenko, & M. O. (2020). Theoretical approaches to the management of economic security of transport enterprises in modern minds. *Ekonomika ta derzhava*, 11, 35–40. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.11.35. [In Ukrainian].

10. Mishchenko, M.I., Martsenyuk, L.V., Misnik, A.V. (2020). European experience of freight tariff formation as an instrument for financial security of railways. *Efektivna ekonomika*, 10. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8275>. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.10.7. [In Ukrainian].

11. Savchenko, O. V., Marcinko, D. V. (2018). Analysis of pricing methods and prospects for their application. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky*, 4, 304-308. [In Ukrainian].

12. Khomenko, I. O., Gurnak, V. M., Volynets, L. M. (2018). Priority directions for increasing the financial stability of transport infrastructure enterprises of Ukraine. *Finansovi doslidzhennya*, 1 (4). Retrieved from <http://fr.stu.cn.ua/tmp/pdf/110.pdf> [In Ukrainian].

УДК 331.101.386

DOI:10.32680/2409-9260-2023-3-4-304-305-19-25

RESEARCH OF THE COMPETENCES OF INTANGIBLE MOTIVATION METHODS IN ORGANIZATIONS TO INCREASE THE EFFICIENCY OF PERSONNEL POTENTIAL

Chernova Nataliia, Ph.D in Economics, Associate Professor of Economics and Management Department, Ukrainian State University of Science and Technologies
e-mail: chernovanataliias@gmail.com
ORCID ID:0000-0001-8461-498X

Chernov Dmytro, Chief specialist in training Department of training JSC CB "PrivatBank"
e-mail: dmytrochernov87@gmail.com
ORCID ID:0009-0000-8349-7187

Abstract. The article presents a study of motivation methods, both in retrospect and taking into account modern views on methods of increasing the effectiveness of the organization's activities by improving the management of personnel potential through the involvement of modern non-material motivation methods in the management process. The purpose of the article is to improve the methods of motivation, taking into account the specific conditions of the functioning of organizations, their structural divisions, the selection of competencies and the dominant non-material methods of motivation, which, in the conditions of limited financial resources, will give an impetus to increasing the interest of employees, both in the process of productive life and in the final result of labor activity, taking into account the regulations in force in Ukraine regarding the organization and labor regulation of enterprise workers. Research methodology involves the use of methods: general scientific methods (abstraction and concretization, induction and deduction, analogy); theoretical research (descent from the abstract to the concrete); analysis and synthesis; empirical research (comparison, observation), etc. The relevance of the solution to the urgent scientific problem presented in the article is that in the current conditions, characterized by crisis phenomena in the economy of our country, in a situation of total shortage of investment resources, own capital - it is the increase in labor productivity that will not only ensure stable economic indicators activities of the organization, but also to increase the economic efficiency of the organization itself through the application in the practice of management of the organization's personnel potential of modern intangible methods of motivation, considered and proposed by the authors of this article. The results of the study are as follows: modern methods of non-material motivation are presented, which, unlike the current methods, increase the interest and motivation of personnel in the work of the organization. The originality and practical value of the research lies in the fact that the article provides a comparative description of the existing methods of motivation and reveals the specific competencies of methods of non-material motivation of the organization's personnel. The conclusions of the study are as follows: the proposed methods of non-material motivation in the economic crisis are the most promising and have the greatest impact on the productivity of the organization's personnel and their motivation. The results of the conducted research can be useful for various enterprises and organizations, both budget and commercial sectors of the national economy of Ukraine.

Key words: methods of motivation, intangible motivation, labor productivity, economic efficiency, organization, motivation.

ДОСЛІДЖЕННЯ КОМПЕТЕНЦІЙ МЕТОДІВ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ В ОРГАНІЗАЦІЯХ ЗАДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Чернова Н. С., кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та менеджменту, Український державний університет науки і технологій, Україна
e-mail: chernovanataliias@gmail.com
ORCID ID:0000-0001-8461-498X

Чернов Д. М., Головний фахівець з навчання Управління з навчання АТ КБ «ПриватБанк», Україна
e-mail: dmytrochernov87@gmail.com
ORCID ID:0009-0000-8349-7187

Анотація. У статті представлено дослідження методів мотивації, як в ретроспективі, так і з урахуванням сучасних поглядів на методи підвищення ефективності діяльності організації за рахунок удосконалення управління кадровим потенціалом через залучення до процесу управління сучасних нематеріальних методів мотивації. Метою статті є удосконалення методів мотивації, з урахуванням специфічних сьогоденних умов функціонування організацій, їх структурних підрозділів, виділення компетенцій та доміант саме нематеріальних методів мотивації, що в умовах обмеження фінансових ресурсів надасть поштовх до збільшення зацікавленості працівників, як в процесі продуктивної життєдіяльності, так і в кінцевому результаті трудової діяльності, з урахуванням діючих в Україні нормативів щодо

організації та нормування праці робітників підприємств. Методологія дослідження передбачає використання методів: загальнонаукових методів (абстрагування й конкретизація, індукція та дедукція, аналогія); теоретичного дослідження (сходження від абстрактного до конкретного); аналіз та синтез; емпіричного дослідження (порівняння, спостереження) тощо. Актуальність вирішення нагальної наукової проблеми, що представлена у статті, полягає в тому, що в теперішніх умовах, що характеризуються кризовими явищами в економіці нашої держави, в ситуації тотального дефіциту інвестиційних ресурсів, власного капіталу – саме підвищення продуктивності праці дозволить не тільки забезпечити стабільні економічні показники діяльності організації, а й підвищити економічну ефективність діяльності самої організації через застосування в практиці управління кадровим потенціалом організації сучасних нематеріальних методів мотивації, розглянутих та запропонованих авторами даної статті. Результати дослідження наступні: представлено сучасні методи нематеріальної мотивації, що на відміну від діючих нині методів, підвищують зацікавленість та вмотивованість персоналу в роботі організації. Оригінальність і практична цінність дослідження полягає в тому, що у статті надана порівняльна характеристика існуючих методів мотивації та розкриті конкретні компетенції методів нематеріальної мотивації персоналу організації. Висновки дослідження наступні: запропоновані методи нематеріальної мотивації в умовах економічної кризи є найбільш перспективними та надають найбільший вплив на продуктивність праці персоналу організації та його вмотивованість. Результати проведеного дослідження можуть бути корисними для різних підприємств та організацій, як бюджетного, так і комерційного секторів національної економіки України.

Ключові слова: методи мотивації, нематеріальна мотивація, продуктивність праці, економічна ефективність, організація, вмотивованість.

JEL Classification: J330.

Statement of the problem in a general form and its connection with important scientific or practical tasks. In general, now the motivation system is a complex of interdependent measures invested in creating and constantly increasing the motivation of employees for conscientious, efficient and quality work. A high salary alone does not guarantee a high quality of employees. In the absence of a motivation system, the employee quickly gets used to good wages and social packages and shows no interest in improving the efficiency and quality of his work. Therefore, any organization, regardless of its financial capabilities, cannot do without an actively functioning system of material and non-material incentives (intangible motivation) - a complex of interrelated measures aimed at increasing the motivation of employees to conscientious, efficient and quality work. There are many theories that explain human behavior, we will list the most famous and several new theories in the field of motivation and stimulation at work.

Analysis of research and publications of recent years. One of the first ways to influence people's motivation was the so-called "whip and gingerbread policy." One of the first scientific references to this concept belongs to Adam Smith. In particular, in 1775 he wrote in "Research on the nature and causes of the wealth of nations": "...at high wages we will always find workers more active, hardworking and intelligent than at low wages..." [12]. That is, A. Smith believed that a good "gingerbread" is necessary for the motivation of employees, which as a basic principle has not lost its relevance to this day, especially for creative teams, and therefore in modern times the motivational system (hereinafter - KSM) for these teams uses incentives (without punishment). CCM focuses primarily on Model Y, using both approaches for non-creative employees. For non-"creative" employees, the "full version" of "whip and gingerbread" was chosen, the essence of which is that each employee is set a certain basic salary allowance, which is reduced due to any omissions of the employee by the appropriate amount (the employee is fined), whereas with fixed payments, they are accrued and bonuses are accrued to the employee, so the total compensation for a month, for example, can be more, less or equal to the base salary.

Widespread theories that explain human behavior from the point of view of needs: the theory of the hierarchy of needs by Abraham Maslow, the theory of needs by K. Alderfer [3], the theory of acquired needs by David McClelland, the theory of two factors by Frederick Herzberg, etc [13]. A. Maslow's hierarchy of needs is one of the most important classical theories of motivation. A. Maslow singles out the following basic groups of human needs in order of increasing level [4, 13]: physiology, safety, love/belonging, respect and the need for self-expression (cognition, aesthetics, self-actualization).

Highlighting previously unresolved parts of the overall problem. From recent works, Douglas McGregor's Theory X and Y bears some resemblance to the whip and gingerbread principle. Theory X states that workers prefer to avoid work, so it is necessary to develop comprehensive control systems and keep workers under close supervision (the "stick principle"). Theory Y assumes that

employees have internal incentives, ambitions, a desire for greater responsibility, self-control and self-governance. At the same time, it is assumed that employees feel the desire to work efficiently, to show maximum creative and progressive thinking. Thus, productivity can be increased by giving employees the freedom to do their best without being bound by rules (the gingerbread principle). The publication of F. U. Taylor's book "Principles of scientific management" in 1911 can be considered the beginning of scientific interest in the problem of labor motivation and management in general.

He recommended using the psychological basis in various forms in the work process. Taylor argued that "the desire for one's own good has always been and always will be a much stronger incentive in any work than attention to the common good", so the motivation system is a necessary part of an effective organization [1].

Setting objectives. The purpose of the article is to improve the methods of motivation, taking into account the specific conditions of the functioning of organizations, their structural divisions, the selection of competencies and the dominant non-material methods of motivation, which, in the conditions of limited financial resources, will give an impetus to increasing the interest of employees, both in the process of productive life and in the final result of labor activity, taking into account the regulations in force in Ukraine regarding the organization and labor regulation of enterprise workers.

Presentation of the main research material. One of Taylor's outstanding followers was scientist Harrington Emerson (1853–1931) [4]. In 1912, in the "Twelve Principles of Productivity", he formulated the principles of management that are still in effect today and ensure the growth of labor productivity. The index system is designed to implement the twelfth principle "reward for productive work", but also broadly covers other principles such as: 1) clearly defined ideals or goals; 2) fair treatment of personnel; 3) fast, reliable, accurate, complete and permanent accounting.

The founder of the American automobile industry, Henry Ford (1863-1947), in the books "My Life, My Achievements" and "Today and Tomorrow" touched on the topic of wages and material incentives and proposed to establish high wages - "the best incentive." , was, in our opinion, in the form of monetary bonuses" [1, 3]. The merit of the school of scientific management from Taylor to Ford lies in the recognition of the principles of scientific management, which have not lost their relevance to this day, since the current state of the Russian economy from the point of view of scientific management is very similar. about the state of the American economy at the time when F. Taylor began to develop and apply management principles in practice [1, 8]. Theories of motivation are divided into material and procedural. Meaningful theories of motivation are based on the definition of those internal drives (needs) that encourage people to act in this way and not otherwise. The main attention is paid to the analysis of the factors underlying motivation, but practically no attention is paid to the motivational process itself.

When it comes to motivating human behavior, unsatisfied lower needs take precedence. Higher needs are realized only after the satisfaction of lower needs and determine the behavior of the employee. Satisfaction of each level of an employee's need is achieved when the degree of need satisfaction meets his expectations, otherwise the feeling of dissatisfaction blocks the realization of higher needs. K. Alderfer's theory of needs [2] summarizes the needs of the group: existence, interdependence and growth, and movement along the hierarchy can be carried out in both directions. Lessons from Hierarchy of Needs for Team Management: First, you should aim to satisfy lower level needs such as: B. good pay, job stability, job security, and once these needs are satisfied, you can use higher incentives such as as: statements that awarding honorary degrees, social recognition, granting autonomy, etc. [2].

In this regard, the first mechanism of influence of SCM is material stimulation (to meet the needs of the physiological level) - the distribution of incentive payments in relation to the achieved result. The need for safety is mainly implemented through legal measures [5, 6] and is not covered by SCM, although team members at the top of the index list are more likely to stay in their positions or move up, which also serves to satisfaction of this level of need. The degree of membership is determined by the organizational culture of the organization, the influence of each team member on the index of structural units of the organization, moral incentives based on the results of IP calculations. The need for respect and self-expression is directly reflected in the position on the

index list, the evaluation in relation to the leader in the organization or in comparison with the average member of the team. Another theory of motivation, which focused on higher level needs, was the theory of D. McClelland. He singled out the following needs: dedication, success and power. At the same time, McClelland considers these needs as acquired under the influence of education, life experience and circumstances [1, 13]. The need to participate in IS consists both in increasing the index position of its structural subdivisions and in influencing the results of the organization as a whole. The need for success - can be expressed directly in the entry in the top IP list. And the need for power is realized by nominating to leadership positions representatives of the collective with high indicators of the index. In the late 1950s, F. Herzberg promoted the two-factor theory of motivation. Accordingly, in addition to certain factors that cause job satisfaction, there are also a number of factors that cause job dissatisfaction [9, 11]. Factors that encourage work (motivators) - achievements, recognition of merit, responsibility, opportunities for career development. Their absence does not lead to people's dissatisfaction with their work, and their presence in an adequate degree causes satisfaction and motivates employees to take the necessary actions and increases efficiency [10]. They are the main object of the index system, the influence of IS on them is discussed above. Factors that maintain work (hygienic factors) - the administrative policy of the enterprise, working conditions, wages, interpersonal relations with superiors, colleagues, subordinates, the absence or presence of which leads to a person's dissatisfaction with his work - are not the subject of evaluation in this article.

Process theories of motivation are primarily based on human behavior and take into account his perception and cognition. Dedicated to the motivational process, describes and predicts the results of the motivational process, but does not touch the content of motives. These theories are based on I. Pavlov's concept that all human behavior is the result of stimuli. The most famous procedural theories [1, 13, 15] are: Victor Vroom's expectation theory [14], S. Adams' theory of justice, Porter-Lawler's complex theory. According to V. Vroom's theory of preferences and expectations (K. Levin's expectations), motivation is considered a function of three types of expectations [14]: 1) work result; 2) rewards from this result; 3) The value of the reward. The amount of work that a person spends on solving the task before him depends on the assessment of the probability of successful completion of the task, the probability of receiving it and the amount of reward for it.

SCM rewards the work results of all team members (in proportion to the annual results), the student performance evaluation system offers a similar approach, the employee incentive system also provides for the encouragement of everyone who has achieved certain significant achievements (due to a shorter reporting period and the characteristics of indicators, but not all team members are like this). In 1963, S. Adams proposed a theory of justice. The main provisions of the theory of justice [3, 15]: 1) a person subjectively evaluates the efforts spent, the results of work and the received reward (based on its comparison with the results of other employees); 2) if the reward is assessed fairly, the production behavior is repeated; 3) If the employee considers the reward unfair, he can: reduce the value of his own efforts, try to increase the reward for his work by demands or blackmail, overestimate his abilities, reduce self-confidence, try to put management in order. change the workload of other employees or their salary level, choose a different object of comparison or try to transfer to another organization or department. Therefore, an important point is the correct placement of the weighting coefficients of the evaluation indicators, for which (as well as to maintain relevance) the set of IP indicators and their weighting are refined annually in accordance with the wishes of the organization's employees. In addition, an important feature of IS is the transparency of all entered data and the ability of team members to participate in the formation of a set of indicators and its weighting, which increases trust in the system and its stimulating effect [7].

Porter-Lawler's integrated theory evaluates the motivation of employees depending on the work performed, the results obtained, the size of the reward and the assessment of their fairness, as well as the level of satisfaction [1, 3]: work results depend on the abilities of a person and the efforts he expended; the effort expended by the employee depends on his assessment of the probability of receiving a reward and the value of this reward for the employee; A reward that is perceived as fair increases the motivation of employees and vice versa; the level of satisfaction is the result of external and internal rewards; the level of satisfaction is a measure of the value of the reward.

Against this background, the IS must first evaluate the performance of each team member with a high degree of compliance and therefore the appropriateness of this reward. The use of foreign technologies of human resources management in its pure form often does not give the desired result, and it is necessary to form one's own national approaches to this problem [8].

Incentive schemes such as indicators, ratings and some others are now widely used. In the early 1990s, R. Kaplan and D. Norton proposed a system based on causal relationships between strategic goals, reflecting their parameters and factors for achieving planned results. It consists of four components - finance, customers, internal business processes, training and development of personnel, the goals and objectives of which are reflected in financial and non-financial metrics [8, 13, 15]. The Balanced Scorecard (BSC) is a concept of transferring and decomposing strategic objectives to plan operational activities and monitor their achievement. BSC is a mechanism for the interconnection of strategic ideas and decisions with daily tasks, a way of directing the activities of the entire company (or group) to their implementation.

At the level of business processes, strategic activities are monitored using so-called key performance indicators (KPIs) or key performance indicators (KPIs). KPIs are indicators of goal achievement, performance characteristics of business processes and the work of each individual employee. BSC is a tool not only for strategic, but also for operational management.

The advantage of BSC is that, as a result, the organization that has implemented this system receives a "coordinate system" of actions in accordance with the strategy at all levels of management, connecting various functional areas, such as personnel management, finance, information technology, etc. . According to the authors' position, the developers of the BSC system are: 1) the enterprise management system; 2) the strategy implementation mechanism and its adjustment; 3) a tool for translating the strategy into a plan with specific goals, indicators and tasks; 4) a reliable tool for monitoring future indicators; 5) personnel motivation system; 6) Staff feedback, training and development system. The index system is actually a set of KPIs for an employee of any organization and a method of calculating balanced indicator systems aimed at harmonizing the team's activities and achieving accreditation and strategic indicators. Hubert K. Rampersad proposes the concept of a universal indicator system [13], which expands the well-known concept of a balanced indicator system by D. Norton and R. Kaplan [1]. According to his idea, companies should have two parallel indicator systems - an organizational balanced indicator system and a personal balanced indicator system, and an important task of management is the harmonization of these systems. According to this concept, the IS is a personal BSC, the organizational BSC is the accreditation indicators of the organization, and the main indicators of the CCM are the projection of accreditation and other indicators for evaluating the effectiveness of the organization on the work of individual members of its structural units. Grading systems proposed by Edward Hay in the 1950s can be singled out among the increasingly popular incentive systems designed for a longer period of time and allowing gradual career growth of employees. Currently, they are widespread in the West [1] and are beginning to be used in Ukraine. In the middle of the 20th century, E. Hay developed a universal salary scale model that assessed the contribution of each individual employee to the company's success. Since then, Hay's methodology has diversified, overgrown with many additions and imitations, but the essence has remained unchanged: grades are needed primarily as a tool for rationalizing the basic salary of employees [11]. If we consider the SCC from the point of view of the grading system, then the data obtained from it are used to make decisions about the promotion of an employee to a certain position or position in the organizational structure.

It is impossible to ignore the teaching of Masaaki Imai [1], the main principles of which are: constant improvement of the work processes of the organization and its individual employees, their involvement in the process of improving work methods and personal efficiency, open recognition of problems, etc. In CCM, Kaizen principles are reflected in the transparency of the system of indicators and data, in the ability of each employee to see the list of achievements and results of his colleagues, in the involvement of the entire team in the continuous process of improving the system. In accordance with these principles, it is planned to hold several open meetings of the IS Improvement Working Group every year, which includes the most active members of the organization.

Issues of labor motivation have been considered mainly since the second half of the 19th century and are represented by a large number of theories and methods from the point of view of various sciences: economics, psychology, sociology, and pedagogy. But the "whip and gingerbread" methods are widespread and time-tested. Currently, the following main theories of employee motivation can be identified: 1) substantive theories of motivation; 2) theories of procedural motivation; 3) Grading systems that ensure career growth and salary (permanent part); 4) balanced goal management, KPI - salary bonuses for achievements in areas corresponding to campaign goals (variable part). Considering the theory of needs, one can imagine the work of the index system, the product created as part of the dissertation research, at each level of Maslow's hierarchy of needs: the main mechanism of influence is material incentives (to satisfy needs). physiological level) - distribution of incentive payments in relation to the achieved result. The need for security is realized in that team members at the top of the index list have higher protection (for example, against termination). The degree of membership is determined by the organizational culture of the organization, the influence of each team member on the indicator of structural divisions and moral incentives based on the results of IP calculations. The need for respect and self-expression is directly reflected in the position on the index list, the evaluation in relation to the leader in the organization or in comparison with the average member of the team.

Given the highest needs, according to McClelland, the need to participate in IS is both to increase the index position of each employee's structural divisions, and to influence the results of the organization as a whole. The need for success - can be expressed directly in the entry in the top IP list. And the need for power is realized by nominating to leadership positions representatives of the collective with high indicators of the index.

Conclusions and prospects for further development. Taking into account the theories of expectations of K. Lewin, preferences and expectations of W. Vroom and justice of S. Adams and the complex theory of Porter-Lawler, IS primarily designed to evaluate the performance of each team member at a high level of compliance, and therefore the appropriateness of such compensation. According to Herzberg's two-factor theory, the main purpose of CSM is to influence the factors that motivate work. And according to Douglas McGregor's "X" and "Y" theory, CCM targets the "Y" model first. From the point of view of the appraisal system, the CCM is the source of data for making decisions about the promotion of an employee to a specific position or a position for advancement on the career ladder. At the same time, CCM is actually a set of KPIs for the organization and a method of calculating Balanced Scorecards aimed at harmonizing the activities of the organization's teams and achieving accreditation and strategic indicators.

Список літератури

1. Academic Ranking of World Universities URL: <http://www.shanghairanking.com/>.
2. Alderfer? C. P. (1969), An Empirical Test of a New Theory of Human Needs. *Organizational Behaviour and Human Performance*. 1969. Vol. 4, Issue 2. P. 142–175.
3. Danilov, G. V. Application of Generalized Characteristics of University Staff Activity When Forming an Incentive System. *Open journal of education*. 2013. № 1. P. 213-216.
4. Ernst & Young. Галузеві тренди. Нові тренди у сфері управління персоналом: як побудувати організацію майбутнього. 2013. 29 р. URL: [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-kbd-trends-2018-09/\\$FILE/ey-kbd-trends-2018-09.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-kbd-trends-2018-09/$FILE/ey-kbd-trends-2018-09.pdf)
5. Закон України «Про охорону праці» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>
6. Закон України «Про професійний розвиток працівників» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4312-17>
7. Mayo E. *The Human Problems of Industrial Civilization*. New York: Macmillan, 1933.
8. Martsenyuk L. V., Mishchenko M. I., Chernova N. S. Determination of the dossile value of obtaining investments in concession ambushes for railway transport in Ukraine. *Економіка та держава*. 2020. № 9. P. 4–11. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.9.4
9. Mishchenko M. I., Martsenyuk L. V., Chernova N. S., Grinenko M. O. Theoretical approaches to the management of economic security of transport enterprises in modern minds. *Економіка та держава*. 2020. № 11. С. 35–40. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.11.35.
10. Mishchenko M.I., Martsenyuk L.V., Misnik A.V. Європейський досвід вантажного тарифоутворення, як інструмент фінансової безпеки залізниць. *Ефективна економіка*. 2020. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8275>. DOI: 10.32702/2307-2105-

2020.10.7

11. Smachylo V.V. Personal potential management system at the enterprise. Менеджмент та маркетинг у складі сучасної економіки, науки, освіти, практики: Щорічний збірник наукових робіт. Харків: НФаУ. 2019. С. 85–86.
12. Смит, Адам. Исследование о природе и причинах богатства народов: в 5т. М.: Социально-экономическая литература, 1962. Т.1.
13. QPR ScoreCard. QPR (сайт). URL: <http://www.qpronline.ua/products-and-implementation/qpr-scorecard.htm>.
14. Vroom V. H., MacCrimmon K. R. Administrative Science Quarterly. 1968. Vol. 13. № 1. P. 26-46
15. World Data Bank. The World Bank. URL: <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do>

References

1. Academic Ranking of World Universities.: Retrieved from <http://www.shanghairanking.com/>.
2. Alderfer, S. P. (1969), An Empirical Test of a New Theory of Human Needs. *Organizational Behavior and Human Performance*, 4, 2, 142–175.
3. Danilov, G. V. (2013). Application of Generalized Characteristics of University Staff Activity When Forming an Incentive System. *Open journal of education*, 1, 213-216.
4. Ernst & Young (2018). Industry trends. New trends in personnel management: how to build the organization of the future. Retrieved from [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-kbd-trends-2018-09/\\$FILE/ey-kbd-trends-2018-09.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-kbd-trends-2018-09/$FILE/ey-kbd-trends-2018-09.pdf)
5. Law of Ukraine "On Labor Protection". Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>. [In Ukrainian].
6. Law of Ukraine "On Professional Development of Employees". Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4312-17>. [In Ukrainian].
7. Mayo, E. *The Human Problems of Industrial Civilization*. New York: Macmillan, 1933.
8. Martsenyuk, L. V., Mishchenko, M. I., Chernova, N. S. (2020). Determination of the possible value of obtaining investments in concession ambushes for railway transport in Ukraine. *Ekonomika ta derzhava*, 9, 4–11. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.9.4
9. Mishchenko, M. I., Martsenyuk, L. V., Chernova, N. S., & Grinenko, M. O. (2020). Theoretical approaches to the management of economic security of transport enterprises in modern minds. *Ekonomika ta derzhava*, 11, 35–40. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.11.35.
10. Mishchenko, M.I., Martsenyuk, L.V., Misnik, A.V. (2020). European experience of freight tariff formation as an instrument for financial security of railways. *Efektivna ekonomika*, 10. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8275>. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.10.7. [In Ukrainian].
11. Smachylo, V.V. (2019). Personal potential management system at the enterprise. *Management and marketing as part of modern economy, science, education, practice: Annual collection of scientific papers*. Kharkiv: NFaU, 85–86. [In Ukrainian].
12. Smith, Adam (1962). *Research on the nature and causes of the wealth of nations: in 5 volumes*. M.: Social and economic literature, 1 - 5.
13. QPR ScoreCard. QPR. Retrieved from <http://www.qpronline.ua/products-and-implementation/qpr-scorecard.htm>
14. Vroom, V. H., MacCrimmon, K. R. *Administrative Science Quarterly*, 13, 1, 26-46.
15. World Data Bank. The World Bank. Retrieved from <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do>

Стаття надійшла до редакції 22.03.2023

Прийнята до публікації 24.03.2023

~ АНАЛІЗ, АУДИТ, ОБЛІК ТА ОПОДАТКУВАННЯ ~

УДК 657.1

DOI:10.32680/2409-9260-2023-3-4-304-305-26-31

КОНСЕРВАТИЗМ ТА ОБАЧНІСТЬ У БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ

Нашкерська Г., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна
e-mail: halyna.nashkierska@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-0461-2920

***Анотація.** Метою статті є визначення співвідношення між обачністю та консерватизмом для застосування у бухгалтерському обліку. У статті проведено дослідження консерватизму та обачності у бухгалтерському обліку. Встановлено співвідношення між цими термінами. Визначено, що на практиці «консерватизм» і «обачність» зазвичай використовуються як синоніми, тоді як «обачність» підтримує існування консерватизму та проявляється як обережність при прийнятті суджень в умовах невизначеності. Визначено головні причини та наслідки існування консерватизму у бухгалтерському обліку. Обґрунтовано допустимий рівень обачності та недоліки застосування надмірної обачності. Досліджено особливості використання в обліку умовного та безумовного консерватизму, наведено приклади та наслідки їх застосування на практиці.*

***Ключові слова:** обачність, консерватизм, бухгалтерський облік, безумовний консерватизм, умовний консерватизм, нейтральність.*

CONSERVATISM AND PRUDENCE IN ACCOUNTING

Nashkierska Halyna, PHD in Economics, Associate Professor of the Department of Accounting and Auditing, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine
e-mail: halyna.nashkierska@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-0461-2920

***Abstract.** The purpose of this article is to carry out the relationship between prudence and conservatism for use in accounting. The main research methods were general and special scientific approaches to theoretical generalization and grouping, systematization, comparative analysis, logical generalization. In practice conservatism more than offsets managerial bias, and on average defers the recognition of losses in a timelier manner than gains. Accounting conservatism can be defined as tendencies that result in the downward of accounting net asset value relative to economic net asset value. The explanations for conservatism are contracting, shareholder protection and taxation. In practice, «conservatism» and «prudence» are usually used interchangeably, while «prudence» supports the existence of conservatism and manifests itself as caution when making judgments in conditions of uncertainty. The IASB has returned prudence to framework but provided a new explanation. The exercise of prudence means that assets and income are not overstated and liabilities and expenses are not understated. Equally, the exercise of prudence does not allow for the understatement of assets or income or the overstatement of liabilities or expenses. The level of due diligence that supports the neutrality defined by the Conceptual Framework and is the result of the proper use of both this framework and the requirements of individual IFRS will be permissible. Excessive prudence is not desirable, as intentional understatement of assets or income, overestimation of liabilities or expenses, formation of excessive or hidden reserves contradict the requirements for truthful presentation of indicators in financial statements, the characteristics of which be complete, neutral and free from error. Peculiarities of application in accounting of conditional and unconditional conservatism are studied. A list of conditional and unconditional is given practices of conservatism, their explanation and consequences of application.*

***Key words:** prudence, conservatism, accounting, unconditional conservatism, conditional conservatism, neutrality.*

JEL Classification: M410.

Постановка проблеми. Бухгалтерський облік за своєю природою є консервативним унаслідок прийняття обережних суджень в умовах невизначеності щодо відображення в обліку нереалізованих доходів, зростання ринкової вартості відображених на балансі активів та очікуваних грошових потоків. Натомість обґрунтоване зниження балансової вартості активів через падіння ринкових цін, втрата первісно очікуваної корисності унаслідок зміни призначення, псування або старіння, наявність сумнівів у погашенні (для дебіторської заборгованості, що є фінансовим активом) зумовлюють необхідність визнання витрат. Рішення про ймовірний продаж активів не може бути прийняте підприємством самостійно без наявності ліквідного ринку для конкретного активу, зацікавлених покупців, які готові здійснити його придбання і підтвердили свої наміри шляхом укладання договорів. Рішення щодо визнання витрат і втрат приймається підприємством самостійно, виходячи зі стану та

умов використання активів, і може бути перевірене. Отже, визнання доходів або погашення заборгованості до дати здійснення контрагентами відповідних операцій неможливе через невизначеність їхніх дій, не може бути перевірене і підтверджене, що обмежує підстави для облікового відображення активів за ціною ймовірного продажу, призводить до консерватизму у бухгалтерському обліку і вимагає застосування обачності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження консерватизму у бухгалтерському обліку здійснювали українські науковці Р. Ф. Бруханський, А. В. Дмитренко, Т. Кучеренко, В. К. Макарович, Л. М. Пилипенко, О. В. Пустяк, Л. В. Шкуліпа, Н. З. Яцишин та ін. Автори зосереджуються на дослідженні змісту терміну «обачність», розглядають переваги й недоліки застосування обачності, як принципу бухгалтерського обліку, який був вилучений із Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», проте залишився у складі принципів ведення обліку і складання фінансової звітності у НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» та консервативного підходу до визнання доходів і витрат, які виникають через фактичні та потенційні зміни оцінок активів у бухгалтерському обліку.

Авторка Л. В. Шкуліпа розглядає застосування обачності у контексті правдивого подання та обґрунтовує, що оновлений аспект правдивого подання корисної фінансової інформації – «обачність» – отримав новий «симетричний» підхід до елементів фінансової звітності, який не допускає активи/доходи та зобов'язання/витрати недооцінювати або переоцінювати, як було раніше. Хоча окремими стандартами передбачаються асиметричні вимоги, якщо вони покликані забезпечити вибір більш доречної інформації та правдиво відобразити її первісну мету [1]. В. К. Макарович розглянула застосування концепції консерватизму у частині досліджень та розробок підприємств і дійшла висновку, що всі системи облікових стандартів характеризуються наявністю безумовного облікового консерватизму, який нині розглядається вченими як основна причина, через яку фінансова звітність підприємств втрачає свою релевантність з позиції її користувачів [2].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Авторами недостатньо досліджені питання співвідношення термінів «консерватизм» та «обачність», застосування обачності для підтримання консерватизму. Не повною мірою визначено вплив безумовного та умовного консерватизму на практику ведення бухгалтерського обліку.

Мета дослідження. Метою статті є визначення співвідношення між обачністю та консерватизмом для застосування у бухгалтерському обліку.

Основний матеріал. Тривалий вплив консерватизму на практику ведення бухгалтерського обліку свідчить про наявність його переваг, незважаючи на постійну критику, спричинену обмеженням нейтральності фінансової звітності, що призвело до вилучення обачності із Концептуальної основи фінансової звітності (2010) та повернення до Концептуальної основи фінансової звітності (2018) в оновленому трактуванні як складової правдивого подання, головними характеристиками якого є повнота, нейтральність та відсутність помилок. Застосування обачності означає, що активи та доходи не завищуються, а зобов'язання та витрати не зменшуються. Також Концептуальною основою фінансової звітності (2018) визначено, що виявлення обачності не означає необхідності асиметрії – наприклад, системної необхідності переконливіших доказів на підтвердження визнання активів або доходу, ніж для визнання зобов'язань або витрат [3].

Досягнення нейтральності здійснюється застосуванням обачності при оцінці підприємством чистих активів. Зміна визначення активу у оновленій Концептуальній основі (2018) змістила акцент від очікування майбутніх економічних вигід від використання або утримання активу до прав, що мають потенціал створення економічних вигід [3], наявність яких означає отримання вигоди від утримання активу за умови, що ціна його продажу (використання) перевищить собівартість придбання (виготовлення) та його потенціал буде реалізований як економія витрат. Так, Р. Баркер дійшов висновку, що економічний ресурс – це очікувана економія, а не безпосередня економічна вигода від продажу активів [4], яка може бути отримана і нейтрально визначена тільки при застосуванні консервативного підходу до оцінки на дату балансу.

Концептуальною основою фінансової звітності (2018) встановлено, що фінансова звітність суб'єкта господарювання не призначена для того, щоб показати його вартість, проте надає таку інформацію інвесторам та кредиторам, що підтверджується можливістю використання історичної собівартості та визначеними обмеженнями для застосування поточної вартості [3]. Професор Р. Баркер обґрунтовує, що нейтральне застосування підходів до визнання та облікового відображення активів і зобов'язань за Концептуальною основою фінансової звітності призводить до того, що балансова вартість власного капіталу буде нижчою за його

економічну вартість, що свідчить про її консервативний характер [4], хоч Концептуальною основою передбачається й застосування оцінок за поточною вартістю.

Консерватизм в обліку визначається Р. Л. Вотсом як диференційована перевіреність, необхідна для визнання прибутку проти втрат [5]. Наслідком застосування цієї концепції є перевищення ринкової вартості чистих активів (капіталу) над балансовою вартістю, що забезпечується відображенням активів за собівартістю придбання (виготовлення) із урахуванням витрат на амортизацію та знецінення. Це забезпечує зниження інформаційної асиметрії та можливість прогнозування майбутніх доходів та чистих грошових потоків фірм інвесторами та кредиторами [6]. Застосування концепції консерватизму визначається рівнем обачності, який застосовується на практиці за операціями визнання та оцінки активів, зобов'язань та господарських операцій, доходів і витрат, які виникають унаслідок зміни оцінок активів і зобов'язань. Допустимим буде такий її рівень, який підтримує вимогу нейтральності, визначену Концептуальною основою і є результатом належного використання як цієї основи, так і вимог окремих МСФЗ. Надмірна обачність небажана, оскільки навмисне заниження активів чи доходів, завищення оцінки зобов'язань чи витрат, формування завищених чи прихованих резервів суперечать вимогам щодо правдивого подання показників у фінансовій звітності.

Обачність не може бути основоположною якісною характеристикою чи принципом бухгалтерського обліку, оскільки вона вже використана при розробці як цієї основи, так і окремих МСФЗ, тому її введення буде дублюванням [4]. На рівні підприємств використання обачності є практикою застосування професійного судження бухгалтера, яка реалізується шляхом вибору методів обліку та підходів до оцінки з переліку, визначеного окремими стандартами бухгалтерського обліку, які не дозволяють завищувати вартість активів і доходів та занижувати оцінку зобов'язань і витрат. Водночас МСФЗ має низку стандартів, до яких були внесені зміни протягом останніх років у напрямку зменшення акценту на консерватизм внаслідок збільшення визнання доходів або зниження витрат у поточних періодах, зокрема МСБО 11 «Будівельні контракти», МСБО 12 «Податки на прибуток», МСБО 38 «Нематеріальні активи», або рекомендують застосування справедливої вартості як пріоритетного підходу до оцінки, зокрема МСФЗ 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації», МСФЗ 9 «Фінансові інструменти», МСФЗ 13 «Оцінка справедливої вартості», МСФЗ 16 «Оренда», МСБО 19 «Виплати працівникам», МСБО 40 «Інвестиційна нерухомість», МСБО 41 «Сільське господарство» та ін. Тому застосування обачності є питанням вибору для підприємства.

Дослідники зазначають, що у бухгалтерській практиці застосовується безумовний та умовний консерватизм. Застосування безумовного консерватизму (ex ante) передбачає відображення активів на баланс за вартістю нижчою за теперішню, що виключає урахування очікуваних надходжень від утримання або використання на дату балансу, які дослідники А. Мора та М. Вокер визначають як економічну ренту. Автори стверджують, що балансова вартість буде нейтральною, якщо вартість активів, облікованих у балансі, дорівнює теперішній вартості наявних активів за вирахуванням економічної ренти [7]. Характерною рисою безумовного консерватизму є застосування консервативних критеріїв визнання активів, використання практики списання здійснених інвестицій на витрати замість капіталізації, якщо обсяги та періоди надходження економічних вигод є невизначеними (табл. 1).

Таблиця 1

Використання безумовного консерватизму при відображенні господарських операцій

Приклади безумовного консерватизму	Інтерпретація/наслідки
Витрати на дослідження і розробки	Перевага надається списанню витрат у періоді здійснення, капіталізація обмежена через невизначеність сум та періодів надходження вигід
Амортизація необоротних активів	Перевага надається прискореним методам амортизації
Витрати на рекламу	Списання на витрати без капіталізації

Інвестиційні проекти	Зниження прибутку на початку дії проекту і завищення в останні періоди його реалізації. Проект достроково може бути припинений через збитковість на початкових етапах та відсутність позитивних чистих грошових потоків із визнанням витрат.
----------------------	--

Джерело: розроблено автором за матеріалами [5, 7, 8, 9]

Позитивні ефекти впливу безумовного консерватизму пов’язані з меншою невизначеністю для інвесторів та дозволяють їм оцінити очікувані прибутки підприємств за фінансовою звітністю та розкриттями облікової політики, а також для менеджерів, які зможуть встановити неефективність проектів на початкових етапах реалізації та прийняти рішення про припинення. Результатом застосування цього підходу буде підвищення якості облікової інформації, зокрема про прибутки, зниження витрат на акціонерний капітал, менша невизначеність щодо майбутніх грошових потоків та нижча вартість чистих активів (власного капіталу).

Умовний консерватизм (ex post) пов’язаний із більш своєчасним визнанням економічних витрат, ніж доходів, і може передбачати більший рівень впливу керівництва на відображення інформації в обліку і звітності, оскільки менеджери можуть самостійно визначати терміни та суми списання активів чи витрат [6], тому його використання часто обмежує дотримання нейтральності. Застосування цієї концепції має тимчасовий характер і зумовлює зміни в облікових оцінках, що призводять до зниження вартості чистих активів із визнанням витрат, які можуть бути відкориговані не вище рівня попередньо визнаного знецінення із визнанням доходів (табл. 2).

Таблиця 2

Приклади використання умовного консерватизму при відображенні операцій у бухгалтерському обліку

Об’єкти обліку	Інтерпретація/наслідки
Нематеріальні активи без визначеного терміну корисного використання при втраті ними корисності	Визнання втрати корисності нематеріальних активів із віднесенням суми на витрати
Запаси	Відображення запасів за чистою вартістю реалізації при перевищенні балансової вартості над ринковою із можливістю коригування у майбутньому
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи і послуги	Формування й використання резерву сумнівних боргів із можливістю відновлення списаної дебіторської заборгованості на балансі із визнанням доходу від іншої операційної діяльності
Довгострокові активи (окрім нематеріальних)	Визнання втрати корисності із можливим її відновленням на балансі
Збитки минулих періодів	Проведення коригування при наявності прибутку у поточному періоді
Резерви майбутніх витрат і платежів	Завищення суми визнаних витрат на початок періоду і проведення коригування невикористаного залишку резерву на кінець періоду

Джерело: розроблено автором за матеріалами [5, 7, 8, 9]

Перевагою застосування умовного консерватизму є позитивний вплив на показники обліку та фінансової звітності через його тимчасовий характер та можливість оперативного реагування підприємства на невизначеність середовища функціонування. Водночас значний вплив керівництва може мати негативні наслідки для відображення та оцінки статей у фінансовій звітності через необґрунтоване коригування вартості активів, створення надмірних резервів, що ймовірно призведе до маніпулювання показниками, зниження якості прибутків і довіри інвесторів.

Головними причинами існування консерватизму, окрім зменшення упередженості менеджерів, є необхідність укладання контрактів, захист інтересів акціонерів та оподаткування.

Автори Р. Баркер [4], Р. Л. Воттс [5], Дж. У. Русх, Г. Тейлор [9], Н. Геллман [10] та ін. вважають, що саме необхідність укладання контрактів призвела до виникнення консерватизму у бухгалтерському обліку багато століть тому, та визнають переваги умовного консерватизму при укладанні контрактів. Дослідник Р. Баркер зауважує, що його застосування суперечить нейтральності, натомість призводить до упередженості, оскільки метою концепції є вплив на прийняття рішення або судження для досягнення заздалегідь визначеного результату [4]. Проте для укладання ефективного контракту контрагенти підприємства мають довіряти інформації підприємства. За умов застосування консервативного підходу фактичні активи і прибутки підприємства будуть заниженими, що дає можливість банкам та постачальникам встановити нижню межу ефективності підприємства до дати укладення контракту, що забезпечить його платоспроможність, і надалі переглядати її протягом терміну дії договорів. Рішення про укладення контрактів буде складнішим за умов відмови підприємства від консерватизму при відображенні об'єктів у фінансовій звітності, оскільки контрагенти не мають повного доступу до облікової інформації підприємства, тому оцінка його чистих активів та платоспроможності у поточному та майбутніх періодах може не відповідати дійсності.

Вплив інших чинників консерватизму, таких як захист інтересів акціонерів, оподаткування та регулювання бухгалтерського обліку є менш суттєвим. Застосування консерватизму в обліку забезпечує наявних та потенційних інвесторів якісною інформацією для прийняття рішень щодо придбання акцій та забезпечує можливість прогнозувати діяльність товариств у майбутньому, що забезпечує захист прав власності акціонерів. Пріоритетність визнання витрат над доходами може знижувати прибуток до оподаткування у поточному періоді, проте це передбачає можливість його завищення у майбутніх періодах за інших рівних умов.

Висновки. Застосування консерватизму в обліку зменшує упередженість керівництва підприємства, забезпечує укладання взаємовигідних для сторін контрактів, забезпечує захист прав акціонерів та може впливати на зниження суми зобов'язань з податку на прибуток у окремих звітних періодах. Наявність консерватизму підтримується обачністю, що проявляється як обережність при прийнятті суджень в умовах невизначеності. Допустимим буде рівень належної обачності, який підтримує нейтральність, визначену Концептуальною основою фінансової звітності і є результатом послідовного застосування як цієї основи, так і вимог окремих МСФЗ. Надмірна обачність небажана, оскільки навмисне заниження активів чи доходів, завищення зобов'язань чи витрат, формування завищених або прихованих резервів суперечить вимогам до правдивого подання показників у фінансовій звітності. Безумовний і умовний консерватизм можуть бути корисними для прийняття рішень контрагентами щодо кредитування, постачання товарів і послуг, інвестування за умови дотримання вимог до обачності, обмежених нейтральністю.

Список літератури

1. Шкуліпа Л. В. Розвиток бухгалтерського обліку у вимірі міжнародних стандартів фінансової звітності та інноваційних технологій: методологія та практика: монографія. Ніжин. ТПК «Орхідея». 2020. 616 с.
2. Макарович В. К. Консерватизм облікових стандартів в частині досліджень та розробок підприємств. Науковий вісник Ужгородського Університету. Серія «Економіка». 2022. Вип. 2 (60). С. 138-146.
3. Концептуальна основа фінансової звітності (2018). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_009 (дата звернення 25.03.2023)
4. Barker R. Conservatism, prudence and the IASB's conceptual framework. Accounting and Business Research. 2015. No 45 (4). P. 514-538. DOI: 10.1080/00014788.2015.1031983.

5. Watts R. L. Conservatism in Accounting, Part 1, 2: Explanations and Implications. *Accounting Horizons*. 2003. No 17. P.17-207.
6. Lara J. M. G., Osma B. G., Penalva F. Information Consequences of Accounting Conservatism. *European Accounting Review*. 2014. No 2 (23). P. 173-198. DOI: 10.1080/09638180.2014.882263.
7. Mora A., Walker M. The implications of research on accounting conservatism for accounting standard setting. *Accounting and Business Research*. 2015. No 45(5). P. 620-650. DOI: 10.1080/00014788.2015.1048770.
8. Chan, A.L.C., Lin, S.W.J., Strong N. Accounting conservatism and the cost of equity capital: UK evidence. *Managerial Finance*. 2009. No 35 (4). P. 325-345. DOI:10.1108/03074350910935821.
9. Ruch G. W., Taylor G. Accounting Conservatism. A Review of The Literature. *Journal of Accounting Literature*. 2015. No 34, P.17-38.
10. Hellman N. Accounting Conservatism under IFRS. *Accounting in Europe*. Taylor & Francis Journals. 2008 No 5(2) P. 71-100.

References

1. Shkulipa, L.V. (2020). Rozvytok bukhhalterskoho obliku u vymiri mizhnarodnykh standartiv finansovoi zvitnosti ta innovatsiinykh tekhnolohii: metodolohiia ta praktyka: monohrafiia. Nizhyn: FOP Lukianenko V.V., TPK «Orkhidaia» [In Ukrainian].
2. Makarovych, V.K. (2022). Conservatism of accounting standards in terms of research and development of enterprises. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Universytetu. Seriiia "Ekonomika"*, 2 (60), 138-146. [In Ukrainian].
3. Kontseptual'na osnova finansovoyi zvitnosti (2018). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_009. [In Ukrainian].
4. Barker, R. (2015). Conservatism, prudence and the IASB's conceptual framework. *Accounting and Business Research*, 45 (4), 514-538. DOI: 10.1080/00014788.2015.1031983.
5. Watts, R. L. (2003). Conservatism in Accounting Part 1, 2: Explanations and Implications. *Accounting Horizons*, 17, 17-207.
6. Lara, J. M. G., Osma, B. G., Penalva, F. (2014) Information Consequences of Accounting Conservatism. *European Accounting Review*, 2 (23), 173-198. DOI: 10.1080/09638180.2014.882263.
7. Mora, A., Walker, M. (2015). The implications of research on accounting conservatism for accounting standard setting. *Accounting and Business Research*, 45(5), 620-650. DOI: 10.1080/00014788.2015.1048770.
8. Chan, A.L.C., Lin, S.W.J., Strong, N. (2009). Accounting conservatism and the cost of equity capital: UK evidence. *Managerial Finance*, 35 (4), 325-345. DOI:10.1108/03074350910935821.
9. Ruch, G. W., Taylor, G. (2015). Accounting Conservatism. A Review of The Literature. *Journal of Accounting Literature*, 34, 17-38.
10. Hellman, N. (2008). Accounting Conservatism under IFRS. *Accounting in Europe*. Taylor & Francis Journals, 5(2), 71-100.

Стаття надійшла до редакції 13.03.2023

Прийнята до публікації 19.03.2023

УДК 336.225.4

DOI:10.32680/2409-9260-2023-3-4-304-305-32-38

СОНЯЧНІ ЕЛЕКТРОСТАНЦІЇ У СИСТЕМІ ВІТЧИЗНЯНОГО ОПОДАТКУВАННЯ

Артюх О.В., доктор економічних наук, професор кафедри бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: oksana_art_2017@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-8845-8002

Полтавцев К.В., студент 41 групи факультету менеджменту, обліку та інформаційних технологій, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: poltavtsev01@ukr.net

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню стану і умов використання сонячних електростанцій в Україні, а також суб'єктів користування зеленими тарифами. В ході дослідження описано оподаткування власників СЕС та їх видів, а також виділено проблеми, існуючі в галузі на сьогодні та перспективи їх подолання, такі як високі витрати на установку та обслуговування електростанцій, складнощі у забезпеченні збалансованості енергосистеми, складна система оподаткування сонячних станцій, котра призводить до значного податкового тягаря на власників СЕС. У статті надано перспективи подолання вказаних проблем шляхом вдосконалення законодавства, розробки нових технологій та залучення інвестицій в сферу відновлюваної енергетики. Дана стаття буде корисною для експертів у галузі енергетики, бізнесменів та інвесторів, які планують інвестувати у відновлювану енергетику в Україні.*

***Ключові слова:** енергетика, СЕС, зелена енергетика, зелені тарифи, оподаткування, дохід, фізичні та юридичні особи.*

SOLAR POWER PLANTS IN THE DOMESTIC TAXATION SYSTEM

Artyukh Oksana, Doctor of Economics, Professor of the Department of Accounting, Analysis and Audit, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: oksana_art_2017@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-8845-8002

Poltavtsev Kostiantyn, student of the 41st group of the Faculty of Management, Accounting and Information Technologies, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: poltavtsev01@ukr.net

***Abstract.** This article provides an in-depth analysis of the current state and conditions of use of solar power plants in Ukraine, as well as the subjects of green tariffs. The study describes the various types of solar power plants and the taxation of their owners. It highlights the problems that exist in the industry today, including the high costs of installation and maintenance of power plants, difficulties in ensuring the balance of the energy system, and the complex system of taxation that leads to a significant tax burden on the owners of solar power plants. The article also discusses the prospects for overcoming these problems by improving legislation, developing new technologies, and attracting investments in the renewable energy sector. The potential for solar energy in Ukraine is enormous, as the country has a favorable climate and abundant solar resources. However, the development of the solar power industry in Ukraine has been hindered by various factors, including inadequate regulatory support, lack of financing, and limited access to grid infrastructure. The article provides valuable insights for energy experts, businessmen, and investors planning to invest in renewable energy in Ukraine. It underscores the importance of investing in solar energy and the need to overcome the challenges faced by the industry. By investing in renewable energy, Ukraine can reduce its dependence on fossil fuels and contribute to global efforts to combat climate change. Moreover, renewable energy can help Ukraine meet its energy needs while promoting sustainable economic growth. In conclusion, this article provides a comprehensive overview of the current state and prospects of solar power in Ukraine. It highlights the challenges faced by the industry and provides recommendations for overcoming them. The article serves as a valuable resource for anyone interested in renewable energy in Ukraine and provides valuable insights into the opportunities and challenges of investing in solar energy in this country. Furthermore, the article emphasizes the importance of creating a supportive legal framework to encourage investment in renewable energy in Ukraine. It suggests that the government needs to offer incentives to attract private investment, improve access to financing, and develop infrastructure to facilitate the integration of renewable energy into the grid. By doing so, Ukraine can realize its potential as a major player in the global solar energy market, contributing to sustainable economic growth and environmental protection.*

***Key words:** energy, solar power plants, green energy, green tariffs, taxation, income, individuals and legal entities.*

JEL Classification: H210.

Постановка проблеми. Енергетика відіграє вирішальну роль в економічному розвитку України, тим паче сьогодні, коли система енергозабезпечення країни потерпає від рук агресора та потребує відновлення і нарощування потужностей. Тому, вдосконалення систем генерування, передачі та розподілу в об'єднану енергетичну систему України

є першочерговою задачею для спеціалістів відповідного профілю. На теперішній час, енергетика України, як і всього світу, притримується шляху декарбонізації, розвитку і розповсюдженні енергозберігаючих технологій, та відновлювальних джерел енергії.

Найбільшого з відновлюваних джерел енергії, розвитку в державі нині досягла сонячна енергетика. Основним завданням керівництва країни у подібних умовах забезпечити сприятливі умови задля розширення виробництва та користування сонячними електростанціями методом гнучкого оподаткування відповідної галузі. Для успішного розвитку галузі державі необхідно створювати сприятливі умови, провідною з таких умов є система оподаткування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Здійснивши аналіз робіт, тематика яких пов'язана з альтернативними джерелами енергії, а також їх використання і оподаткування, на нашу думку доцільно виділити праці Уніят Л.М., Остринського В. О., Желюк Т, Єгорової Ю.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, попри достатню освітленість тематики відновлюваних джерел енергії та наявність досліджень зокрема по використанню сонячної енергетики, її доцільності та підвищенню ефективності, а надто попри високий рівень регламентації оподаткування, напням оподаткування саме галузі сонячної енергетики, майже не досліджений. Тому, виникає потреба в дослідженні та систематизації законодавчих актів та наукових доробок в даній галузі.

Мета дослідження - ознайомлення зі станом використання сонячної енергії та охарактеризувати оподаткування даної галузі, дослідивши зміну розміру податку залежно від суб'єкта оподаткування.

Основний матеріал. На сьогоднішній день в Україні електрична енергія із відновлюваних джерел (ВДЕ) виробляється на сонячних електростанціях, вітроелектростанціях, малих гідроелектростанціях і теплових електростанціях на біомасі, а також на когенераційних установках на біогазі [1].

За вимогами пп.14.1.29 п.14.1 ст. 14 Податкового кодексу України (ПКУ) «відновлювальні джерела енергії - джерела вітрової, сонячної, геотермальної енергій, енергії хвиль та припливів, гідроенергії, енергії біомаси, газу з органічних відходів, газу каналізаційно-очисних станцій, біогазів». [2]

Активне використання відновлюваних джерел енергії, зокрема сонячної сприятиме підвищенню економічної ефективності та конкурентоспроможності виробництва агропромислової продукції. Використання потенціалу енергії сонця в Україні обумовлено кліматичними особливостями її території [3].

Так, середньорічний потенціал сонячної енергії в Україні (1235 кВт год./м²) є достатньо високим і набагато вищим, ніж у Німеччині - 1000 кВт год./м², ч и - Польщі - 1080 кВт год./м². Наведені показники вказують, що Україна має добрі можливості для ефективного використання теплоенергетичного обладнання на своїй території [4].

В Україні розвиток сонячної енергетики віднесено до пріоритетних національних проектів, в 2010 році було введено в експлуатацію першу сонячну електростанцію [5].

Згрупуємо території областей України за рівнями потенціалу виробництва сонячної енергії (табл.1).

Таблиця 1

Групи областей за рівнем технічно-досяжного потенціалу енергії сонця

Області	Групи			
	Перша	Друга	Третя	Четверта
	Рівненська, Тернопільська, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька	Полтавська, Київська, Черкаська, Вінницька, Кіровоградська, Сумська, Львівська, Хмельницька, Волинська	Херсонська, Дніпропетровська, Запорізька, Харківська, Чернігівська, Луганська, Донецька, Житомирська, Миколаївська	АР Крим, Одеська
Досяжний потенціал енергії сонця	0,96 – 0,46млрд. кВт·год /рік	1,50 – 1,04 млрд. кВт·год/рік	1,84 – 1,52 млрд кВт·год/рік	2,20 – 2,09 млрд. кВт·год/рік

Джерело: сформовано на основі [6]

Такий поділ областей за рівнем технічно-досяжного потенціалу енергії сонця має важливе

значення щодо ефективності розміщення, функціонування і використання сонячних електростанцій.

Розвитку альтернативних джерел видобутку енергії сприяють наступні фактори:

- ставка по «зеленому» тарифу в Україні є однією із найвищих в Європі та світі – станом на 2023 рік тариф для домогосподарств складає 16 євроцентів за 1 кВт/год (заплановано також зменшення тарифу до 14 центів у період 2025-30 років). Такий зелений тариф перераховується щоквартально та змінюється залежно коливання курсу. Станом на квітень 2023 року еквівалент в гривнях складає 6,49 грн за 1 кВт/год.

- виплати за продукування електрики від енергії сонця є стабільними та своєчасними – оскільки подібні виплати гарантуються державою;

- віднедавна скасовано ПДВ на обладнання, ввезене з-за кордону – скасування стосується генераторів, різного роду електроустановок для виробництва енергії та комплектуючих до них. Подібні зміни направлені на подолання енергодефіциту в країні, спричиненого регулярними обстрілами об'єктів цивільної інфраструктури [9].

Проте існує певна особливість щодо використання подібної категорії обладнання. Згідно з роз'ясненням наданим Державною фіскальною службою України у підкатегорії 101.12 системи «ЗІР», у випадку порушення вимог стосовно цільового використання подібних товарів платник податку повинний збільшити податкові зобов'язання по результатам податкового періоду, за який припадає визначене порушення, на розмір податку на додану вартість, котрий мав бути сплачений із зазначених операцій на момент ввезення подібних товарів, а ще сплатити пеню, нараховану на визначену суму податку, посилаючись на 120-ти відсоткову облікову ставку НБУ, котра діяла на момент сплати податкового зобов'язання, та за період із дня ввезення подібних товарів до дня збільшення податкового зобов'язання [7].

Галузь зеленої енергетики відносно нова для нашої країни, та, завдяки зростаючій зацікавленості інвесторів, поступово набирає обертів. Що стосується питомої ваги кожного виду електростанцій, то на рис 1. зображено частки кожної складової в загальній структурі генерації електроенергії в Україні.

Стосовно кількісного зображення виробництв електроенергії в Україні: 4 атомні електростанції; 43 ТЕЦ, з яких 10 залишилися на непідконтрольній території; 15 теплоелектростанцій, з яких 2 знаходяться на непідконтрольній території; основу гідроенергетики України становить каскад з 6 великих ГЕС на Дніпрі, а також Ташлицька ГАЕС на річці Південний Буг. Всього працює 8 ГЕС та 3 ГАЕС.

Рис 1. Структура виробництва електроенергії в Україні

Джерело: згруповано на основі [8]

Найбільша українська СЕС встановлена в Нікопольському районі Дніпровської області і вона є другою за потужністю СЕС в Європі, а найбільша українська ВЕС знаходиться в Запорізькій області [8].

Особливістю "зеленої" генерації є повна залежність від погодних умов та сезонність її генерування. Як бачимо, з цього напряму лідером є саме сонячні електростанції, тож розглянемо більш детально вимоги до суб'єктів цієї галузі.

Розглянемо більш детально користувачів сонячних електростанцій, в Україні їх побудувати має право як пересічний громадянин, який має земельну ділянку, вільні кошти на закупку та установку необхідного обладнання так і будь-яке підприємство.

Для підприємств, щоправда більше вимог, але й обмежень менше, що не локалізує дохідність. Більш детально про вимоги до бажаючих встановити сонячні електростанції з поділом для юридичних та фізичних осіб наведено на рис. 2.

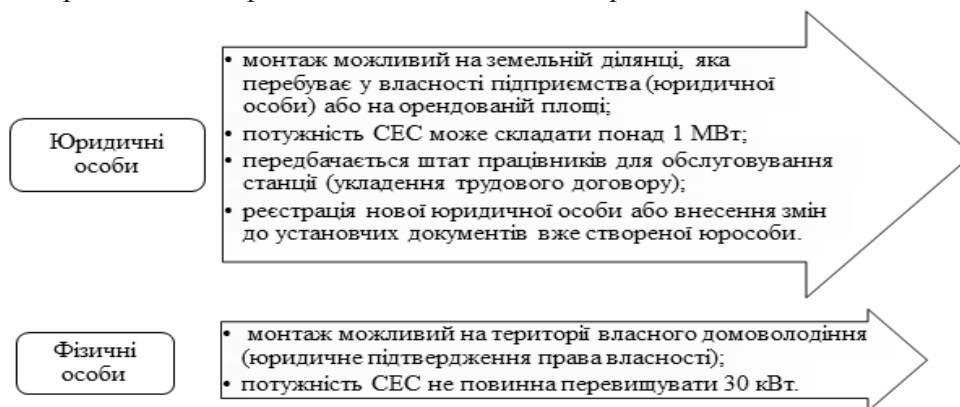

Рис 2. Вимоги до кандидатів на побудову СЕС

Джерело: згруповано на основі [9]

Що стосовно дохідності подібних СЕС для підприємств, то починаючи з 2019 року запроваджені «зелені аукціони», учасниками яких, частіше за все виступають інвестори, котрі планують спорудження СЕС на 1 МВт або більше. Зміст аукціону криється у створенні спеціального конкурсу, в якому переможцем буде той інвестор, котрий запропонує найменшу ціну за продаж створеної електроенергії. Така ставка зберігається протягом 20 років [9].

Господарі СЕС, потужність яких менша (до 1 МВт) можуть обирати продаж по вже установленим ставкам зеленого тарифу до 2030 року. Подібні ставки відрізняються залежно від виду розміщення (дахові та наземні) електростанцій, та їх розмір зменшується кожного року [9].

Зважаючи на те, що промислові станції не мають обмежень щодо потужності, чим більшим буде цей показник – тим більшими будуть заробітки і меншим період окупності.

Спеціалісти Української вітроенергетичної асоціації (УВЕА) повідомили, що у 2023 рік повинен відбутися переворот галузі відновлювальної енергетики в Україні, що має розвиватися в рамках європейського «зеленого» енергетичного курсу. Оскільки у 2022 році розмір недоплат за «зелену» енергію сягнув близько 50% УВЕА пояснили, що однією з причин такого боргу є дефіцитний тариф на послуги з передачі електроенергії НЕК "Укренерго", який у такому форматі з року в рік затверджує Національна комісія з регулювання енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП). Наразі борг "Укренерго" за послугу зі збільшення частки ВДЕ досяг 12,4 млрд грн [10].

Щодо подолання цієї проблеми, то окремі фахівці вважають, що Україна могла б експортувати профіцитну частину зеленої енергетики до країн Європи і тим самим покрити заборгованість по внутрішнім боргам, спричинених зеленим тарифом [11].

Важливою сферою діяльності підприємств є оподаткування, оскільки воно має прямий вплив на ефективність будь-якої діяльності.

Оподаткування значно відрізняється для фізичних та юридичних осіб, котрі є власниками систем видобутку сонячної енергії. Зокрема, якщо розглядати власника домогосподарства, обладнаного сонячними панелями, то тут все просто. Різницю між об'ємом виробленої та спожитої енергії фізична особа передає державі через обленерго, з яким заключено договір. Дохід розраховується шляхом добутку кількості переданих кВт на ставку зеленого тарифу (0,16 центів). Ця сума виступає об'єктом оподаткування.

Фізичні особи – власники приватних СЕС повинні сплачувати 18% податку з доходу фізичних осіб, 1,5% військового збору та ЄСВ у розмірі 22% від суми мінімальної заробітної плати.

Юридичні особи задіяні у сфері сонячної енергетики, мають також сплачувати 1,5% воєнного збору та 18% податку на прибуток. Підприємства, котрі мають найманих працівників, котрі задіяні у монтажі та обслуговуванні сонячної станції, мають також нараховувати 22% від суми мінімальної заробітної плати на соціальне страхування кожного працівника.

У зв'язку з тим, що виплати за Зелений Тариф нараховує та виплачує Обленерго, він же виступає і податковим агентом.

В оподаткуванні даної галузі можемо виділити ряд проблем:

1) закінчення з січня 2023 пільгового періоду на ввезення обладнання, котре працює на сонячній енергії, зокрема і устаткування для виробництва такої енергії підпадає під стандартне оподаткування ПДВ при ввезенні на територію України такого устаткування. Вважаємо за необхідне введення повного звільнення від оподаткування такого ввезеного обладнання, оскільки такі зміни можуть призвести до активізації розширення промислових СЕС, що в свою чергу, знизить навантаження на вичерпні джерела енергії [13]

2) у зв'язку зі значними заборгованостями з боку «Гарантійного покупця» в особі облenerго оплат за зелену енергетику спостерігалась ситуація, коли підприємства-виробники сонячної електрики повинні були сплачувати податок на прибуток з доходу, який ще фактично не отримали.

Хоча, прийнято зміни, згідно яких у період з січня 2022 по січень 2024 року, підприємства можуть не включати до бази оподаткування податком на прибуток суми, які вони ще фактично не отримали. Щоправда і витрати, понесені із виробництвом і збутом такої енергії вони відображати не мають права. Тоді при відображенні доходу, на момент отримання у підприємства-виробника зеленої електрики виникає право відображати такі витрати.

Прийняті зміни також стосуються і ПДВ, оскільки підприємства, які працюють із зеленим тарифом звільняються від вимоги застосування першої події, натомість до 1 січня 2026 року можуть відображати зобов'язання з податку на додану вартість у періоді отримання оплати за таку електроенергію [13].

На нашу думку, для стимулювання розвитку галузі виробництва та використання сонячних електростанцій в Україні, держава може переглянути систему оподаткування таких підприємств, звільнивши їх від оплати податку за землю, або ж запровадження спеціальних, дисконтних ставок оподаткування.

Висновки. Таким чином, сонячні електростанції це напрямок з відновлюваних джерел електроенергії, який на даний момент набирає активного розвитку. Станом на 2022 рік на СЕС припадало 5% від загальної кількості електрогенерації, що на нашу думку є досить приємним показником, беручи до уваги, що перша СЕС запущена була лише 13 років тому. Даний напрям задля залучення виробників (котрими можуть бути як фізичні, так і юридичні особи) запровадила зелений тариф на електроенергію, за яким по результатам 2022 року відмічено борг близько 50%. Задля його покриття було запропоновано експорт подібної електроенергії за кордон, що є досить перспективним напрямом розвитку економіки, оскільки для розширення функціонування даної галузі держава створила сприятливий податковий період.

Список літератури

1. Белоусова К. 2023 рік має стати поворотним для «зеленої» енергетики України – УВЕА. URL: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/2023-rik-maie-stati-povorotnim-dlya-zelenoi-energetiki-ukraini-uvea/> (дата звернення 29.04.2023)
2. Дорожня карта розвитку відновлюваної енергетики України на період до 2020 року: Проект. Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України. URL: <http://sae.gov.ua/> (дата звернення 29.04.2023)
3. Експорт денної «зеленої» енергії до ЄС допоможе вирішити низку проблем України – экс-міністр. URL: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/eksport-dennoi-zelenoi-energii-do-ies-dopomozhe-virishiti-nizku-problem-ukraini-eksministr/> (дата звернення 30.04.2023)
4. Єгорова Ю. Оподаткування виробництва енергії з відновлювальних джерел. Агробізнес. 2015. №14(309). URL: <http://www.agro-business.com.ua/pytannia-bukhgalteriii/3700-opodatkuвання-vyrobnytstva-energiiii-z-vidnovliuvalnykh-dzherel.html>. (дата звернення 30.04.2023)
5. Желюк Т., Бречко О. Фіскальні аспекти використання космопланетарних джерел енергії. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/26257/1/8.PDF> (дата звернення 30.04.2023)
6. Змінено порядок розрахунку податків для об'єктів «зеленої» енергетики. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/213777_zmnenno-poryadok-rozrakhunku-podatkv-dlya-obktiv-zeleno-energetiki (дата звернення 03.05.2023)
7. Основні аспекти оподаткування підприємств паливно-енергетичної галузі. URL: <https://tax.gov.ua/arhiv/tijden-tematicnih-konsultatsiy/tijden-tematicnih-konsultatsiy-pal-energ/zagalna-informatsiya/> (дата звернення 30.04.2023)

8. Остринський В. О. Особливості оподаткування обладнання для вітрових та сонячних електростанцій. Управління публічними фінансами та проблеми забезпечення національної економічної безпеки: збірник тез Податкового конгресу (м. Ірпінь, 12 грудня 2019 р.). Ірпінь: Університет ДФС України, 2019. С. 288-290. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/37319/1/ZbirnikPodatkovi_kongres%20tesa%203.pdf#page=288 (дата звернення 30.04.2023)

9. Податковий кодекс України: Кодекс України від 02.12.2010 р. №2755-VI/ Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2755-17>(дата звернення 29.04.2023)

10. Структура електрогенерації в Україні та її зв'язок із тарифами на електроенергію. URL: <https://tek.energy/news/struktura-elektrogeneratsii-v-ukraini-ta-ii-zvyazok-iz-tarifami-na-elektroenergiyu>(дата звернення 30.04.2023)

11. Уніят Л. М. ефективність використання сонячної енергії на виробництві агропромислової продукції. URL: <https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/25758/1/Zbirnik%20konferentsii%202018.pdf#page=479> (дата звернення 30.04.2023)

12. Чи варто встановлювати СЕС для бізнесу? URL: <https://teplosfera.com/chy-vartovstanovliuvaty-ses-dlia-biznesu>(дата звернення 30.04.2023)

13. Який порядок оподаткування ПДВ операцій з постачання устаткування, яке працює на відновлюваних джерелах енергії, а також матеріалів для його виробництва. Загальнодоступний інформаційно-довідковий ресурс ДФС України. URL: <https://zir.tax.gov.ua/> (дата звернення 29.04.2023)

References

1. Bielousova, K. 2023 rik maie staty povorotnym dlia «zelenoi» enerhetyky Ukrainy – UVEA. Retrieved from <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/2023-rik-maie-stati-povorotnim-dlya-zelenoi-energetiki-ukraini-uvea>. (accessed April 29, 2023). [In Ukrainian].

2. Dorozhnia karta rozvytku vidnovliuvanoi enerhetyky Ukrainy na period do 2020 roku: Proekt. Derzhavne ahentstvo z enerhoefektyvnosti ta enerhozberezhennia Ukrainy. Retrieved from <http://sae.gov.ua>. (accessed April 29, 2023) . [In Ukrainian].

3. Eksport dennoi «zelenoi» enerhii do ies dopomozhe vyrishyty nizku problem Ukrainy – eks-ministr. Retrieved from <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/eksport-dennoi-zelenoi-energii-do-ies-dopomozhe-virishiti-nizku-problem-ukraini-eksministr>. (accessed April 30, 2023) . [In Ukrainian].

4. Yehorova, Yu. (2015). Taxation of energy production from renewable sources. Ahrobiznes, 14 (309). Retrieved from <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/eksport-dennoi-zelenoi-energii-do-ies-dopomozhe-virishiti-nizku-problem-ukraini-eksministr/> (accessed April 30, 2023) . [In Ukrainian].

5. Zhelyuk, T., Brechko, O. Fiscal aspects of using cosmoplanetary energy sources. Retrieved from <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/26257/1/8.PDF> (accessed April 30, 2023). [In Ukrainian].

6. Zmineno poryadok rozrakhunku podatkov dlia ob'yektiv «zelenoi» enerhetyky. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/213777_zmnenno-poryadok-rozrakhunku-podatkv-dlya-obktiv-zeleno-energetiki (accessed May 03, 2023). [In Ukrainian].

7. Osnovni aspekty opodatkuvannia pidpriemstv palyvno-enerhetychnoi haluzi. Retrieved from <https://tax.gov.ua/arhiv/tijden-tematichnih-konsultatsiy/tijden-tematichnih-konsultatsiy-pal-energ/zagalna-informatsiya>. (accessed April 30, 2023) . [In Ukrainian].

8. Ostryns'kyj, V. O. (2019). Features of taxation of equipment for wind and solar power plants. Management of public finances and problems of ensuring national economic security: collection of theses of the Tax Congress (Irpın, December 12, 2019). Irpın: SFS University of Ukraine, . 288-290. Retrieved from http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/37319/1/ZbirnikPodatkovi_kongres%20tesa%203.pdf#page=288. (accessed April 30, 2023) . [In Ukrainian].

9. Podatkovyj kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy vid 02.12.2010, №2755-VI/ Verkhovna rada Ukrainy. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2755-17>. (accessed April 29, 2023) . [In Ukrainian].

10. Struktura elektroheneratsii v Ukraini ta ii zv'iazok iz taryfamy na elektroenerhiu. Retrieved from <https://tek.energy/news/struktura-elektrogeneratsii-v-ukraini-ta-ii-zvyazok-iz-tarifami-na-elektroenergiyu>. (accessed April 30, 2023). [In Ukrainian].

11. Uniat, L. M. efektyvnist' vykorystannia soniachnoi enerhii na vyrobnytstvi ahropromyslovoi produktsii. Retrieved from <https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/25758/1/Zbirnyk%20>

konferentsii%202018.pdf#page=479. (accessed April 30, 2023) . [In Ukrainian].

12. Yakyj poriadok opodatkuvannia PDV operatsij z postachannia ustatkuvannia, iake pratsiuie na vidnovliuvanykh dzherelakh enerhii, a takozh materialiv dlia joho vyrobnytstva. Zahal'nodostupnyj informatsijno-dovidkovyj resurs DFS Ukrainy. Retried from <https://zir.tax.gov.ua>. (accessed April 29, 2023) . [In Ukrainian].

13. Zmineno poriadok rozrakhunku podatkov dlia ob'iektiv «zelenoi» enerhetyky. Retried from https://biz.ligazakon.net/analytics/213777_zmnenno-poryadok-rozrakhunku-podatkv-dlya-obktiv-zeleno-energetiki. (accessed March 5, 2023) . [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 13.03.2023

Прийнята до публікації 19.03.2023

СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РИНКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Самотенкова О. В., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри статистики та математичних методів в економіці, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: samotoenkova@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-6942-8134

***Анотація.** Метою статті є дослідження сучасного стану ринку інформаційних послуг в Україні та визначення тенденцій його подальшого розвитку. Дослідження проведено з використанням статистичних методів аналізу, зокрема, методів групувань, відносних і середніх величин, аналізу динаміки, індексного методу, факторного аналізу. Розглянуто законодавчу базу України щодо функціонування ринку інформаційних послуг, конкретизовано поділ ринку інформаційних послуг на окремі сектори, розглянуто основні світові тенденції ринку інформаційно-комунікативних технологій. Проведено аналіз динаміки кількості суб'єктів господарювання і кількості зайнятих працівників на ринку інформаційних послуг України за період 2010-2021 роки з розподілом на дві групи: підприємства і фізичні особи-підприємці, визначено структурні зміни у складі цих показників. Динаміку кількості підприємств розглянуто за ознакою: великі, середні, малі та мікропідприємства на підставі показників кількості зайнятих працівників та обсягу отриманого доходу. Проаналізовано показники ефективності функціонування суб'єктів господарювання, а саме: обсяг реалізованих інформаційних продуктів і послуг в цілому та в середньому на одного суб'єкта господарювання і на одного зайнятого працівника, величину прибутку в цілому та в середньому на одного суб'єкта господарювання, встановлено тенденції зміни цих показників за 2010-2021 роки. Практична значимість цього дослідження полягає у статистичній оцінці результативності функціонування ринку інформаційних послуг в Україні та встановленні тенденцій його подальшого розвитку.*

***Ключові слова:** інформатизація, інформаційний продукт, інформаційна послуга, ринок інформаційних послуг, динаміка, структура, ефективність.*

CURRENT STATE AND TRENDS OF THE INFORMATION SERVICES MARKET IN UKRAINE

Samotoenkova Elena, PhD (Econ.), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Statistics and Mathematical Methods in Economics. Odessa National Economics University, Odessa, Ukraine
e-mail: samotoenkova@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-6942-8134

***Abstract.** The purpose of the article is to study the current state of the information services market in Ukraine and determine the trends of its further development. The research was conducted using statistical methods of analysis, in particular, methods of grouping, relative and average values, analysis of dynamics, index method, factor analysis. The legislative framework of Ukraine regarding the functioning of the information services market is considered, the main concepts and terms are given in accordance with the Laws of Ukraine, the division of the information services market into separate sectors is specified, and the main world trends of the information and communication technologies market are considered. An analysis of the dynamics of the number of business entities and the number of employed workers in the market of information services of Ukraine for the period 2010-2021 was carried out, divided into two groups: enterprises and natural persons-entrepreneurs, and structural changes in the composition of these indicators were determined. The dynamics of the number of enterprises was considered according to the characteristics: large, medium, small and micro enterprises based on the indicators of the number of employed workers and the amount of income received. The performance indicators of business entities were analyzed, namely: the volume of implemented information products and services as a whole and on average per business entity and per employed employee, the amount of profit as a whole and on average per business entity, it was established trends of changes in these indicators for the period 2010-2021. The practical significance of this study appears in the statistical assessment of the effectiveness of the functioning of the information services market in Ukraine and the establishment of trends in its further development.*

***Key words:** informatization, information product, information service, market of information services, dynamics, structure, efficiency.*

JEL Classification: C190, L860.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток важливих напрямків науково-технічного прогресу у сфері електроніки, кібернетики та інформатики став сильним поштовхом для нарощування процесів інформатизації всіх сфер життя суспільства. Нині широко використовується термін «інформатизація суспільства», під яким розуміють «... глобальний

соціальний процес виробництва і всебічного використання інформації як суспільного ресурсу, який забезпечує прискорення розвитку економіки, інноваційних процесів, демократизацію та інтелектуалізацію суспільства» [4, с. 197].

Результатом впровадження нових інформаційних технологій є надання користувачу даних у вигляді інформаційних послуг на базі інформаційних продуктів. Нові інформаційні технології припускають надання користувачу не тільки самого інформаційного продукту, але і засобів доступу до нього. Це дозволяє кожному користувачу отримувати інформацію в обсязі та форматі, які відповідають саме його потребам.

Нині актуальні питання визначення особливостей формування та оцінки результатів функціонування вітчизняного ринку інформаційних послуг та його окремих секторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням вивчення ринкових процесів у сфері інформатизації суспільства присвячено праці багатьох науковців, серед яких: Ю. І. Палеха, Ю. І. Горбань, Л. Ф. Єжова, О. А. Теряник, Л. В. Григор'єва, Т. Ф. Сінельнікова, М. М. Шаховалов, С. С. Герасименко, І. Ю. Давидова, Т. А. Сафонова та інші. У працях цих вчених переважно розглянуті етапи становлення, теоретичні визначення та поняття інформаційного ринку, його структура, склад та особливості окремих секторів, маркетингові підходи до організації та розвитку електронної торгівлі тощо.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість публікацій з цієї проблеми, необхідними та актуальними є дослідження стану, тенденцій, структурних змін, оцінки ефективності функціонування ринку інформаційних послуг в країні.

Мета дослідження полягає у статистичному аналізі сучасного стану ринку інформаційних послуг в Україні та визначенні тенденцій його подальшого розвитку.

Основний матеріал. Діяльність на ринку інформаційних послуг регулюється двома Законами України: «Про інформацію» та «Про науково-технічну інформацію». У Законі України «Про науково-технічну інформацію» ринок інформаційних послуг визначається як «система економічних, організаційних і правових відносин щодо продажу і купівлі інформаційних ресурсів, технологій, продукції та послуг» [1, ст. 1]. У статті 14 цього Закону сказано: «Органи науково-технічної інформації, підприємства, організації, громадяни, що здійснюють науково-інформаційну діяльність і вільно реалізують свою інформаційну продукцію та інформаційні послуги, є товаровиробниками, які беруть участь у створенні ринку на загальних підставах незалежно від форм власності» [1, ст. 14]. У Законі України «Про інформацію» наведено такі визначення щодо об'єктів ринку: «Інформаційна продукція – це матеріалізований результат інформаційної діяльності, призначений для задоволення інформаційних потреб громадян, державних органів, підприємств, установ і організацій» [2, ст. 40], а також: «Інформаційна послуга – це здійснення у визначеній законом формі інформаційної діяльності по доведенню інформаційної продукції до споживачів з метою задоволення їх інформаційних потреб» [2, ст. 40].

Отже, предметом продажу та обміну на інформаційному ринку є: інформаційні ресурси, технології та системи, ліцензії, патенти, товарні знаки, інженерно-технічні послуги та інші види інформаційних послуг.

Поява інформаційних послуг розширила попит на інформаційні продукти, оскільки сприяла індивідуалізації пропозиції даних, а також зближенню інформаційних моделей виробників і користувачів. Є різні підходи до поділу інформаційного ринку на окремі сектори. За визначенням О. А. Теряник, найважливішими компонентами ринку інформаційних продуктів і послуг є:

- технічна та технологічна складова (сучасне інформаційне устаткування, потужні комп'ютери, розвинена комп'ютерна мережа і відповідні їм технології переробки інформації);
- нормативно-правова складова (юридичні документи: закони, укази, постанови, які забезпечують цивілізовані відносини на інформаційному ринку);
- інформаційна складова (довідково-навігаційні засоби і структури, що допомагають знаходити потрібну інформацію);
- організаційна складова (елементи державного регулювання взаємодії виробників і розповсюджувачів інформаційних продуктів і послуг) [6].

На нашу думку, з погляду статистичного дослідження розвитку ринку інформаційних послуг і міжнародного порівняння доцільним є виокремлення таких секторів:

- ринок електронних засобів пошуку та оброблення інформації;
- ринок телекомунікаційного обладнання;
- ринок програмного забезпечення;
- ринок послуг у сфері інформатизації.

Важливе місце на інформаційному ринку займають

інформаційно-комунікативні технології (ІКТ). Ринок ІКТ являє собою сукупність трьох

сегментів:

- 1) виробництво і продаж комп'ютерного обладнання, комплектуючих і периферійних пристроїв;
- 2) розроблення і продаж програмних продуктів;
- 3) надання послуг, пов'язаних із впровадженням, підтримкою та обслуговуванням ІКТ [4, с. 204].

До основних тенденцій у світовому розвитку ІКТ слід віднести такі:

- ІКТ відіграють дедалі більшу роль у світовій економіці;
- створюються нові покоління комп'ютерів і розвивається комп'ютерний (обчислювальний) потенціал;
- частка інвестицій в ІКТ у загальних інвестиціях зростає, швидко збільшується також внесок ІКТ в обсяг виробництва і продуктивність;
- центр міжнародних інвестицій в ІКТ зміщується з обробної промисловості до сектора послуг;
- зростає частка ринку ІКТ програмного забезпечення.

За даними Світового банку і ЮНЕСКО щорічний приріст світового ринку ІКТ протягом останніх років становив у середньому 8-10% [9].

Для аналізу показників ринку інформаційних послуг широко використовуються статистичні методи, зокрема методи статистичних групувань, відносних і середніх величин, показників оцінки варіації, показників аналізу динаміки, індексний метод, метод оцінки взаємозв'язку.

На ринку інформаційних послуг в Україні діє значна кількість суб'єктів господарювання, які поділяються на дві групи: підприємства і фізичні особи-підприємці. У таблиці 1 наведено показники кількості суб'єктів господарювання на ринку інформаційних послуг в Україні за період 2010 – 2021 роки, розраховано їх структуру та індекси динаміки.

За даними таблиці 1 бачимо, що за період 2010 – 2021 роки кількість суб'єктів господарювання на ринку інформаційних послуг країни щорічно збільшувалась і склала у 2021 році 284,2 тис. одиниць проти 56 тис. одиниць у 2010 році, тобто зросла в 5 разів.

В аналізованому періоді можна виокремити два етапи: перший – з 2012 року до 2014 року, коли кількість суб'єктів господарювання на ринку стрімко зростала, відповідно на 22,8%, 29,5% та 34,5% щорічно. Але після такої активізації, у 2015 році кількість суб'єктів господарювання на ринку зросла лише на 1,5%, що насамперед можна пояснити політичною ситуацією в країні у 2014 році. Відомо, що ринкова сфера дуже чутливо реагує на різку зміну політичного та економічного становища в будь-якій країні. Починаючи з 2016 року ринок інформаційних послуг знов активізувався, кількість суб'єктів господарювання почала прискорено зростати і склала у 2021 році 284,2 тис. одиниць, що на 21,3% більше, ніж у 2020 році.

Щодо структури кількості суб'єктів господарювання, то на ринку переважає група «фізичні особи-підприємці», частка яких щорічно збільшується, тобто відбуваються значні структурні зміни. Якщо у 2010 році частка фізичних осіб-підприємців у загальній кількості суб'єктів господарювання становила 76,4%, а частка підприємств складала 23,6%, то у 2021 році частка фізичних осіб-підприємців збільшилась до 94,2% загальної кількості суб'єктів, а частка підприємств склала лише 5,8%.

Таблиця 1

Кількість суб'єктів господарювання та їх структура на ринку інформаційних послуг в Україні за період 2010 – 2021 роки

Роки	Кількість суб'єктів господарювання, тис. одиниць	У тому числі, %		Індекси динаміки кількості суб'єктів господарювання, %
		підприємства	фізичні особи-підприємці	
2010	56,0	23,6	76,4	...
2011	54,2	26,5	73,5	96,8
2012	66,7	20,2	79,8	122,8
2013	86,4	17,2	82,8	129,5
2014	114,4	11,6	88,4	132,4
2015	116,1	11,7	88,3	101,5
2016	129,7	9,2	90,8	111,7
2017	146,9	9,1	90,9	113,3
2018	174,6	8,3	91,7	118,9

2019	206,1	7,7	92,3	118,0
2020	234,2	6,9	93,1	113,6
2021	284,2	5,8	94,2	121,3

Джерело: складено автором за матеріалами [7, с. 435; 8 с. 378]

Графічно загальну кількість суб'єктів господарювання на ринку інформаційних послуг України за 2010-2021 роки представлено на рис.1.

Рис. 1. Кількість суб'єктів господарювання на ринку інформаційних послуг України за 2010-2021 роки, тис. одиниць

Джерело: складено автором за матеріалами [7, с. 435; 8, с. 378]

Зміни у структурі загальної кількості суб'єктів господарювання на ринку інформаційних послуг України за 2010-2021 роки графічно представлено на рис. 2.

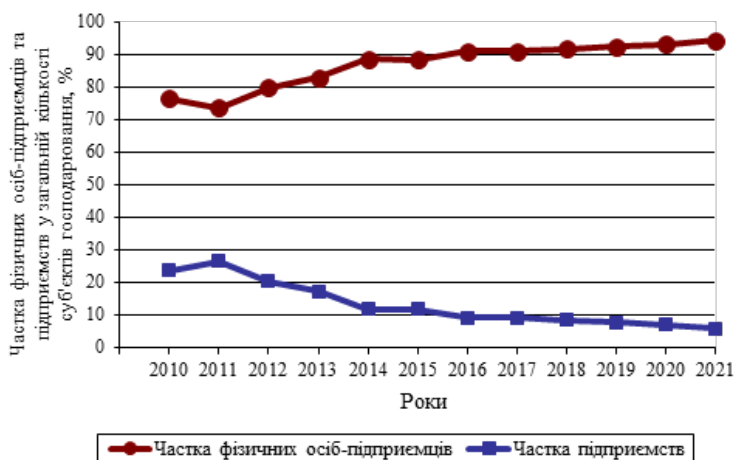

Рис.2. Динаміка частки фізичних осіб-підприємців і частки підприємств у загальній кількості суб'єктів господарювання за 2010-2021 роки, %

Джерело: складено автором за матеріалами [7, с. 435; 8, с. 378]

На ринку інформаційних послуг зайнята значна кількість працівників. Динаміка та структура загальної кількості зайнятих працівників, у тому числі за окремими групами суб'єктів господарювання – підприємства та фізичні особи-підприємці, наведені у таблиці 2.

Дані таблиці 2 показують, що протягом аналізованого періоду кількість працівників на ринку інформаційних послуг збільшувалася, крім 2011 і 2015 років, коли вона зменшилась відповідно на 1,5% і 10,2%. Загалом у 2021 році, порівнюючи з 2010 роком, загальна кількість зайнятих працівників збільшилась на 152,7 тис. осіб або на 53,7%. Необхідно відмітити значні зміни у розподілі працівників між підприємствами та фізичними особами-підприємцями, які відбувалися протягом всього періоду. У 2010 році більшість працівників

була зайнята на підприємствах, їх частка становила 82,7%, а фізичні особи-підприємці склали 17,3% загальної кількості.

Таблиця 2

Загальна кількість зайнятих працівників у суб'єктах господарювання на ринку інформаційних послуг з розподілом на підприємства та фізичні особи-підприємці за 2010-2021 роки

Роки	Загальна кількість зайнятих працівників, тис. осіб	У тому числі, у %		Індекси динаміки загальної кількості зайнятих працівників, %
		зайняті на підприємствах	зайняті фізичні особи-підприємці	
2010	284,4	82,7	17,3	...
2011	280,2	82,6	17,4	98,5
2012	280,4	78,3	21,7	100,1
2013	298,0	73,2	26,8	106,3
2014	306,3	62,9	37,1	102,8
2015	275,1	60,5	39,5	89,8
2016	282,0	55,4	44,6	102,5
2017	303,1	52,5	47,5	107,5
2018	331,6	47,8	52,2	109,4
2019	370,1	45,0	55,0	111,6
2020	382,1	40,1	59,9	103,2
2021	437,1	36,1	63,9	114,4

Джерело: розраховано автором за матеріалами [7, с. 437; 8, с. 397]

У наступні роки частка працюючих на підприємствах постійно зменшувалась, а фізичних осіб-підприємців зростала і у 2018 році вона вже перевищувала частку працівників підприємств. У подальшому кількість і питома вага фізичних осіб-підприємців продовжувала зростати і у 2021 році із загальної кількості працівників фізичні особи-підприємці склали 63,9%, а на підприємствах працювали 36,1%, працівників.

Динаміка кількості зайнятих працівників на ринку інформаційних послуг у 2010-2021 роках представлена на рис. 2.

Структура кількості зайнятих працівників за групами підприємства і фізичні особи-підприємці на ринку інформаційних послуг за 2010-2021 роки графічно представлена на рис. 3.

На рис. 3. бачимо, що у структурі кількості зайнятих на ринку інформаційних послуг за період 2010-2021 роки відбулися суттєві зміни. Якщо у 2010 році 82,7% працівників були зайняті на підприємствах, а фізичні особи-підприємці становили лише 17,3%, то у 2021 році їх частка збільшилась до 63,9%, а працюючі на підприємствах склали 36,1%.

Рис. 2. Динаміка загальної кількості зайнятих працівників на ринку інформаційних послуг України за 2010-2021 роки, тис. осіб

Джерело: складено автором за матеріалами [7, с. 437; 8, с. 397]

Рис. 3. Структура кількості зайнятих працівників на ринку інформаційних послуг України у 2010-2021 роках, %

Джерело: складено автором за матеріалами [7, с. 437; 8, с. 397]

В Україні здійснюють групування підприємств за їх розміром на підставі показників кількості працівників та обсягу отриманого доходу. Підприємства поділяють на три групи: великі, середні та малі, а серед малих підприємств виокремлюють мікропідприємства. У Господарському кодексі України наведено такі критерії віднесення підприємств до певної групи:

– мікропідприємства – це суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 млн. євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

– малі підприємства – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну

10 млн. євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

– великі підприємства – це суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 млн. євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

– середні підприємства – це інші суб'єкти господарювання [3, ст. 55; 7, с. 375].

Кількість і структура підприємств на ринку інформаційних послуг України за їх розміром у 2010-2021 роках наведена у таблиці 3.

Таблиця 3

Показники динаміки та структури підприємств за їх розміром на ринку інформаційних послуг України за період 2010-2021 роки

Роки	Загальна кількість підприємств, одиниць	У тому числі, у %				Індекс динаміки загальної кількості підприємств, %
		великі	середні	малі	з них	
					мікропідприємства	
2010	13189	0,1	3,1	96,8	81,3	...
2011	14372	0,1	3,0	96,9	81,7	109,0
2012	13448	0,1	3,1	96,8	80,0	93,6
2013	14885	0,1	2,7	97,2	82,7	110,7
2014	13319	0,0	2,8	97,2	83,4	89,5
2015	13617	0,0	2,5	97,5	84,7	102,2
2016	11954	0,1	2,8	97,1	83,1	87,8

2017	13413	0,1	2,4	97,5	85,0	112,4
2018	14515	0,0	2,3	97,7	85,6	108,2
2019	15917	0,1	2,2	97,7	86,2	109,7
2020	16067	0,1	2,2	97,7	86,7	100,9
2021	16384	0,1	2,2	97,7	86,9	102,0

Джерело: складено автором за матеріалами [7, с. 435; 8, с. 387]

Дані таблиці 3 показують, що загалом за період 2010-2021 роки кількість підприємств на ринку інформаційних послуг збільшувалася, водночас їх питома вага у загальній кількості суб'єктів господарювання суттєво скорочувалася (за даними таблиці 1).

Щодо щорічних змін, то зменшення кількості підприємств відбулося у 2012, 2014 і 2016 роках відповідно на 5,4%, 10,5% і 12,8%. Загалом у 2021 році, порівнюючи з 2010 роком, кількість підприємств на ринку інформаційних послуг збільшилась на 3195 одиниць або на 24,2%. Характерним є те, що у загальній кількості підприємств, які займаються розробкою, виробництвом і реалізацією інформаційних продуктів та наданням інформаційних послуг, переважають малі підприємства, більшу частину яких складають мікропідприємства. Така тенденція спостерігається протягом всього періоду, причому частка малих підприємств збільшується. Якщо у 2010 році малі підприємства становили 96,8% загальної кількості підприємств, з яких 81,3% були мікропідприємствами, то у 2021 році малі підприємства склали вже 97,7%, з яких мікропідприємствами були 86,9%.

На рис. 4. графічно зображено динаміку загальної кількості підприємств на ринку інформаційних послуг України за період 2010-2021 роки.

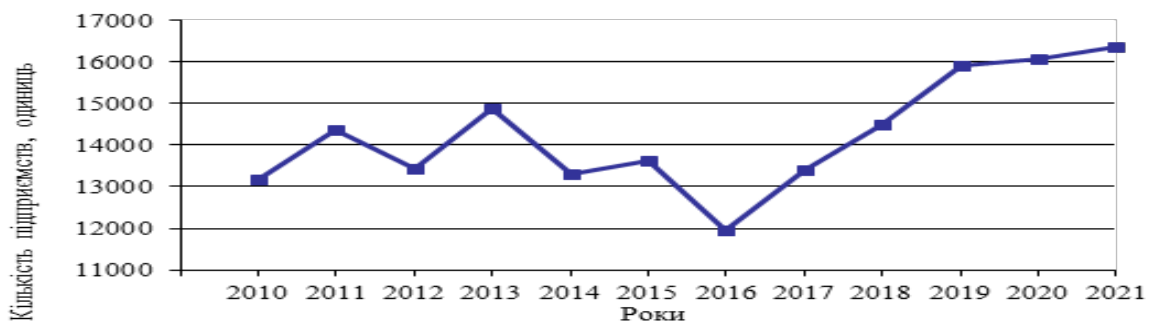

Рис. 4. Загальна кількість підприємств на ринку інформаційних послуг України за період 2010-2021 роки, одиниць

Джерело: складено автором за матеріалами [7, с. 435; 8, с. 387]

До показників ефективності функціонування суб'єктів господарювання на ринку інформаційних послуг можна віднести обсяг реалізованої інформаційної продукції та послуг, продуктивність праці, тобто вартість інформаційних продуктів і послуг в середньому на одного зайнятого працівника, загальний прибуток суб'єктів господарювання, величину прибутку в середньому на одного суб'єкта господарювання [5]. Визначимо динаміку і тенденції цих показників за період 2010 – 2021 роки.

У таблиці 4 наведено дані щодо обсягу реалізованої інформаційної продукції (продуктів і послуг) і кількості зайнятих працівників суб'єктів господарювання на ринку інформаційних послуг України за 2010-2021 роки. За цими даними розраховано обсяг реалізованої продукції в середньому на одного зайнятого працівника та індекси динаміки цих показників.

Дані таблиці 4 показують, що загальний обсяг реалізованої продукції на ринку інформаційних послуг за період 2010 – 2021 роки щорічно зростає, але швидкість зростання різна. Індекси динаміки цього показника коливаються в межах від 104,7% у 2013 році до 134,8% у 2021 році, тобто у 2013 році обсяг реалізованої продукції збільшився лише на 4,7%, а у 2021 році – на 34,8%.

Щодо показника ефективності праці, то пік зростання цього показника припадає на 2015 рік, коли обсяг виробленої та реалізованої інформаційної продукції в середньому на одного працівника збільшився на 49%, порівнюючи з попереднім роком. Починаючи з 2016 року зростання уповільнилось, але все ж таки було досить значним. Так, у 2021 році, порівнюючи з 2020 роком, ефективність праці на ринку інформаційних послуг збільшилась на 17,8%. Отже, для обох показників характерна тенденція до зростання.

Таблиця 4
Динаміка показників ефективності функціонування суб'єктів господарювання на ринку інформаційних послуг за 2010 – 2021 роки

Роки	Загальний обсяг реалізованої продукції, млн. грн.	Кількість зайнятих працівників, тис. осіб	Обсяг реалізованої продукції на одного зайнятого працівника, тис. грн.	Індекси динаміки, %	
				загального обсягу реалізованої продукції	обсягу реалізованої продукції на одного зайнятого працівника
2010	73015,0	284,4	256,7	...	...
2011	82637,9	280,2	294,9	113,2	114,9
2012	90074,4	280,4	321,2	109,0	108,9
2013	94278,2	298,0	326,4	104,7	101,6
2014	105689,6	306,3	345,1	112,1	105,7
2015	141479,6	275,1	514,3	133,9	149,0
2016	174028,2	282,0	617,1	123,0	120,0
2017	216803,8	303,1	715,3	124,6	115,9
2018	273742,2	331,6	825,5	126,3	115,4
2019	334865,3	370,1	904,8	122,3	109,6
2020	392066,8	382,1	1026,1	117,1	113,4
2021	528450,7	437,1	1209,0	134,8	117,8

Джерело: розраховано автором за матеріалами [7, с. 445; 8, с. 396]

Графічно динаміка загального обсягу реалізованої продукції на ринку інформаційних послуг та обсягу реалізованої продукції в середньому на одного зайнятого працівника за 2010-2021 роки представлена на рис. 5.

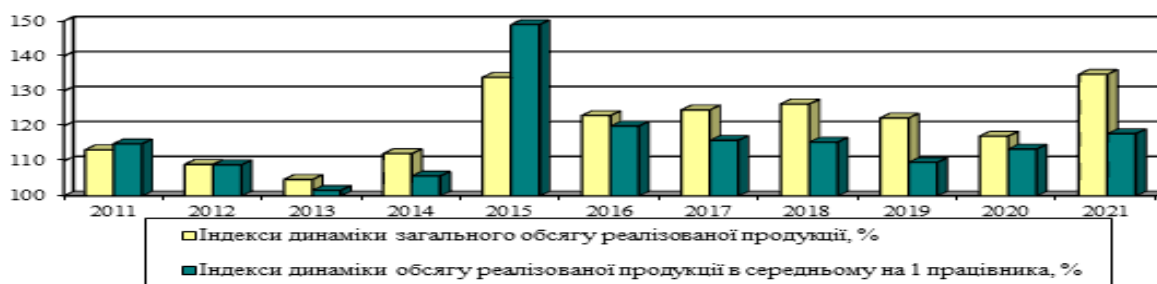

Рис. 5. Індекси динаміки загального обсягу реалізованої продукції та в середньому на одного зайнятого працівника за 2010-2021 роки, %

Джерело: складено автором за матеріалами [7, с. 445; 8, с. 396]

Основним абсолютним показником, який характеризує результати фінансово-господарської діяльності суб'єктів економічної діяльності, є прибуток. У таблиці 5 наведено показники прибутку від операційної діяльності всіх суб'єктів господарювання на ринку інформаційних послуг, розраховано величину прибутку в середньому на одного суб'єкта, а також визначено показники їх динаміки.

Результати таблиці 5 свідчать, що тенденції зміни загального обсягу прибутку та прибутку в середньому на одного суб'єкта господарювання різні. Зменшення загального обсягу прибутку відбулося тільки у двох роках: у 2014 році – на 411,8 млн. грн. або на 3,5% та у 2020 році – на 165,6 млн. грн. або на 0,6%. Зменшення прибутку суб'єктів господарювання на ринку інформаційних послуг у 2014 році можна пояснити внутрішніми політичними подіями в країні, що призвело до нестабільності ринку, а у 2020 році – світовою пандемією коронавірусу.

Таблиця 5
Динаміка загального обсягу прибутку суб'єктів господарювання на ринку інформаційних послуг та обсягу прибутку в середньому на 1 суб'єкта господарювання за 2010 – 2021 роки

Роки	Загальний прибуток суб'єктів господарювання, млн. грн.	Обсяг прибутку в середньому на 1 суб'єкта господарювання, тис. грн.	Зміна загального обсягу прибутку суб'єктів господарювання		Зміна обсягу прибутку в середньому на 1 суб'єкта господарювання	
			млн. грн.	%	млн. грн.	%
2010	8168,5	145,9	...	...	...	...
2011	9774,6	180,3	1606,1	19,7	34,4	23,6
2012	11641,6	174,5	1867,0	19,1	-5,8	-3,2
2013	11668,3	135,1	26,7	0,2	-39,4	-22,4
2014	11256,5	128,8	-411,8	-3,5	-6,3	-4,7
2015	12057,3	103,9	800,8	7,1	-24,9	-19,3
2016	12492,1	96,3	392,7	3,3	-7,6	-7,6
2017	22717,3	154,6	10267,3	82,5	58,3	60,5
2018	23846,7	136,6	1129,4	5,0	-18,0	-11,6
2019	29818,4	144,7	5971,7	25,0	8,1	5,9
2020	29652,8	126,6	-165,6	-0,6	-18,1	-12,5
2021	40332,8	141,9	10680,0	36,0	15,3	12,1

Джерело: розраховано автором за матеріалами [7, с. 412; 8, с. 402; 10]

В інші роки прибуток суб'єктів господарювання зростає, причому найбільше зростання відбулося у 2019 році – на 5971,7 млн. грн. або на 25% та у 2021 році – на 10 680 млн. грн. або на 36%.

Тенденції зміни обсягу прибутку в середньому на одного суб'єкта господарювання інші. Графічно зміну обсягу прибутку в середньому на 1 суб'єкта господарювання за 2010 – 2021 роки представлено на рис. 6.

У періоді 2012-2016 роки відбувалося постійне зменшення прибутку в середньому на одного суб'єкта господарювання (табл. 5, рис. 6.), причому досить суттєве у 2013 році – на 22,4% та у 2015 році – на 19,3%. У подальшому періоді прибуток в середньому на одного суб'єкта господарювання зростає у 2017, 2019 і 2021 роках.

Рис. 6. Прибуток в середньому на 1 суб'єкт господарювання за 2010-2021 роки, тис. грн.

Джерело: розраховано автором за матеріалами [7, с. 412; 8, с. 402]

Серед цих років треба виділити 2017 рік, протягом якого обсяг прибутку, отриманого в середньому одним суб'єктом господарювання збільшився на 60,5%. Такі коливання пояснюються двома основними чинниками, по-перше, зміною загального обсягу прибутку і, по-друге, зміною кількості суб'єктів господарювання на ринку інформаційних послуг, яка

щорічно збільшувалась.

Висновки. Отже, результати дослідження показали, що ринок інформаційних послуг в Україні є досить стабільним і активно розвивається. Суб'єкти господарювання, які здійснюють діяльність на ринку інформаційних послуг, характеризуються високим рівнем ділової активності, збільшується кількість зайнятих працівників, зростає їх продуктивність праці. У загальній кількості суб'єктів господарювання переважають фізичні особи-підприємці, їх кількість і частка постійно збільшуються і становить вже 93,1%, що веде до зростання рівня зайнятості та самозайнятості населення. Подальший розвиток ринку інформаційних послуг сприятиме поширенню використання інформації як суспільного ресурсу, який забезпечує прискорення інноваційних процесів та розвиток національної економіки. Отримані результати також свідчать про актуальність подальшого дослідження ринкових процесів у сфері інформатизації суспільства.

Список літератури

1. Про науково-технічну інформацію. Закон України від 25.06.1993. (Статус чинний) із змінами і доповненнями. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/zakon/ukr/lawinform.html> (дата звернення 02.03.2023)
2. Про інформацію. Закон України від 02.10.1992. Чинна редакція 31.03.2023. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/zakon/ukr/lawinform.html> (дата звернення 02.03.2023)
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV (чинна редакція від 31.03.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення 15.04.2023)
4. Підгорний А. З., Самотоєнкова О.В. Статистика ринків: Навч. посібник. Одеса : Атлант, 2015. 408 с.
5. Самотоєнкова О. В., Ольвінська Ю. О. Економічна статистика: навч. посібник.. Одеса: ФОП Гуляєва В. М. 2020. 276 с.
6. Теряник О. А. Особливості формування та дослідження регіонального ринку інформаційних послуг. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/7_2015/15.pdf
7. Статистичний щорічник України за 2016 рік. Державна служба статистики України. К., 2017. 611 с.
8. Статистичний щорічник України за 2021 рік. Державна служба статистики України. К., 2022. 447 с.
9. Офіційний сайт: Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 01.03.2023)
10. Офіційний сайт: Міністерство фінансів України. URL: <http://www.index.minfin.com.ua/index/fidi> (дата звернення 04.03.2023).

References

1. On scientific and technical information. Law of Ukraine (1993). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/zakon/ukr/lawinform.html> (Accessed 03 February 2023). [In Ukrainian].
2. On Information. Law of Ukraine (2023). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/zakon/ukr/lawinform.html> (Accessed 03 February 2023). [In Ukrainian].
3. Economic Code of Ukraine (2003) No. 436-IV (current edition dated March 31, 2023). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (Accessed 15 April 2023). [In Ukrainian].
4. Pidgorny, A. Z. and Samotoenkova, E. V. (2015). Statystyka rynkiv. Atlant, Odessa, Ukraine. [In Ukrainian].
5. Samotoenkova, E. V., Olvinskaya, J. O. (2020). Ekonomichna statystyka, FOP Gulyaeva, V. M., Odessa, Ukraine. [In Ukrainian].
6. Teryanyk, O. A. (2015). Peculiarities of formation and research of the regional market of information services. Retrieved from http://www.investplan.com.ua/pdf/7_2015/15.pdf (Accessed 15 April 2023). [In Ukrainian].
7. State Statistics Service of Ukraine (2017). Statystychnyy shchorichnyk Ukrayiny [Statistical yearbook of Ukraine], State Statistics Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
8. State Statistics Service of Ukraine (2022), Statystychnyy shchorichnyk Ukrayiny [Statistical yearbook of Ukraine], State Statistics Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
9. State Statistics Service of Ukraine (2023), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 01 March 2023). [In Ukrainian].
10. Official website of the Ministry of Finance of Ukraine (2023). Retrieved from <http://www.index.minfin.com.ua/index/fidi> (Accessed 04 March 2023). [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.03.2023

Прийнята до публікації 15.03.2023

УДК 688.2:005

DOI:10.32680/2409-9260-2023-3-4-304-305-49-55

АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ОСНОВНИМИ ЗАСОБАМИ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Семенова К. Д., кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: ka_sta@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-1613-7218

Матвійчук Ю. Ю., студентка, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: julijamjuli13@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2345-098X

***Анотація.** Прибуткова діяльність підприємства повинна постійно супроводжуватися ґрунтовними економічним аналізом та управлінням господарської діяльності. При цьому особливу увагу приділяють аналізу основних засобів, оскільки їх ефективне використання впливає на процеси розвитку не лише окремого підприємства, а й економіки держави в цілому. У статті обґрунтовано теоретичні підходи до трактування поняття «основні засоби», визначено стан та ефективність використання основних засобів вітчизняних промислових підприємств у сучасних умовах ведення бізнесу. Здійснено аналіз вартості основних засобів промислових підприємств України, рівня їх зносу та ефективності використання. За результатами дослідження зроблено висновок, що оптимізація використання основних засобів відіграє одне з ключових значень для перспективного функціонування будь-якого промислового підприємства та збільшення його дохідності.*

***Ключові слова:** основні засоби, активи, промисловість, аналіз, управління, ефективність.*

ANALYTICAL SUPPORT FOR MANAGING THE EFFICIENCY OF FIXED ASSETS UTILIZATION AT INDUSTRIAL ENTERPRISES OF UKRAINE

Semenova Kateryna, PhD in Economics, Associate professor of the Department of accounting, analysis and auditing, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine
e-mail: ka_sta@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-1613-7218

Matviychuk Julia, student, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine
e-mail: julijamjuli13@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2345-098X

***Abstract.** The profitable activity of an enterprise should be constantly accompanied by thorough economic research of issues related to the management and analysis of business activities. In this case, special attention is paid to the analysis of fixed assets, since their effective use affects the development processes not only of an individual enterprise but also of the state economy as a whole. And in conditions of limited resources, an increase in production is possible only through the improved use of existing fixed assets. Rational use of fixed assets also plays an important role in reducing production costs. Therefore, in order to maintain a sustainable pace of development and increase the efficiency of Ukrainian industrial enterprises, it is necessary to intensify the reproduction and improve the use of existing fixed assets and production facilities. These processes have a twofold positive effect: firstly, they help to maintain the proper technical level of each enterprise's assets, and secondly, they allow increasing production volumes without additional attraction of investment resources, reducing production costs by reducing the share of depreciation and equipment maintenance costs, and increasing returns and profitability.*

The article substantiates theoretical approaches to the interpretation of the concept of "fixed assets", determines the current state of fixed assets of domestic industrial enterprises; highlights the problematic issues of analyzing their condition and efficiency of use in the current business environment. To achieve this goal, the author analyzes the dynamics of the index of industrial production, the cost of fixed assets of Ukrainian industrial enterprises and the level of their depreciation, presents the structure of fixed assets and characterizes their changes; analyzes the dynamics of indicators of efficiency of use of fixed assets, and develops measures to improve their use. Based on the results of the study, it is concluded that optimization of the use of fixed assets plays a key role in the long-term functioning of any industrial enterprise and increase of its profitability.

***Keywords:** fixed assets, assets, industry, analysis, management, efficiency.*

JEL Classification: L600, M410.

Постановка проблеми. Для підприємств окремих галузей економіки України характерною є наявність значної частки основних засобів у загальній сумі активів, тому управління ними відіграє вагомий роль у забезпеченні ефективності діяльності бізнесу в цілому. Надзвичайно великий або надзвичайно малий обсяг основних засобів може сприяти втратам підприємства, а, отже, важливим є пошук шляхів забезпечення оптимального обсягу та структури основних засобів, ефективного управління та раціонального їх використання. Зазначене актуалізує дослідження сутності поняття «основні засоби» та визначення алгоритмів управління ефективністю їх використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Законодавче регулювання управління основними засобами підприємств в Україні здійснюється на підставі Податкового Кодексу України, Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» та ін. Питання дослідження сутності поняття й ефективності їх використання та іншим аспектам основних засобів висвітлено в наукових працях вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема І. Бланка, А. Василюка, М. Володькіна, К. Ізмайлова, В. Ковальова, Б. Колласа, М. Коробова, М. Крейніна, Л. Лігоненка, Т. Манесса, А. Поддєрьогіна та ін. Проте праці цих та інших науковців містять здебільшого розроблену теоретичну частину дослідження, тоді як практичне застосування знань щодо аналітичного забезпечення управління основними засобами на підприємстві потребують подальшого розвитку.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. За сучасного підходу до ведення бізнесу фінансове становище підприємств безпосередньо залежить від стану основних засобів і передбачає необхідність постійного порівняння витрат з результатами господарської діяльності й відшкодування витрат власними коштами. У такому аспекті підприємствам необхідно шукати шляхи раціональної організації управління використання власних основних засобів – з мінімально можливою сумою амортизації для досягнення найбільшого економічного ефекту від їхньої експлуатації. Тому особливого значення набувають проблеми створення таких механізмів використання основних засобів, які б відповідали ринковим умовам господарювання та забезпечували достатній рівень їхньої платоспроможності, ліквідності, прибутковості.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження сутності поняття «основні засоби підприємства», проведення аналізу стану та ефективності використання основних засобів підприємств України з метою висвітлення напрямів вдосконалення механізму управління ними в сучасних умовах ведення бізнесу.

Основний матеріал. Основні засоби відіграють значну роль в діяльності підприємств. Тому вони, як головний елемент матеріально-технічної бази суб'єкта господарювання, мають використовуватися раціонально й ефективно [5, с. 94].

На даний момент в економічній літературі відсутній єдиний підхід до визначення поняття «основні засоби». К. Кухта та Т. Орошан під даним поняттям розуміють уречевлену частину виробничих ресурсів підприємства, що функціонує у виробничому процесі тривалий час, не змінює при цьому своєї натуральної форми і розмірів, а свою вартість переносить на вартість готової продукції поступово, шляхом амортизаційних відрахувань [7, с. 107].

Управління оборотними активами підприємства в цілому, і основними засобами зокрема, притаманне всім сферам господарської діяльності. У цілому завдання підвищення ефективності використання активів підприємства є одним із найбільш важливих завдань управлінської діяльності [9, с. 5]. Як відмічає А. Голубко, правильне управління активами дозволить підприємству збільшити їх ефективність, вартість та отримати вищі прибутки [1].

У сучасних умовах фінансової нестабільності, економічної кризи в країні, політичних факторів (воєнний стан та податковий тягар на бізнес), браку частини фінансових ресурсів першочерговим кроком подолання розбалансованості ресурсів промислових підприємства є створення єдиного механізму управління основними засобами як частини фінансових ресурсів компанії. Це може забезпечити безперервність та послідовність господарських процесів, досягнення стабільної рентабельності, платоспроможності, ліквідності та інших результатів фінансової діяльності підприємства. Тому основна мета управління основними засобами підприємства – забезпечення оптимального комбінування необхідних обсягів складових основних засобів відповідно до джерел їх фінансування в ресурсі компанії відповідно до її цільового призначення, що сприятиме формуванню належного рівня платоспроможності та рентабельності.

Отже, виходячи із вищезазначеного, управління основними засобами – поняття, пов'язане

з процесом вирішення завдань щодо забезпечення необхідного рівня необоротних активів підприємства, його ефективне використання. Загалом, управління основними засобами підприємства – це процес планування, координації та контролю за використанням та розпорядженням основними засобами, що належать підприємству.

Управління основними засобами включає в себе такі етапи, як планування інвестицій в основні засоби, закупівлю та введення їх в експлуатацію, утримання та ремонт основних засобів, оцінку вартості та стану основних засобів, а також прийняття рішень щодо зміни асортименту та кількості основних засобів залежно від потреб виробництва.

Ефективне управління основними засобами підприємства виступає ключовим елементом успішної діяльності будь-якої організації. Це дозволить підвищити прибутковість підприємства, забезпечити їх максимальну віддачу, створити передумови розвитку виробничого потенціалу та визначити напрями підтримання та розвитку конкурентоспроможності продукції, що випускається [4, с. 2].

Згідно думки Є. О. Доніна стратегія управління основними засобами підприємства трактується як формулювання місії організації, її намірів і цілей, політики, програми та методів їх досягнення [3, с. 232].

Основними принципами ефективного управління основними засобами підприємства є такі.

1. **Планування.** Спочатку необхідно визначити потреби в основних засобах та розробити стратегію їхнього придбання та використання. При цьому потрібно враховувати не тільки поточні потреби, а й перспективи розвитку підприємства.

2. **Облік.** Необхідно вести точний облік всіх основних засобів підприємства, включаючи їхню кількість, стан, технічні характеристики, вартість та терміни експлуатації.

3. **Моніторинг.** Необхідно постійно контролювати стан та технічну готовність основних засобів, рівень їх використання та ефективність виробничих процесів.

4. **Планове технічне обслуговування.** Регулярне технічне обслуговування та ремонт основних засобів забезпечує їхню безперебійну роботу та довговічність.

5. **Відповідальність.** Необхідно встановити відповідальність за ефективне використання та збереження основних засобів на всіх рівнях управління підприємством.

6. **Використання новітніх технологій.** Слід використовувати новітні технології та інноваційні рішення для підвищення ефективності використання основних ресурсів підприємств.

У свою чергу аналітичне забезпечення управління основними засобами на підприємстві сприятиме підвищенню якості самої облікової та аналітичної інформації, оперативній реакції з боку менеджменту на зовнішні та внутрішні зміни, підготовці ґрунтовних управлінських рішень щодо забезпечення розвитку підприємства, і як наслідок – підвищенню ефективності фінансово-господарської діяльності [6, с. 903].

Отже, ефективне управління основними засобами, і в першу чергу на виробничих підприємствах, дозволяє їм знизити витрати на утримання основних засобів та збільшити продуктивність виробництва за рахунок оптимального використання ресурсів.

На сьогодні в Україні склалася несприятлива ситуація щодо забезпеченості підприємств основними засобами, їх стану та ефективності використання. І оскільки ефективне управління основними засобами здійснює безпосередній вплив на обсяги виробництва, то розпочнемо аналіз із дослідження індексу промислової продукції підприємств України (рис. 1).

Відтак індекс промислової продукції у січні 2022 р. порівняно з груднем 2021 р. становив 87,0% та січнем 2021р. – 102,9%. Згідно статистичного огляду соціально-економічного становища України у січні 2022 р. порівняно з січнем 2021 р. у добувній промисловості та розробленні кар'єрів індекс становив 100,4%, переробній – 105,3%, постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 99,6% [10].

Одним із головних чинників зниження обсягів виробництва та конкурентоздатності вітчизняної промислової продукції, за думкою С. М. Грибкової та І. О. Цинько, є фізичний знос основних засобів [2, с. 51]. При цьому відтворення основних засобів на підприємствах може відбуватися за рахунок валових капітальних інвестицій, які будуть спрямовані на створення, придбання, відновлення та поліпшення основних засобів.

Рис. 1. Динаміка індексу показника промислової продукції у 2021 р.-січні 2022 р. (у % до відповідного періоду попереднього року)
Джерело: складено за даними [8]

У таблиці 1 представлено динаміку вартості основних засобів промислових підприємств України та рівень їх зносу.

Отже, протягом 2015-2021 рр. вартість основних засобів промислових підприємств України зростала, однак рівень зносу залишався високим.

Таблиця 1
Динаміка вартості основних засобів промислових підприємств України та рівень їх зносу

Рік	Первісна вартість, млн. грн.	Залишкова вартість, млн. грн.	Ступінь зносу, %
2015	3842517	889183	76,9
2016	3072954	939965	69,4
2017	2454483	1003884	59,1
2018	3271669	1099281	66,4
2019	3455860	1413447	59,1
2020	4023577	1452511	63,9
2021	4181129	1651546	60,5

Джерело: складено за даними [8]

Не досягнув він рівня 60% лише в 2017 р. та 2019 р. Слід відмітити, що у 2017 році відмічається також суттєве скорочення вартості основних засобів, що було обумовлене початком кризових явищ в економіці.

На рис. 2 представлено динаміку показника зносу основних засобів.

Рис. 2. Динаміка показника зносу основних засобів підприємств промисловості України

Джерело: складено за даними [8]

Аналізуючи трендову модель, що представлена на рис. 2, можна відмітити загальну тенденцію до зниження рівня зносу основних засобів промислових підприємств України протягом аналізованого періоду. При цьому прискорене зменшення даного показника протягом 2015-2017 рр. перейшло спочатку до уповільненого зростання, а останніми роками знову намітилася тенденція до зменшення.

Однією з причин зміни вартості основних засобів у промисловості, як і в будь-якій іншій галузі, є розмір підприємств. У табл. 2 наведено структуру основних засобів промислових підприємств України у розрізі їх величини.

Таблиця 2

Структура основних засобів промислових підприємств України

Рік	Структура до загального обсягу основних засобів, %			
	великі підприємства	середні підприємства	малі підприємства	мікропідприємства
2015	47,84	21,49	19,28	11,38
2016	52,29	22,07	16,38	9,26
2017	47,89	22,64	19,08	10,39
2018	45,30	23,63	19,93	11,14
2019	44,75	24,66	19,95	10,64
2020	43,05	25,19	20,50	11,26
2021	44,86	25,48	19,97	9,69

Джерело: складено за даними [8]

Як видно з таблиці, основна маса обсягу основних засобів промислових підприємств України припадає на великі та середні підприємства. Однак тенденції щодо їх структури різні. Так, у 2015 році частка основних засобів великих і середніх підприємств у загальній їх вартості по промисловості України складала 47,84 % та 21,49 % відповідно, тоді як у 2021 році відбулося зменшення відсоткової частини обсягу великих підприємств до показника 44,86%, тоді як частка середніх підприємств збільшилась до показника 25,48 %. Питома вага основних засобів малих підприємств та мікропідприємств коливалася протягом усього досліджуваного періоду, а в 2021 р. відбулося їх зниження.

Основне завдання управління основними засобами підприємства є їх ефективне використання. Для оцінки ефективності використання основних засобів на промислових підприємствах України варто дослідити рівень їх віддачі та рентабельності (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка показників ефективності використання основних засобів промислових підприємств України

Рік	Віддача основних засобів, грн	Рентабельність основних засобів за чистим прибутком, %
2015	2,09	-21,17
2016	2,39	-2,63
2017	2,75	5,59
2018	2,90	9,94
2019	2,28	9,46
2020	2,33	-3,25
2021	2,84	21,87

Джерело: складено за даними [8]

На основі даних таблиці можна відмітити позитивну загальну тенденцію до зростання основного показника ефективності використання основних засобів – рівня їх віддачі. Рівень рентабельності не мав певної тенденції, а в 2015-2016 рр. та 2020 р. основні засоби використовувалися нерентабельно. Слід відмітити при цьому значне зростання показників ефективності використання основних засобів у 2021 році. У той же час, воєнні дії, що відбуваються на території України з лютого 2022 року, вочевидь здійснюють катастрофічний вплив на економіку країни в цілому, і промисловість зокрема. Тому про підвищення ефективності використання основних засобів у сучасних умовах можна казати лише щодо тих регіонів, де підприємства продовжують працювати. Однак з початком відбудови промисловості після війни такими заходами для всіх підприємств можуть бути:

- проведення заміни частини застарілих технологій на нові, які будуть сприяти прискоренню виробництва та підвищенню продуктивності праці;
- проведення реконструкції виробничих дільниць і обладнання, які є «вузькими місцями», тобто стримують можливості збільшення обсягів виробництва;
- організація навчання працівників, які будуть відповідати за впровадження нового прогресивного обладнання та працювати на ньому.

Висновки. За результатами проведеного дослідження аналітичного забезпечення управління основними засобами промислових підприємств України можна надати узагальнене поняття даної категорії: основні засоби – це засоби праці, що є матеріально-речовими елементами, грошовим вираженням яких є основні виробничі і невиробничі засоби та забезпечують діяльність підприємства у певній галузі.

Управління основними засобами, як елемент управління підприємством, відіграє вагомую роль у забезпеченні ефективної діяльності бізнесу. Від якості заходів із управління основними засобами залежить здатність бізнесу забезпечувати безперервну діяльність та фінансову стабільність, позитивну перспективу майбутніх результатів, виконання зобов'язань перед іншими суб'єктами бізнесу та необхідний рівень конкурентоспроможності.

Подальші дослідження теоретичних аспектів особливостей ефективного управління основними засобами промислових підприємств дозволять у майбутньому поповнити існуючий формат новими методами та удосконалити існуючий алгоритм новими підходами, враховуючи сучасні реалії ведення бізнесу. Адже лише раціоналізація всіх ресурсів підприємства на пряму визначить його можливості в аспекті супутніх чинників зовнішнього і внутрішнього середовища.

Список літератури

1. Голубко А. І. Управління оборотними активами підприємства. Матеріали XLVII наук.-тех. кон. підрозділів ВНТУ, м. Вінниця, 14-23 березня 2018 р. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fm/all-fm-2018/paper/view/4521> (дата звернення: 22.04.2023).
2. Грибкова С. М., Цинько І. О. Аналіз стану основних засобів промислових підприємств України. Вісник економічної науки України. 2016. № 22. С. 48–52.
3. Донін Є. О. Політика управління основними засобами сучасного підприємства. Вісник Донецького національного університету ім. Василя Стуса. Серія: фінанси, облік, банки. 2017. № 1 (22). С. 231–242.
4. Ковтун О. А., Мостенська Т. Г. Теоретичні підходи до управління основними засобами підприємства. Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». 2020. № 1. С. 1–6.
5. Єпіфанова І. Ю., Ткачук Л. М., Беркатюк Ю. О. Теоретико-методичні аспекти управління основними засобами будівельних підприємств. Інновації та сталий розвиток. 2022. № 4. С. 94–100.
6. Єршова Н. Ю. Удосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління основними засобами підприємств: стратегічний аспект. Економіка і суспільство. 2018. № 14. С. 894-904.
7. Кухта К. О., Орошан Т. А. Класифікація основних засобів як важлива передумова їх обліку та аналізу. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 21-22. С. 106–111.

8. Офіційний сайт державної служби статистики України. Розділ: діяльність підприємств. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 26.04.2023).
9. Покин'черета В. В. Обліково-аналітичне забезпечення управління основними засобами підприємств. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 17. С. 5-11.
10. Офіційний сайт державної служби статистики України. Статистичний огляд соціально-економічного становища України за січень 2022 року. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/dop/03/dop_0122_u.pdf (дата звернення: 26.04.2023).

References

1. Holubko, A. I. (2018). "Management of the company's current assets". *Materialy XLVII nauk.-tekh. kon. pidrozdiliv VNTU, m. Vinnytsia, 14-23 bereznia*. Retrieved from <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fm/all-fm-2018/paper/view/4521> (accessed April 22, 2023) [in Ukrainian].
2. Hrybkova, S. M. & Tsyn'ko, I. O. (2016). Analysis of the state of fixed assets of industrial enterprises in Ukraine. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 22(2016), 48–52 [in Ukrainian].
3. Donin, Ye. O. (2017). Policy of management of fixed assets of a modern enterprise. *Visnyk Donets'koho natsional'noho universytetu im. Vasylia Stusa. Seriia: finansy, oblik, bankyiu*, 1(22), 231–242 [in Ukrainian].
4. Kovtun, O. A., & Mostens'ka, T. H. (2020). Theoretical approaches to the management of fixed assets of an enterprise. *Elektronne naukove fakhove vydannia «Efektyvna ekonomika»*, 1, 1–6 [in Ukrainian].
5. Yepifanova, I. Yu. & Tkachuk, L. M. & Berkatiuk, Yu. O. (2022). Theoretical and methodological aspects of fixed assets management of construction enterprises. *Vinnyts'kyj natsional'nyj tekhnichnyj universytet*, 4, 94–100 [in Ukrainian].
6. Yershova, N. Yu. (2018). Improving the Accounting and Analytical Support for the Management of Fixed Assets of Enterprises: a strategic aspect. *Ekonomika i suspil'stvo*. 14(2018), 894-904 [in Ukrainian].
7. Kukhta, K. O. & Oroshan, T. A. (2020). Classification of fixed assets is an important prerequisite for their accounting and analysis. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 21-22, 106–111 [in Ukrainian].
8. Official website of the State Statistics Service of Ukraine. Section: activities of enterprises. Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed April 26, 2023) [in Ukrainian].
9. Pokyn'chereta, V. V (2018). Accounting and analytical support for the management of fixed assets of enterprises. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. 17(2018), 5-11 [in Ukrainian].
10. Official website of the State Statistics Service of Ukraine. Statistical review of the socio-economic situation in Ukraine as of January 2022. Retrieved from https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/dop/03/dop_0122_u.pdf (accessed April 26, 2023) [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.03.2023

Прийнята до публікації 11.03.2023

~ ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ ~

УДК 336.74 (477)

DOI:10.32680/2409-9260-2023-3-4-304-305-56-62

**РОЗВИТОК БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ В УКРАЇНІ:
ФАКТОРИ ВПЛИВУ**

Гаркуша Ю. О. кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: yulyaharkusha@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4584-830X

Власов О. В. студент 63 гр. факультету фінансів та банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: devoteeb0y2@gmail.com

***Анотація.** У статті висвітлено теоретичні та практичні основи розвитку безготівкових розрахунків. Мета дослідження є удосконалення методичних підходів до визначення факторів впливу на розвиток безготівкових розрахунків в умовах діджиталізації. Проведено детальний аналіз динаміки грошових агрегатів та зміни частки готівки в обігу в структурі грошового агрегату M1 та загальній грошовій масі. Проаналізовано в динаміці показник облікової ставки Національного банку України за досліджуваній період, визначено причини зміни. Сформовано модель впливу факторів на рівень безготівкових розрахунків в Україні. За допомогою кореляційно-регресійного аналізу визначено фактори та силу їх впливу на обсяг переказних депозитів у національній валюті в Україні. На основі проведеного дослідження сформовані висновки та запропоновані конкретні пропозиції щодо розвитку безготівкових розрахунків.*

***Ключові слова:** безготівкова економіка, безготівкові розрахунки, платіжна система, переказні депозити, діджиталізація.*

DEVELOPMENT OF CASHLESS SETTLEMENTS IN UKRAINE: FACTORS OF INFLUENCE

Harkusha Yuliya, PHD in Economy, Associate professor of the Department of Banking, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: yulyaharkusha@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4584-830X

Vlasov Oleksandr, student Faculty of Finance and Banking, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: devoteeb0y2@gmail.com

***Abstract.** The article highlights the theoretical and practical foundations of the development of non-cash payments. A detailed analysis of the dynamics of monetary aggregates and changes in the share of cash in circulation in the structure of monetary aggregate M1 and the total money supply was conducted. The indicator of the discount rate of the National Bank of Ukraine for the studied period was analyzed in dynamics, and the reasons for its change were determined. A model of the influence of factors on the level of non-cash payments in Ukraine has been developed. Based on the correlation-regression analysis, the factors and the strength of their influence on the amount of remittance deposits in Ukraine are determined. Factors affecting the volume of transferable deposits in national currency include: interest rates on short-term deposits in national currency; interest rates on long-term deposits in national currency; official exchange rate; discount rate; consumer inflation.*

It was found that the discount rate exerts the strongest influence. The relationship between the discount rate indicator and the amount of remittance deposits, taking into account the economic lag, is inversely proportional, which is explained by the decrease in remittance deposits in favor of time deposits due to the increase in interest rates.

Factors such as the level of interest rates on short-term deposits, which affect the balances of funds on current accounts, as well as interest rates on long-term deposits, which are a factor in increasing the prospect of long-term savings, also have an impact. A moderate direct relationship was found between the growth of transferable deposits in the national currency and the exchange rate of the hryvnia to foreign currency. On the basis of the conducted research, conclusions were drawn for specific proposals regarding the development of non-cash payments.

***Keywords:** cashless economy, cashless payments, payment system, transfer deposits, digitalization.*

JEL Classification: E400, E410, E470, E490, E500.

Постановка проблеми. Ефективний розвиток платіжних систем є важливим фактором розвитку вітчизняної економіки. Швидкість, зручність, безпечність, надійність платежів підвищує рівень довіри до безготівкових розрахунків, що зменшує рівень використання

готівки в обігу, а також витрат, пов'язаних з організацією готівкових розрахунків, зменшує рівень тіньової економіки та сприяє економічному зростанню. В умовах світового тренду діджиталізації економічних відносин, розвитку Інтернет-банкінгу, мобільного банкінгу, технологій, що дозволяють не використовувати навіть платіжну картку в розрахунках, замінюючи її мобільним пристроєм та іншими гаджетами, важливо відповідати заданим трендам. Національний банк України постійно удосконалює стандарти регулювання та оверсайту платіжних систем, ініціює зміни та створює умови для розвитку платіжного ринку. Вітчизняні банки активно впроваджують новітні технології для удосконалення розрахунків своїх клієнтів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню процесу функціонування платіжних систем та розвитку безготівкової економіки присвячено велику кількість наукових праць вітчизняних та зарубіжних науковців та практиків. Зокрема, теоретичні та практичні аспекти функціонування платіжних систем вивчають такі вітчизняні та зарубіжні вчені як: Я. І. Чайковський, Ю. С. Балакіна, С. В. Науменко, В. І. Міщенко, Н. В. Трусова, А. О. Джусов, Н. І. Корецька, Л. В. Чуприна, С. А. Циганов, В. В. Апалькова та ін. Значна частина праць присвячена регулюванню та оверсайту платіжних систем. Однак під час швидких змін актуальність дослідження на цю тему не втрачається.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. У наукових працях недостатньо уваги присвячено дослідженню факторів та сили їх впливу на розвиток платіжних систем та безготівкової економіки. Цей процес потребує детальної оцінки та застосування результатів в умовах діджиталізації економіки країни.

Мета дослідження – удосконалення методичних підходів до визначення факторів впливу на розвиток безготівкових розрахунків в умовах діджиталізації.

Основний матеріал. Раціональна організація платіжної системи сприяє ефективному функціонуванню фінансової сфери, вдосконаленню грошово-кредитних відносин, здійсненню розрахунків. Надійні та ефективні платіжні системи є гарантією стабільного функціонування банківської системи та економіки в цілому. Необхідність раціоналізації платіжної системи будь-якої країни зумовлює процес поступового зменшення обсягів операцій з готівкою на користь безготівкових форм розрахунків. Національний банк України активно сприяє збільшенню частки безготівкових розрахунків в країні, однак на розвиток безготівкової економіки впливає значна кількість факторів, що можуть стримувати її розвиток. Тож важливим є визначення чинників впливу та сили їх дії.

На вітчизняному платіжному ринку платіжна картка конкурує з іншими видами масових платежів. Зокрема, у нашій країні найчастіше для роздрібних платежів застосовують саме платіжну картку, у той час коли електронні гроші, платіжні термінали PayBox нині порівняно менше використовують для розрахунків. Головним конкурентом серед засобів для розрахунків поки що залишається готівка [1, с. 144]. У табл. 1 зображена динаміка грошових агрегатів за період 2012-2022 рр.

Таблиця 1

Динаміка грошових агрегатів M0, M1, M2, M3 за період 2012-2022 рр., млрд. грн., %

Роки	Грошові агрегати, млн. грн.				Питома вага M0 у M3, %	Питома вага M0 у M1, %
	M0	M1	M2	M3		
2012	203,25	323,23	771,13	773,20	26,3	62,9
2013	237,78	383,82	906,24	908,99	26,2	61,9
2014	282,95	435,48	955,35	956,73	29,6	65,0
2015	282,67	472,22	993,81	994,06	28,4	59,9
2016	314,39	529,93	1102,70	1102,70	28,5	59,3
2017	332,55	601,63	1208,56	1208,86	27,5	55,3
2018	363,63	671,29	1273,77	1277,64	28,5	54,2
2019	384,37	770,04	1435,22	1438,31	26,7	49,9
2020	516,08	1050,63	1847,38	1850,01	27,9	49,1
2021	581,01	1281,25	2069,61	2071,36	28,0	45,3
2022*	636,02	1358,18	2077,81	2079,38	30,5	46,8
2022**	544,25	1152,74	1923,60	1925,61	28,3	47,2

* станом на 31.03.

** станом на 31.09.

Джерело: систематизовано авторами з використанням наукових джерел [2]

Аналіз грошової маси за період з 2012 р. до вересня 2022 р. (табл. 1) демонструє коливання частки готівки в обігу відносно грошового агрегату М3 в межах 26-29%. Найменша частка готівки у структурі М3 спостерігалася упродовж 2012-2013 рр., коли економіка була у відносно стабільному стані. Період невизначеності та нестабільності, який розпочався наприкінці 2013 р. негативно вплинув на макроекономічні показники держави. Зокрема, у

2014 р. показник готівки зріс до 29,6%. Знизити цей показник вдалося тільки у 2019 р. (26,9%). Та вже наступного року світова пандемія спровокувала економічну нестабільність, що призвело до збільшення частоти використання у розрахунках готівкової маси. Чергове зростання відбулося на початку повномасштабної військової агресії проти України, коли під впливом невизначеності населення відкликала заощадження з депозитних рахунків. Станом на 31.03.2022 р. частка грошового агрегату М0 у структурі М3 склала рекордні 30,5%. Проте Національному банку України та іншим державним органам, незважаючи на колосальні збитки, завдані економіці нашої країни, вдалося стабілізувати грошовий ринок, що вплинуло на зниження частки готівки в обігу до 28,3%.

Активне використання готівкових коштів в обігу є наслідком тінізації економіки, оскільки значна питома вага контрактів може укладатися бізнесом неофіційно. Крім цього, практика нелегальної виплати заробітної плати готівкою дуже поширена та здійснюється «у конвертах». Роздрібні магазини, транспортні організації також віддають перевагу використанню готівкових коштів, що надає їм можливість ухилятися від сплати податків [3, с. 40]. Динаміка інтегрального показника рівня тіньової економіки в Україні за період 2010-2021 рр. зображена на рис. 1.

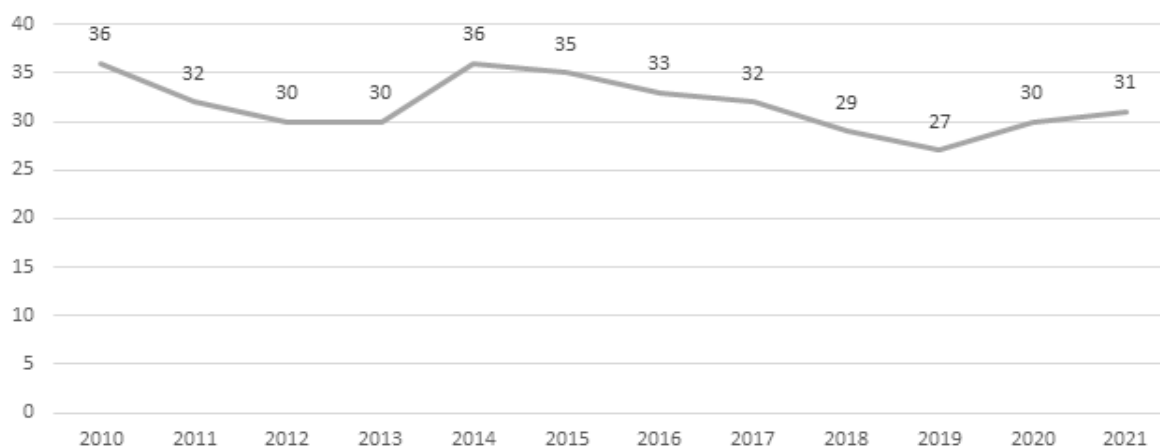

Рис. 1. Динаміка інтегрального показника рівня тіньової економіки в Україні за період 2010-2021 рр. (у % від обсягу офіційного ВВП)

Джерело: систематизовано автором з використанням наукових джерел [4-6]

Інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні перебуває у межах 36-27% за досліджуваний період. Найвищий рівень тінізації економіки спостерігався у 2010 та 2014 роках і становив 36%. Найнижчого рівня вдалося досягти у 2019 р., у період підвищення ділової активності суб'єктів господарювання, коли зростав споживчий та інвестиційний попит, як наслідок за цей період підвищилась фінансова результативність підприємств [4].

В абсолютному вираженні обсяг безготівкових розрахунків можна виразити через суму переказних депозитів у національній валюті, що являють собою фінансові активи, які на першу вимогу можуть бути обміняні на готівкові кошти за номінальною вартістю та безпосередньо використані для здійснення платежу [7, с. 14].

На наш погляд, на обсяг переказних депозитів впливає ряд факторів, що характеризують основні напрями банківської діяльності та складні взаємозв'язки між ними, а також макроекономічні показники. До факторів впливу на обсяг переказних депозитів у національній валюті належать: відсоткові ставки за короткостроковими депозитами у національній валюті; відсоткові ставки за довгостроковими депозитами у національній валюті; офіційний валютний курс; облікова ставка; споживча інфляція (ІСЦ) [8,

с. 465].

Облікова ставка Національного банку є одним із монетарних інструментів за допомогою якого регулятор встановлює для суб'єктів грошово-кредитного ринку орієнтир щодо вартості залучених і розміщених грошових коштів на відповідний період. Зміна облікової ставки прямо пропорційно впливає на обсяги строкових депозитів, а отже здійснює обернений вплив на обсяг переказних депозитів.

Через процентний канал трансмісійного механізму грошово-кредитної політики центральний банк впливає на грошовий ринок та економіку. Його дія ґрунтується на впливі офіційної процентної ставки центрального банку на зміну ринкових процентних ставок, за якими суб'єкти економіки розміщують і залучають кошти, а через них – на рішення щодо споживання, заощадження та інвестування, а відтак, на рівень сукупного попиту, економічну активність, інфляцію та цінову стабільність. Основою механізму дії цього каналу є офіційна процентна ставка центрального банку, на основі якої формуються імпульси щодо перспективного характеру грошово-кредитної політики та визначається ефективна (реальна) процентна ставка [9, с. 37]. Динаміка облікової ставки за період 2019-2022 рр. зображена на рис. 2.

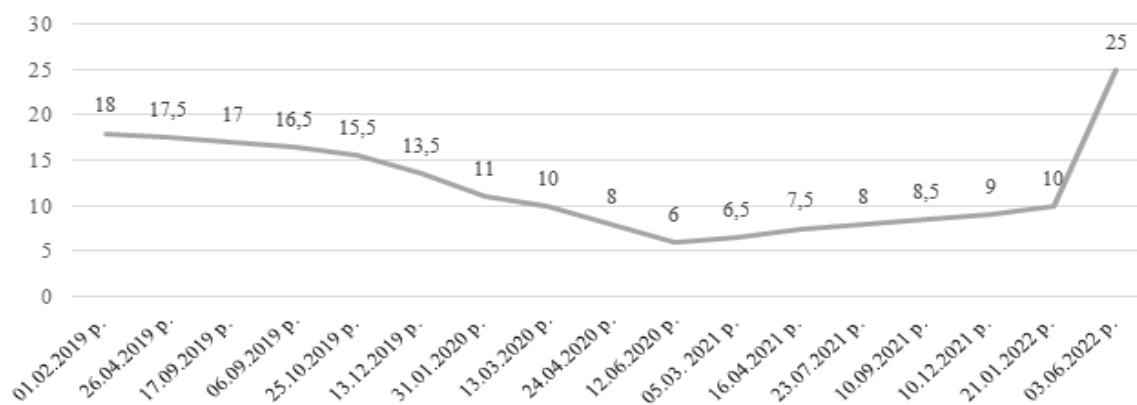

Рис. 2 Динаміка облікової ставки за період 2019-2022 рр.,%

Джерело: систематизовано автором з використанням наукових джерел [10]

З початку 2019 р. регулятор знизив рівень облікової ставки з 18% (станом на 01.02.2019 р.) до історично низького показника 6%, який тримався з 12.06.2020 р. до 05.03.2021 р. З березня 2021 р. центральний банк країни, під впливом інфляційних процесів, поступово збільшував показник облікової ставки. Різне підвищення рівня облікової ставки до значення 25% відбулося внаслідок повномасштабної військової агресії.

Депозити фізичних та юридичних осіб формують значну частину банківських ресурсів. Якісно сформований депозитний портфель дозволяє банку активно проводити кредитно-інвестиційну діяльність. Зростання депозитів до запитання, порівнюючи з обсягом готівки, є позитивним результатом економічного зростання в країні. Важливим також є залучення коштів на строкові вклади, що дозволяє банківським установам збільшити обсяги довгострокового кредитування. Важливим фактором зростання строкових депозитів є їхня вартість.

Оцінити вплив факторів можна за допомогою кореляційно-регресійного аналізу в MS Excel. Цей метод дає змогу оцінити дію не лише одного, а низки чинників, які найбільше впливають на обсяг переказних депозитів у національній валюті в сучасних умовах.

На основі проведеного кореляційного аналізу були встановлені зв'язки регресанта (Y) та регресорів (X1,...X5). У табл. 2 подано умовні позначення факторів впливу на обсяги переказних депозитів у національній валюті та результат кореляційного аналізу.

Таблиця 2

Результат кореляційного аналізу

X	Обсяг переказних депозитів у національній валюті	Y
X1	Відсоткові ставки за короткостроковими депозитами у нац. вал.	-0,76124
X2	Відсоткові ставки за довгостроковими депозитами у нац. вал.	-0,66717
X3	Офіційний валютний курс USD/UAH	0,438182
X4	Облікова ставка з врахуванням економічного лагу	-0,89243
X5	Споживча інфляція (ІСЦ)	0,371542

Джерело: розрахунки авторів

Проведений кореляційний аналіз показав, що існують сильні зв'язки між обсягом переказних депозитів у національній валюті та більшістю запропонованих факторів впливу.

Найсильніший вплив, а саме -0,89243, здійснює такий фактор як «Облікова ставка з врахуванням економічного лагу». Для дослідження було скориговано показник облікової ставки відповідно до економічного лагу, адже зміна облікової ставки НБУ на кон'юнктуру ринку впливає саме через певний період часу. Зв'язок показника облікової ставки з обсягом переказних депозитів, з врахуванням економічного лагу, є обернено пропорційний, що пояснюється зменшенням переказних депозитів на користь строкових депозитів з причини зростання відсоткових ставок.

Також нами для кореляційно-регресійного аналізу було обрано такі фактори як рівень відсоткових ставок за короткостроковими депозитами, що впливають на залишки коштів на поточних рахунках, а також відсоткові ставки за довгостроковими депозитами, що є фактором збільшення перспективи довгострокового заощадження. Зв'язок між цими факторами і обсягом переказних депозитів у національній валюті є обернено пропорційний (-0,76124 за короткостроковими депозитами і -0,66717 за довгостроковими депозитами), що пояснюється зростанням економічної вигоди щодо вкладень вільних коштів на строкові депозити банків зі зростанням їхньої вартості.

Помірний прямий зв'язок був виявлений між зростанням обсягів переказних депозитів у національній валюті і валютним курсом гривні до долара США (0,438182). Цю взаємодію можна пояснити як негативний вплив девальвації національної валюти на розмір строкових заощаджень та збільшення переказних депозитів, які в майбутньому будуть використані для купівлі іноземної валюти на валютному ринку.

Прямо пропорційний помірний вплив (0,371542) на обсяг переказних депозитів у національній валюті здійснює споживча інфляція, що пояснюється зменшенням обсягу строкових депозитів на користь переказних, внаслідок знецінення грошей.

Результат регресійного аналізу дає можливість скласти рівняння регресії так:

$$Y = 862780,7 - X1 \cdot 9486,52 + X2 \cdot 2244,87 - X3 \cdot 9372,98 - X4 \cdot 17095,1 + X5 \cdot 1080,76$$

Напрямок зв'язку між змінними визначається на підставі знаків (негативний або позитивний) коефіцієнтів регресії (коефіцієнта b). Про тісноту кореляційних зв'язків між економічними змінними свідчить показник множинної кореляції R , який складає 0,84082 та практично наближається до 1.

Для підтвердження надійності побудованої регресійної моделі порівняємо розраховане значення F -критерію Фішера з критичним. Критичне значення $F_{0,05;5;38} = 2,4211$, розраховане F складає 33,80602, тобто розрахункове значення F -статистики значно перевищує критичне, тобто з достовірністю 0,95 можна стверджувати, що побудоване рівняння в цілому є надійним та значимим.

Отже, отримана модель за всіма критеріями виявилась надійною, точною, адекватною, з достатньо тісними взаємозв'язками між факторами і цілком придатною для практичного

застосування.

Висновки. З огляду на європейські стандарти функціонування платіжних систем можемо дійти висновку, що на цьому етапі розвитку держава робить реальні кроки у напрямку зростання частки безготівкових розрахунків. Україна має реальні шанси в майбутньому, урахувавши фактори впливу, максимально наблизитись до показників розвинутих країн Європейського Союзу у сфері безготівкових платіжних розрахунків. Для цього необхідні розвиток платіжної інфраструктури, створення комфортних умов для здійснення миттєвої оплати товарів та послуг, популяризація мобільних додатків інтернет-банкінгу, здійснення промоції безготівкових розрахунків. Також важливим є проведення ефективної монетарної політики НБУ, результативність якої є безумовним позитивним чинником розвитку безготівкової економіки в Україні.

Список літератури

1. Монастирський Г. Л., Чайковський Я. І., Чайковська І. Я., Чайковський Є. Я. Напрями використання платіжних карток як інновації оплати послуг транспортних організацій. Економічний аналіз. 2018 рік. Том 28. № 4. С. 143-154. URL: [file:///C:/Users/E-mashines/Downloads/1584-6565657123-1-PB%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/E-mashines/Downloads/1584-6565657123-1-PB%20(1).pdf)
2. Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/ua/statistic/sdds/sdds-data#ir_fcl (дата звернення 15.12.2022).
3. Кравчук В., Прем'єрова О. Ринок карткових платежів України: Міжнародний досвід та національне регулювання. Київ: АДЕФ-Україна, 2012. 60 с. URL : http://www.ier.com.ua/files/Projects/2012/cards/IER_ukr.pdf.
4. Офіційний сайт Міністерства економіки України URL : <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiiEkonomiki> (дата звернення 17.12.2022).
5. Як змінювався рівень тіньової економіки в Україні за останні 11 років. URL : <https://bank.gov.ua/ua/news/all/doslidjennya-tinovoji-ekonomiki-v-ukrayini--mayje-chvert-vvp--abo-846-mlrd-griven--perebuvaє-v-tini> (дата звернення 15.12.2022).
6. Тіньова економіка в Україні. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/doslidjennya-tinovoji-ekonomiki-v-ukrayini--mayje-chvert-vvp--abo-846-mlrd-griven--perebuvaє-v-tini> (дата звернення 17.12.2022).
7. Статистичний бюлетень НБУ за липень 2022 р. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MFS_2022-07.pdf?v=4 (дата звернення 15.12.2022).
8. Чуприна Л. В. Проблеми та перспективи розвитку безготівкових розрахунків в Україні. Інфраструктура ринку. 2019. №32. С. 462-467.
9. Міщенко В. І. Роль і функції монетарного трансмісійного механізму в забезпеченні цінової стабільності. Фінанси України. 2015. №1. С. 29-46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2015_1_4 http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2015_1_4
10. Облікова ставка Національного банку URL: <https://bank.gov.ua/ua/monetary/stages/archive-rish> (дата звернення 17.12.2022).

References

1. Monastyrskiy, H. L., Chaikovskiy, Ya. I., Chaikovska, I. Ya., & Chaikovskiy, Ye. Ya. (2018). Directions for the use of payment methods as an innovation in the payment of services of transport organizations. Economic analysis, 28,4, 144-154. [In Ukrainian].
2. Official site of the National Bank of Ukraine. Retrieved from https://bank.gov.ua/ua/statistic/sdds/sdds-data#ir_fcl [In Ukrainian].
3. Kravchuk, V., Prem'ierova, O. (2012). Card payments market of Ukraine: International experience and national regulation. Kyiv: ADEF-Ukraine [In Ukrainian].
4. Official site of the Ministry of Economy of Ukraine. Retrieved from <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiiEkonomiki>

ovoiEkonomiki [In Ukrainian].

5. How the level of the shadow economy in Ukraine has changed over the past 11 years. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/news/all/doslidjennya-tinovoyi-ekonomiki-v-ukrayini--mayje-chvert-vvp--abo-846-mlrd-griven--perebuvaye-v-tini> [In Ukrainian].

6. Shadow economy in Ukraine. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/news/all/doslidjennya-tinovoyi-ekonomiki-v-ukrayini--mayje-chvert-vvp--abo-846-mlrd-griven--perebuvaye-v-tini> [In Ukrainian].

7. NBU statistical bulletin for July 2022. Retrieved from https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MFS_2022-07.pdf?v=4 [In Ukrainian].

8. Chupryna, L. V. (2019) Problems and prospects of the development of non-cash payments in Ukraine. Market infrastructure. (32), 462-467. [In Ukrainian].

9. Mishchenko, V. I. (2015) The rules and functions of the monetary transmission mechanism in ensuring price stability. Finance of Ukraine, 1, 22-46. [In Ukrainian].

10. The accounting interest rate of the National Bank. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/monetary/stages/archive-rish> [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 19.03.2023

Прийнята до публікації 23.03.2023

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРИБУТКУ БАНКАМИ З ДЕРЖАВНОЮ ЧАСТКОЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Коваленко В.В., доктор економічних наук, професор кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: kovalenko-6868@ukr.net
ORCID: 0000-0003-2783-186X

Сергєєва О.С., кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: lenasergeeva2007@ukr.net
ORCID: 0000-0002-5523-3894

Лисянський С.М., аспірант I року навчання спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування», Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: s.lisyansky@gmail.com
ORCID: 0009-0004-1110-4419

***Анотація.** У статті висвітлені особливості формування прибутку банками з державною часткою в умовах воєнного стану. Визначено, що наслідки воєнного стану в Україні протягом 2022 року призвели до дисбалансів в перш чергу основних макроекономічних пропорцій в економіці країни. Стрімке зростання показників інфляції, суттєвий вплив коштів фізичних осіб, підвищення рівня доларизації, зниження купівельної спроможності національної одиниці не могло не вплинути на діяльність банків. Банківська система України зіткнулася з низкою проблем, а саме зі збільшенням обсягів проблемних позичок та резервів за ними, відсутністю зовнішніх інвестицій, проблемами із запозиченням ресурсів на внутрішньому ринку, що посилює конкуренцію на банківському ринку. За результатами проведеного дослідження визначено, що для підвищення прибутковості банками з державною часткою необхідно переглянути стратегії в напрямку коригування оцінки кредитного, процентного ризиків, ризику втрат, ліквідності, структури активів і пасивів, якості та ефективності працівників та організацію ризик-менеджменту, сформувати лінію нових банківських продуктів з урахуванням економічних змін сучасного часу та діджиталізації.*

***Ключові слова:** макроекономічні показники, прибуток, збиток, банки з державною часткою, фінансовий результат, ефективність.*

PROBLEMS OF PROFIT FORMATION BY BANKS WITH A STATE SHARE UNDER THE STATE MARTIAL LAW

Kovalenko Victoria, D.Sc. (Economics), Professor, Professor, Department of Banking, Odessa National University of Economics, Ukraine
e-mail: kovalenko-6868@ukr.net
ORCID: 0000-0003-2783-186X

Serhieieva Olena, PhD (Economics), Associate Professor, Department of Banking Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine
e-mail: lenasergeeva2007@ukr.net
ORCID: 0000-0002-5523-3894

Lysianskyi Stanislav, student of the first year of study, specialization "Finance, Banking and Insurance", Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine
e-mail: s.lisyansky@gmail.com
ORCID: 0009-0004-1110-4419

***Abstract.** Introduction. Under the current conditions, when the country has passed the COVID-19 pandemic and has been at a full-scale war for more than a year, negative dynamics are observed in all areas of the economy, including the financial sector. Therefore, banking institutions face the task of maintaining the branch network and client base, keeping the banking business afloat and obtaining profitability. The consequences of the martial law in Ukraine in 2022 led to imbalances, primarily of the main macroeconomic proportions in the country's economy. The rapid growth of inflation indicators, the significant outflow of funds of individuals, the increase in the level of dollarization, and the decrease in the purchasing power of the national unit affected the banks' activity. The banking system in Ukraine faced a number of problems, namely the increase in the volume of problem*

loans and reserves for them, the lack of external investments, problems with borrowing resources in the domestic market, which increased competition in the banking market. Purpose. The analysis of scientific sources shows that there is no general opinion on the definition of the essence of profit, factors that affect the banks' profitability. The identified problems increase the relevance of the research regarding the recommendations on increasing the bank's profitability under the martial law. Results. It was determined that the profitability of banks with a state share in 2021 was maximum due to the large volumes of investments in bonds of domestic state loans. A significant interest margin from such operations became the main factor in the growth of profitability and efficiency of the three state-owned banks. In 2022, the National Bank of Ukraine changed its tactics for mass refinancing with respect to banks with a state share, which was immediately reflected in the profitability indicators of these banks. Conclusions. Summarizing the above, it can be concluded that in order to increase the profitability of banks with a state share, it is necessary to revise strategies as to adjusting the assessment of credit and interest risks, the risk of losses, liquidity, the structure of assets and liabilities, the quality and efficiency of employees and the organization of risk management, to form a line of new banking products with taking into account the economic changes of present times and digitalization.

Keywords: macroeconomic indicators, profit, loss, banks with a state share, financial result, efficiency.

JEL Classification: G210, E590, H810.

Постановка проблеми. В сучасних умовах, коли країна пройшла пандемію COVID-19 та вже понад рік знаходиться у повномасштабній війні, спостерігається негативна динаміка у всіх напрямках економіки, у тому числі й фінансовому секторі. Тому перед банківськими установами постає завдання як збереження філіальної мережі й клієнтської бази, підтримання банківського бізнесу на плаву та отримання прибутковості.

Наслідки воєнного стану в Україні протягом 2022 року призвели до дисбалансів в перш чергу основних макроекономічних пропорцій в економіці країни. Стрімке зростання показників інфляції, суттєвий вплив коштів фізичних осіб, підвищення рівня доларизації, зниження купівельної спроможності національної одиниці не могло не вплинути на діяльність банків. Банківська система України зіткнулася з низкою проблем, а саме зі збільшенням обсягів проблемних позичок та резервів за ними, відсутністю зовнішніх інвестицій, проблемами із запозиченням ресурсів на внутрішньому ринку, що посилює конкуренцію на банківському ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням теоретичних засад формування прибутку банків займалися такі науковці як О.Д. Вовчак [1], А.М. Герасимович [2], відображення практичних підходів щодо підвищення прибутку банками має в роботах Ж.М. Довгань [3], М.І. Зверяков [4], О.А. Криклій [5], Б.І. Пшик [6].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проведений аналіз наукових джерел показує, що не має загальної думки до визначення ідеальної моделі формування прибутку банками. Визначені проблеми підвищують актуальність дослідження в напрямку рекомендацій щодо формування прибутковості банків під впливом воєнного стану.

Мета дослідження є розгляд проблем, які існують в банках з державною часткою та негативно впливають на їх результат. Надання рекомендацій щодо оптимізації їх діяльності.

Основний матеріал. Діяльність банків є однією із найважливіших складових економіки країни, через опосередкований вплив на виробничу, фінансову та інвестиційну сфери економіки. Ці процеси зумовлені впливом зовнішніх чинників, які сьогодні характеризуються воєнним станом в країні та внутрішніми чинниками, зокрема конкуренції між банками. Проблеми внутрішніх чинників перешкоджають виконанню стратегічних цілей діяльності банку з боку отримання прибутку та мінімізації ризиків.

Отже, головною метою любого банку є доцільність і раціональність управління усім комплексом банківської діяльності, підвищення якості послуг, що надаються клієнтам банку, продуктивності праці банківських працівників та забезпечення прибутковості банку.

Банківська система України починаючи з 2015 року пройшла потужне реформування, яке відобразилось не тільки на кількості банків, а й на формуванні нових нормативно - правових актів. Вплив політичної та економічної криз вже з початку 2014 року призвели в першу чергу до дисбалансів в макропоказниках, та як слід к порушенню показників банківського сектору України. Період пандемії COVID-19 за 2020 та 2021 роки суттєвих перекосів в банківському секторі не відбувалося, а навпаки ще зростало, але 2022 рік, який пов'язаний з повномасштабною війною та 2023 рік залишаються дуже складними для розвитку економіки країни. Однак, навіть за умовами воєнного стану, банки працюють у відповідності до усіх міжнародних стандартів, виконуючи усі вимоги НБУ та незважаючи на втрати відділень на тимчасово окупованих територіях.

Слід зазначити, що функціонування банків України у період криз відображають високий рівень збитків, які пов'язані як зовнішніми чинниками, які прямо впливали на формування

ресурсів банків так і внутрішніми, що впливає на зниження попиту на кредитування, що в цілому відображається на фінансовій результативності банків. Пропонуємо на рис 1 розглянути динаміку фінансового результату БСУ, банків з державною часткою, іноземних банківських груп, банків з приватним капіталом за 2019 – 2023 рр (на 01.01).

Рис 1 Динаміка фінансового результату БСУ, банків з державною часткою, іноземних банківських груп, банків з приватним капіталом за 2019 – 2023 рр. (на 01.01)

Джерело: розраховано авторами за матеріалами [7]

Звернемо увагу, що проведення НБУ банківської реформи привело до того, що більш 110 банків вийшли з ринку. Банківська система України поступово з 2018 року починає показувати позитивний фінансовий результат, який на початку аналізованого періоду на 01.01.2019 р склав 17,1 млрд грн, на 01.01.2020 рік, це показник взагалі збільшився у 3 рази та склав 58,3 млрд грн., але у 2020 рік, який характеризується роком пандемії COVID-19, 3 місячного повного локдауну, практично з припиненням діяльності більшості виробництв дало все рівно прибутковість банків на рівні 39,7 млрд грн., а 2021 рік в загалі для банківської системи України виявся максимально прибутковим на рівні 77,4 млрд грн.

Як вказує джерело [8] «...банки в Україні у 2021 році збільшили прибуток вдвічі – до 77,5 млрд грн. Лише державні банки торік заробили 42,7 млрд грн, з яких сплачуватимуть дивіденди державі. Ще 22,3 млрд грн заробили банки іноземних груп, а 12,6 млрд грн – банки з приватним капіталом. Торік банківська система заробила 39,7 млрд грн, тобто сектор зріс на понад 95%.» [8]. Слід зазначити, що декілька років поряд лідером за прибутком залишається АТ КБ «ПриватБанк».

Однак, з лютого 2022 року Україна стикнулася з новим викликом, що вплинуло на усі сфери діяльності країни та в тому числі на діяльність банків, на перше півріччя 2022 р. НБУ відзвітував про збиток банківської системи України на рівні -4,6 млрд грн., але на вже 01.01.2023 р +24,7 млрд грн. чистого прибутку.

Зазначимо, що в групі банків з державною часткою негативний результат за 2022 р. показали АТ «Укргазбанк» на рівні -6,8 млрд грн. та АТ «Укрексімбанк» на рівні -2,7 млрд грн., на наш погляд ці обставини пов'язані з відсутністю підтримки банків у 2022 р з боку держави та низького рівня управління діяльністю цими банківськими установа.

Загальний фінансовий результат за іноземними банківськими групами взагалі дав збиток 51,1 млрд грн, завдяки збитковості діяльності АТ «Прокредит Банк» та АТ «Сенс Банк».

За визначенням джерела [8] «... у 2022 році платоспроможні банки отримали 24,7 млрд грн чистого прибутку проти 77,4 млрд грн у 2021 році. Рентабельність капіталу сектору становила 10,9% порівняно з 35,1% рік тому» [8].

Розглянемо рис 2, як змінювалась кількість відділень банків в загалі та відділень банків з державною часткою, до яких, відповідно реєстру НБУ, віднесено АТ КБ «Приват Банк», АТ «Ощадбанк», АТ «Укрексімбанк», АТ «Укргазбанк».

Як бачимо з представлено рис 2 за п'ять років загальна кількість відділень зменшилась

на 2723 та на 01.01.2023 р. склала 5336. Але зазначимо, що в загальній сумі усіх відділень банків, кількість відділень банків з державною часткою складає за весь період більш – менш до 50%, по-перше, це пов'язано з вдосконаленням застосування технологічний процесів в банках.

Рис 2 Динаміка відділень банків України та банків з державною часткою за 2019 – 2023 (на 01.01), шт

Джерело: розраховано авторами за матеріалами [9]

Для розуміння ефективності діяльності банків з державною часткою пропонуємо провести аналіз їх прибутковості, таких як АТ «Ощадбанк», АТ КБ «ПриватБанк», АТ «Укрексімбанк» та АБ «УКРГАЗБАНК» за 2019 – 2023 рр на початок періоду.

Аналіз рис 3 показує, що за аналізований період стабільно прибутковим є АТ КБ «ПриватБанк», потім АТ «Ощадбанк», АТ «Укрексімбанк» на 01.01.2023 р вийшов з великим збитком -6886,2 млн грн. та АТ «Укргазбанк» за п'ять років перший раз показав збитковість в сумі – 2756,7 млн грн.

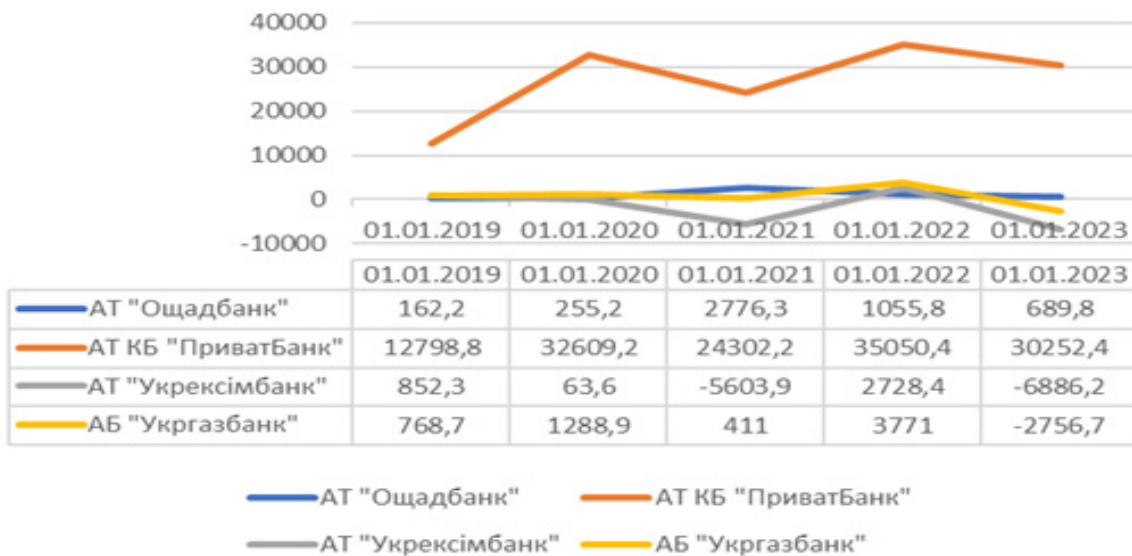

Рис 3 Динаміка прибутковості банків з державною часткою: АТ КБ «ПриватБанк», АТ «Ощадбанк», АТ «Укрексімбанк» та АБ «Укргазбанк» за 2019 – 2023 рр на початок періоду, млн грн.

Джерело: складено авторами за матеріалами [7]

Слід акцентувати увагу, що АТ «Ощадбанк» во осені 2022 р вступив до ФГВФО, для участі в якому сплатив 777 млн. грн. внесків, що вплинуло на результат прибутковості. На нашу думку, позитивні зміни в діяльності АТ «Ощадбанк» пов'язані в першу чергу з призначенням з кінця 2020 року нового Голови Правління АТ «Ощадбанк» Сергія Наумова, який прийшов на місце Андрія Пишного. Метою нового Голови Правління було вивести АТ «Ощадбанк» на новий рівень розвитку. В доповіді Сергія Наумова було зазначено, що «державні банки становлять зараз більше половини банківського сектора. Вони нині мають унікальну можливість дати поштовх економічному зростанню» [10].

Отже, бачимо, що прибутковість банків з державною часткою у 2021 році була максимальною. «Головною причиною цього стали великі обсяги інвестицій в ОВДП за кошти рефінансування НБУ, наданні трьом із чотирьох банків (АТ «Ощадбанку», АТ «Укресімбанку» та АТ «Укргазбанку») під низькі відсотки. Значна процентна маржа від таких операцій стала основним чинником зростання прибутковості та ефективності трьох державних банків. Проте, загальний вплив на кошти держбюджету був мінімальним або відсутнім, адже збільшення доходів державних банків було значною мірою профінансовано збільшенням видатків держави на відсотки за ОВДП» [11]. Але вже у 2022 році НБУ відносно до банків змінив тактику щодо масового рефінансування, що в результаті одразу відобразилось на показниках прибутковості цих банків.

На нашу думку, для зниження витрат для підтримки банків з державною часткою, Уряд країни повинен змінити політику до виконання цими установами головної функції як прибутковість, а не соціальну функцію, яку вони зараз виконують.

Узагальнюючи сказане, зазначимо, що проблеми, які існують сьогодні в банках з державною часткою пов'язані як зі слабким операційним прибутком, недосконалою або в загальному відсутньою роботою з заборгованістю позичальників, слабкою консервативною кредитною політикою. Результатом є те, що банки з державною часткою стоять на межі отримання прибутку та є сьогодні самими неефективними серед банківських установ. Сума збитків банків з державною часткою може ще збільшитися, якщо не зміняться стратегічні плани щодо оптимізації ефективності банківського бізнесу.

Зазначимо, що вже більш п'ять років обговорюється продаж частки державних банків. Так, у 2021 році, Урядом було підписано дві угоди, щодо надання кредиту АТ «Укргазбанк» на суму 30 млн. євро, та АТ «Ощадбанку» на суму 100 млн. євро Європейським банком реконструкції та розвитку, але особливістю цих угод є можливість конвертування цих коштів в капітал цих банків. Тому як визначають автори [12] «... свідчить про те, що тривалий процес приватизації українських державних банків уже розпочався. Це відкриває шлях до подальшої інтеграції із західним світом» [12]. На нашу думку, цей процес не буде таким швидким, тому що умови для діяльності банків в умовах повномасштабної війни та економічних кризи є сьогодні інвестиційно не привабливими.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане можна зробити висновок, що сьогодні, в умовах повномасштабної війни, без активної підтримки НБУ АТ «Укресімбанк» та АТ «Укргазбанк», які показали збитковість за 2022 рік, зрозуміло, що 2023 рік для цих банків теж може бути та скоріше буде збитковим, якщо керівництво не перегляне на стратегічному рівні управління усіх складових власним капіталом, ресурсами, активами. Для підвищення прибутковості в банках з державною часткою можемо надати рекомендацію щодо переформування стратегії банків в напрямку коригування оцінки кредитного, процентного ризиків, ризику втрат, ризику ліквідності, переглянути структуру активів і пасивів, якість та ефективність працівників та організацію ризик-менеджменту, сформувати лінію нових банківських продуктів з урахуванням економічних змін сучасного часу та діджиталізації.

Список літератури

1. Вовчак О. Д. Кредит і банківська справа : підручник / О. Д. Вовчак, Н. М. Руцишин, Т. Я. Андрейків. К. : Знання, 2008. 564 с
2. Аналіз банківської діяльності : Підручник / За ред. А. М. Герасимовича. К. КНЕУ, 2004. 599 с.
3. Довгань Ж.М. Виклики банків в умовах пандемії Covid-19. URL: <http://inneco.org/index.php/inneco.ua/article/view/683>. (дата звернення 15.04.2023).
4. Коваленко В. В., Зверяков М.І., Сергєєва О.С. Управління фінансовою стійкістю банків: навч. Посібник. Одеса: Атлант, 2016. 492 с.

5. Криклій О. А. Управління прибутком банку: монографія / О. А. Криклій, Н.Г. Маслак. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. 136 с.
6. Пшик Б.І. Сучасні методи антикризового управління фінансовою діяльністю банку. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5961> (дата звернення 15.04.2023).
7. Показники фінансових результатів банків за 2018, 2019, 2020, 2021, 2022. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist> (дата звернення 15.04.2023).
8. Світова криза: П'ять загроз і п'ять шансів для України. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30488065.html> (дата звернення 07.04.2023 р.)
9. Кількість структурних підрозділів банків (у розрізі банків) за 2018, 2019, 2020, 2021, 2022. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist> (дата звернення 03.04.2023 р.)
10. Ощадбанк офіційно отримав нового керівника. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/11/3/666861/>(дата звертання 07.04.2023 р.)
11. Державні банки: валіза без ручки. URL: <https://cost.ua/derzhbanky/> (дата звертання 07.05.2023 р.)
12. Оптимізація моделей бізнесу державних банків в умовах посилення вимог до фінансової безпеки у 2022 році. URL: http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2016/04/177_5.pdf (дата звертання 10.05.2023 р.)

References

1. Vovchak, O. D., Rushchyshyn, N. M. , & Andreikiv, T. YA. (2008). Kredyt i bankivska sprava [Credit and banking]. Znannia : Pidruchnyk i Posibnyki [in Ukrainian].
2. Herasymovych, A. M. (2004). Analiz bankivskoi diialnosti [Analysis of banking activity]. KNEU : Pidruchnyk i Posibnyki [in Ukrainian].
3. Dovhan, ZH.M. (2020). Vyklyky bankiv v umovakh pandemii Covid-19 [Bank challenges in the context of the Covid-19 pandemic]. Innovatsiina ekonomika - Innovative economy. Retrieved from <http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/683> [in Ukrainian].
4. Kovalenko, V. B., Zvieriakov, M.I., Serhieieva, O.S. (2016). Upravlinnia finansovoiu stiikistiu bankiv [Management of financial stability of banks]. Odesa : Pidruchnyk i Posibnyki [in Ukrainian].
5. Kryklii, O. A. & Maslak, N.H. (2008). Upravlinnia prybutkom banku [Bank profit management]. Sumy: DVNZ «UABS NBU». Retrieved from ssuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/57723/5/Kryklii_Upravlinnia_prybutkom_banku.pdf;jsessionid=1FB76DE541AFE5A1E30E9B1872004693 [in Ukrainian].
6. Pshyk, B.I. (2017). Suchasni metody antykrizovoho upravlinnia finansovoiu diialnistiu banku [Modern methods of anticrisis management of the bank financial activity]. Efektyvna ekonomika - Efficient economy. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5961> [in Ukrainian].
7. Pokazyky finansovykh rezultativ bankiv (2018, 2019, 2020, 2021, 2022). [Indicators of the banking system. Statistics. Official site of the National Bank of Ukraine]. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist> [in Ukrainian].
8. Svitova kryza: P'iat zahroz i p'iat shansiv dlia Ukrainy [World crisis: Five threats and five chances for Ukraine]. Radio Svobody - Radio of Freedom. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/30488065.html> [in Ukrainian].
9. Kilkist strukturnykh pidrozdiliv bankiv (u rozrizi bankiv) (2018, 2019, 2020, 2021, 2022). [Indicators of the banking system. Statistics. Official site of the National Bank of Ukraine]. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist> [in Ukrainian].
10. Oshchadbank ofitsiino otrymav novoho kerivnyka [Oshchadbank officially got a new manager]. Otsitsiinyi sait Ministerstva finansiv Ukrainy - Official website of the Ministry of Finance of Ukraine. Retrieved from <https://minfin.com.ua/ua/2020/11/03/55038146> [in Ukrainian].
11. Derzhavni banky: valiza bez ruchky [State banks: a suitcase without a handle]. Sentr sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen - Center for socio-economic research. Retrieved from [CASE_zvit_derzh_banky_5.pdf](http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2016/04/177_5.pdf) [in Ukrainian].

12. Optymizatsiia modelei biznesu derzhavnykh bankiv v umovakh posylennia vymoh do finansovoi bezpeky u 2022 rotsi [Optimizing the business models of state-owned banks in the context of increased requirements for financial security in 2022]. Retrieved from http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2016/04/177_5.pdf [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 19.04.2023

Прийнята до публікації 23.04.2023

УДК 336.7:338.2

DOI:10.32680/2409-9260-2023-3-4-304-305-70-78

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ МАКРОПРУДЕНЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

Посмітна М. В., аспірантка II року навчання спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування», Одеській національній економічній університет, м. Одеса, Україна
e-mail: posmitnam@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0154-5048

***Анотація.** У статті розглянуто теоретичні аспекти макропруденційної політики Національного банку України та її практичне впровадження. Визначено практичне підґрунтя виникнення макропруденційної політики та окреслені умови для початку її використання центральним банком. Наведено різні визначення цього поняття. Визначено мету, принципи та цілі макропруденційної політики НБУ. Продемонстровано різні інструменти макропруденційної політики, а також проаналізовано їх практичне використання в українській банківській практиці. Показано зв'язок інструментів із тактичними цілями макропруденційної політики НБУ. Окреслено перспективи подальших досліджень. Метою статті є аналіз теоретичного напрацювання у питаннях вивчення та впровадження макропруденційної політики НБУ, а також практики застосування цієї політики в Україні. Предметом є макропруденційна політика НБУ. Дослідження проведене методиками аналізу, синтезу, узагальнення та класифікації. Робота націлена на обґрунтування теоретичної та практичної бази впровадження макропруденційної політики НБУ.*

***Ключові слова:** макропруденційна політика, центральний банк, фінансова стабільність, макропруденційні інструменти, ризик, криза.*

THEORETICAL PRINCIPLES OF MACROPRUDENTIAL POLICY OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE AND ITS PRACTICAL IMPLEMENTATION

Posmitna Maryna, Postgraduate student of the second year of study, specialization "Finance, Banking and Insurance", Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine
e-mail: posmitnam@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0154-5048

***Abstract.** The article emphasizes the theoretical aspects of the macroprudential policy of the National Bank of Ukraine and its practical implementation. The practical basis for the emergence of macroprudential policy is defined and the conditions for its implementation by the central bank are outlined. Different definitions of this concept are given. The purpose, principles and goals of the macroprudential policy of the NBU are defined. Various instruments of macroprudential policy are demonstrated, and their practical appliance in Ukrainian banking practice is also analyzed. The link between the tools and the tactical goals of the NBU's macroprudential policy is shown. Prospects for further research are outlined. The purpose of the article is to analyze the theoretical basis of the macroprudential policy of the NBU development and implementation, as well as the practice of applying this policy in Ukraine. The subject is the macroprudential policy of the NBU. The research was carried out using methods of analysis, synthesis, generalization and classification. This work is aimed at substantiating the theoretical and practical basis for the implementation of the macroprudential policy of the NBU.*

***Keywords:** macroprudential policy, central bank, financial stability, macroprudential instruments, risk, crisis.*

JEL Classification: E580; G010; G280; E440.

Постановка проблеми. Теоретичні розробки з макропруденційної політики розпочалися ще у ХХ столітті. Проте практична необхідність у тому, щоб розпочати її впровадження в обов'язковому порядку центральними банками світу з'явилася після світової фінансової кризи 2007-2009 рр. Саме після цієї кризи зросло значення фінансової системи як можливої першопричини макроекономічних коливань. До неї більшість економік світу вирішували свої національні економічні проблеми завдяки монетарній, а також іноді і мікропруденційній політикам. Однак саме на початку ХХІ століття виникає необхідність глибокого та систематичного теоретичного дослідження макропруденційної політики, а також важливості її впровадження; виникає розуміння комплексності економічних явищ, різноманітності передумов криз, а також необхідності системної роботи, спрямованої як на вирішення проблем під час їх виникнення, так і на їх попередження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням макропруденційної політики

займалися такі вчені, як: Д. Шоенмайкер [1], К. Йілла та Н. Лянг [6], П. Ангеліні, С. Нері, Ф. Панетта [2], В. Козюк [9], В. Крилова [3] та інші. Історія формування макропруденційної політики як окремого напрямку стабілізаційних процесів почалася ще у середині ХХ століття, проте досвід її практичного застосування незначний. Наразі навіть найпрогресивніші країни мають такий досвід близько 15 років, чого недостатньо для всебічного вивчення цього питання та отримання значущих емпіричних результатів.

Виникнення поняття «макропруденційна політика» датується 1979 роком, воно було вперше згадано на зустрічі Комітету Кука (англ. – Cooke Committee), який є попередником Базельського комітету [4]. Вдруге цей термін було вжито вже у жовтні 1979 року на зустрічі у Банку Англії [4], де обговорювалися заходи обмеження кредитування. Макропруденційний підхід був протиставлений мікропруденційному підходу, який на той момент був типовим для регулювання та нагляду за окремими банками.

Варто зауважити, що у відкритих джерелах та документах термін «макропруденційна політика» вперше з'явився у 1986 році. Звіт Європейської спільноти з вугілля та сталі на тему «Останні інновації в міжнародній банківській справі» присвячує кілька абзаців обговоренню концепції «макропруденційної політики». У цьому ж звіті така політика визначається як «безпека та надійність широкої фінансової системи та платіжного механізму» [4, 5].

Враховуючи складність та багатогранність поняття, наприкінці 1990-х років термін «макропруденційна політика» почав використовуватися й поза межами центральних банків. Передумовою цьому слугувала Азійська фінансова криза 1997 року [4]. Проте важливим моментом у процесі становлення та розвитку теоретичного розуміння макропруденційної політики став виступ Генерального Директора Банку міжнародних розрахунків (англ. – Bank for International Settlements, BIS) Ендрю Крокетта у жовтні 2000 року. Він виступив на Міжнародній конференції банківського нагляду, де порівняв мікропруденційний та макропруденційний підходи до регулювання та нагляду. Головна думка полягала в тому, що досягнення фінансової стабільності вимагає зміцнення макропруденційної перспективи [4].

Водночас розуміння й декларування важливості макропруденційного регулювання не призвело до його широкого застосування аж до фінансової кризи 2007-2009 рр., коли ця думка отримала практичне підтвердження. Так, у центральних банках почали створюватися окремі підрозділи з фінансової стабільності. Також у 2009 році було створено Раду з фінансової стабільності, а у 2010 році – Європейську Раду системних ризиків. У 2010 році Базельський комітет з банківського нагляду узгодив Базель III, а у 2013 році було прийнято нові Регламент та Директиву про вимоги до капіталу, які серед іншого впроваджують макропруденційні інструменти.

Відокремлення невіршених раніше частин загальної проблеми. Метою кожної країни є забезпечення фінансової стабільності та сталого економічного розвитку. Саме тому необхідне вивчення теорії та практики різноманітних стабілізаційних процесів. Одним із таких сучасних елементів є макропруденційна політика центрального банку з різноманітним набором інструментів. Тому дослідження теоретичних аспектів макропруденційної політики, та їх практичне впровадження є вкрай важливим та має особливу актуальність.

Мета дослідження. У дискусіях щодо макропруденційної політики центрального банку насамперед слід зупинитися на теоретичному визначенні цього поняття. Оскільки цей термін вважається досить молодим, існує певна невизначеність у його формулюванні. Так, Кадія Йілла та Неллі Лянг з Брукінгського інституту дають таке визначення: «Макропруденційна політика – це фінансова політика, спрямована на забезпечення стабільності фінансової системи в цілому, щоб запобігти значним порушенням у кредитуванні та інших життєво-важливих фінансових послугах, необхідних для стабільного економічного зростання» [6].

Рада з фінансової стабільності, Міжнародний валютний фонд і Банк міжнародних розрахунків розуміють під цим терміном наступне: «макропруденційна політика – це політика, яка використовує пруденційні інструменти для обмеження системного чи загальносистемного фінансового ризику, тим самим обмежуючи випадки перебоїв у наданні ключових фінансових послуг, які можуть мати серйозні наслідки для реальної економіки» [7, с. 2].

Водночас на сайті Банку Фінляндії знаходимо інше визначення, а саме: «макропруденційна політика націлена на зниження ймовірності фінансових криз та обмеження їх впливу на фінансову систему та макроекономіку» [8].

У вітчизняній економічній літературі можна знайти наступні визначення цього поняття. Так, В. Козюк у статті «Макропруденційна політика: орієнтири для України» (від 28.05.2018) зазначає, що «макропруденційна політика спеціалізовано адресована забезпеченню

фінансової стабільності, моніторингу та нейтралізації системних ризиків, послабленню проциклічності фінансової системи, обмеженню ендогенної схильності фінансової системи до нагромадження дисбалансів» [9].

У нашій роботі будемо використовувати визначення макропруденційної політики, яке наведено у «Стратегії макропруденційної політики Національного банку України» від 2018 року, а саме «макропруденційна політика – це сучасний інструментарій для уникнення системних ризиків; вона запобігає накопиченню та реалізації системних ризиків у фінансовому секторі, щоб не допустити перебоїв у його функціонуванні» [10]. Її метою є фінансова стабільність та здатність протистояти кризовим явищам. Як наслідок, це сприятиме сталому економічному зростанню країни.

Серед цілей діяльності багатьох центральних банків однією з фундаментальних цілей є фінансова стабільність, яка є передумовою сталого економічного розвитку. Для цього банки запобігають накопиченню системних ризиків для зменшення ймовірності криз, а також посилюють стійкість фінансового сектора.

У більшості випадків суб'єктом відповідальним за макропруденційну політику є центральний банк країни. В окремих випадках ці функції покладено на інші інституції. Однак основний аргумент для залучення центрального банку до цього процесу полягає у «володінні інклюзивними даними щодо стану фінансової системи та окремих фінансових інститутів» [9].

Український досвід запровадження макропруденційної політики має свої особливості. Передусім це пов'язано з розвитком банківської сфери, а також з національними фінансовими кризами. Так, окрім світових кризових явищ, в українській економіці були окремі кризи, які виникали на тлі тих чи інших подій в країні. Наприклад, криза 2014-2016 років була наслідком Революції гідності та початком військової агресії РФ. Як наслідок, розпочався період очищення банківської системи та здійснення різних нововведень у діяльності НБУ для запобігання кризовим явищам та наслідкам від них [10].

Особливістю українського банківського сектору того часу було те, що сама система мала багато невирішених проблем. Так, однією з них був брак ефективного банківського регулювання на мікрорівні та системи підтримки фінансової стабільності, у тому числі заходів запобігання виникненню та накопиченню системних ризиків. НБУ доводилося втручатися у вирішення кризових ситуацій виключно у розпал криз і вдаватися до непопулярних серед клієнтів комерційних банків заходів (впровадження різного роду лімітів на проведення банківських операцій та інше) [10].

Початком використання макропруденційної політики в Україні можна вважати 2015 рік, коли було визначено другим пріоритет діяльності НБУ як «забезпечення фінансової стабільності» [11]. Так, ці зміни в законодавстві дали мандат НБУ на формування та проведення макропруденційної політики [10].

Стратегічною ціллю макропруденційної політики НБУ є сприяння фінансовій стабільності. Однак для її реалізації центральний банк має досягати тактичних цілей, а саме:

- обмеження та недопущення надмірного зростання кредитування та боргового навантаження;
- обмеження та недопущення дефіциту ліквідності та значного розриву між строками активів та пасивів;
- підвищення стійкості фінансової інфраструктури;
- обмеження прямої та непрямої концентрації ризиків;
- обмеження системного впливу викривлених стимулів з метою зниження морального ризику.

Для впровадження та реалізації макропруденційної політики було створено інституційне середовище. Так, у межах повноважень НБУ діє Комітет з фінансової стабільності (далі – КФС), який займається ідентифікацією системних ризиків, визначенням дій та необхідних інструментів політики. КФС розробляє та надає свої рекомендації на розгляд Правління НБУ, яке ухвалює рішення про макропруденційне реагування. Якщо ж ризики формуються за межами банківської системи, НБУ адресує це міжвідомчій Раді з фінансової стабільності. Наступним є розроблення Радою рекомендацій для відповідних інституцій [10].

У Стратегії макропруденційної політики НБУ зазначені наступні принципи: незалежність, прозорість, превентивний підхід, гнучкість, координація, пропорційність, уникнення регуляторного арбітражу та урахування національних особливостей [10].

Під принципом незалежності макропруденційної політики регулятор розуміє необхідність самостійності цієї політики від інших політик центрального банку (наприклад, монетарної)

та від зовнішніх впливів фінансового сектору, і особливо від інших органів влади.

Принцип прозорості має один з ключових важелів для ефективного впровадження макропруденційної політики, адже її цілі та підстави застосування мають бути зрозумілими для всіх учасників фінансового ринку. Також важливим є вчасне інформування зі сторони НБУ про регуляторні зміни для того, щоб відповідні учасники ринку мали достатньо часу для підготовки.

Принцип превентивності означає, що регулятор повинен заздалегідь визначати системні ризики та вживати заходів щодо їх мінімізації. Проте якщо рівень загроз у певний момент оцінити важко і доводиться вибирати між бездіяльністю чи потенційно надмірним реагуванням, то центральний банк, найімовірніше, вибере друге, адже втрати від криз зазвичай перевищують недонадходження від запровадження макропруденційних обмежень.

Принцип гнучкості є вкрай важливим, адже фінансова система та криза часом є неконтрольованими. Тому необхідна можливість гнучкого реагування на ситуацію. Навіть при заздалегідь визначених макропруденційних інструментах, але за наявності добре обґрунтованих аргументів, можливе відхилення від них.

Ефективне впровадження макропруденційної політики дуже сильно залежить від її координації з іншими політиками, які належать до компетенції центрального банку. Найголовніше це стосується взаємодії монетарної та макропруденційної політик НБУ.

При застосуванні макропруденційних інструментів висуваються певні вимоги до фінансових установ, які мають бути пропорційні до внеску цих установ в загальний розмір системного ризику. Так реалізується принцип пропорційності.

Принцип уникнення регуляторного арбітражу проявиться тоді, коли учасники фінансового ринку не зможуть уникнути обмежень, мігруючи до менш регульованих сегментів. Отже, макропруденційні інструменти мають бути націлені передусім на об'єкти та операції, які не можуть перейти до суміжних сегментів фінансового ринку без значних втрат.

Завдяки принципу урахування національних особливостей обрані макропруденційні інструменти будуть дієвими та сприятимуть досягненню раніше обумовлених цілей. Наприклад, в Україні до таких особливостей належить велика частка держбанків та незначний обсяг активів небанківського фінансового сектору.

У «Стратегії макропруденційної політики НБУ» зазначені також етапи реалізації політики. Цикл складається з чотирьох етапів [10] (рис. 1).

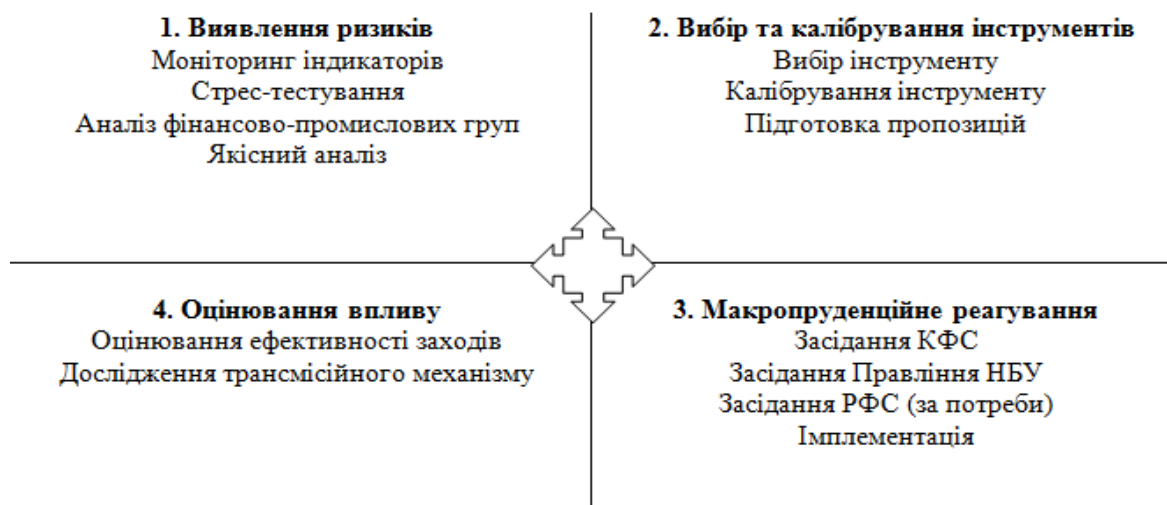

Рис. 1. Цикл макропруденційної політики

Джерело: сайт НБУ

Практична реалізація макропруденційної політики відбувається шляхом застосування її інструментарію. Кожна окрема країна обирає для себе той набір інструментів, які можуть бути ефективними. Ряд інструментів функціонують на постійній основі, а деякі з них – залежно від фінансового циклу. Для більш ефективного використання інструментів у більшості випадків використовують їх поєднання. Також важливо пам'ятати, що практика запровадження окремих інструментів залежить саме від економіки країни. У таблиці 1 наведено перелік

макропруденційних інструментів відповідно до «Стратегії макропруденційної політики Національного банку України», а також показано їх відповідність конкретним тактичним цілям політики та практичне використання в Україні.

Таблиця 2

Макропруденційні інструменти, відповідність тактичним цілям макропруденційної політики та їх практичне використання в Україні

№ п/п	Макропруденційний інструмент	Тактичні цілі макропруденційної політики	Практичне використання інструменту в Україні (так/ні)
Інструменти капіталу			
1.	Контрциклічний буфер капіталу (countercyclical capital buffer, CCB)	1. Недопущення надмірного зростання обсягів кредитування	Ні*
2.	Буфер системної важливості для системно важливих фінансових установ (buffer for systemically important banks)	4. Обмеження впливу викривлених стимулів (зокрема державних банків)	Так
3.	Буфер системного ризику (systemic risk buffer, SRB)	1. Недопущення надмірного зростання обсягів кредитування 3. Обмеження концентрації ризиків 4. Обмеження впливу викривлених стимулів (зокрема державних банків)	Ні*
4.	Буфер консервації капіталу (capital conservation buffer, CCB)	1. Недопущення надмірного зростання обсягів кредитування	Так
5.	Коефіцієнт левериджу (leverage ratio)	1. Недопущення надмірного зростання обсягів кредитування	Ні*
6.	Вимоги до капіталу за результатами проведення стрес-тестування	1. Недопущення надмірного зростання обсягів кредитування 2. Обмеження концентрації ризиків 4. Обмеження впливу викривлених стимулів (зокрема державних банків)	Так
7.	Додаткові ваги ризику для окремих типів кредитів	1. Недопущення надмірного зростання обсягів кредитування	Так
8.	Секторальні вимоги до капіталу	1. Недопущення надмірного зростання обсягів кредитування 3. Обмеження концентрації ризиків	Так
Інструменти ліквідності			

9.	Коефіцієнт покриття ліквідністю (liquidity coverage ratio, LCR)	2.Недопущення дефіциту ліквідності	Так
10.	Коефіцієнт чистого стабільного фінансування (net stable funding ratio, NSFR)	2.Недопущення дефіциту ліквідності	Так
11.	Норма обов'язкового резервування за короткостроковими зовнішніми запозиченнями	2.Недопущення дефіциту ліквідності 6. Зниження рівня доларизації в секторі	Ні
12.	Співвідношення кредитів та депозитів (loan-to-deposit ratio, LTD)	2.Недопущення дефіциту ліквідності	Ні
13.	Буфери ліквідності	2.Недопущення дефіциту ліквідності	Ні
14.	Додаткові вимоги до ліквідності системно важливих банків.	4. Обмеження впливу викривлених стимулів (зокрема державних банків)	Так
15.	Підвищені значення PD та LGD для кредитів у іноземній валюті, що оцінюються на груповій основі	6. Зниження рівня доларизації в секторі	Так
16.	Коефіцієнт покриття ліквідністю (LCR) в іноземній валюті.	6. Зниження рівня доларизації в секторі	Так
Інші інструменти			
17.	Установлення граничного співвідношення розміру кредиту та вартості забезпечення (loan-to-value ratio, LTV)	1. Недопущення надмірного зростання обсягів кредитування	Ні
18.	Встановлення граничного співвідношення суми обслуговування боргу та доходу позичальника (debt-service-to-income ratio, DSTI) або загальної суми кредиту та доходу (debt-to-income ratio, DTI)	1. Недопущення надмірного зростання обсягів кредитування	Ні
19.	Плани відновлення діяльності та примусової реструктуризації (резолуції)	3. Обмеження концентрації ризиків 4. Обмеження впливу викривлених стимулів (зокрема державних банків)	Так

20.	Підвищені вимоги до розкриття інформації	3. Обмеження концентрації ризиків 4. Обмеження впливу викривлених стимулів (зокрема державних банків)	Так
21.	Регуляторні вимоги до розрахунку пруденційних резервів (мінімальні рівні параметрів PD та LGD)	1. Недопущення надмірного зростання обсягів кредитування	Так
22.	Створення Кредитного реєстру НБУ	1. Недопущення надмірного зростання обсягів кредитування	Так
23.	Обмеження концентрації великих кредитних ризиків	3. Обмеження концентрації ризиків	Так
24.	Обмеження щодо кредитів пов'язаним із банком особам	3. Обмеження концентрації ризиків	Так
25.	Сприяння реалізації стратегії розвитку державних банків	4. Обмеження впливу викривлених стимулів (зокрема державних банків)	Так
26.	Надання рекомендацій для посилення практик управління ризиками	4. Обмеження впливу викривлених стимулів (зокрема державних банків)	Так
27.	Посилений оверсайт ключових елементів платіжної інфраструктури	5. Підвищення стійкості фінансової інфраструктури	Так
28.	Підвищення стійкості платіжних систем центрального банку (СЕР НБУ, ПРОСТІР)	5. Підвищення стійкості фінансової інфраструктури	Так
29.	Заборона валютних кредитів для домогосподарств	6. Зниження рівня доларизації в секторі	Так
30.	Обмеження відкритої валютної позиції	6. Зниження рівня доларизації в секторі	Так
31.	Вимоги до перебалансування валютної структури кредитного портфеля за результатами стрес-тестування банків	6. Зниження рівня доларизації в секторі	Так
32.	Підвищена норма резервування за валютними депозитами	6. Зниження рівня доларизації в секторі	Так
33.	Запровадження додаткових ваг ризику для валютних активів	6. Зниження рівня доларизації в секторі	Ні
34.	Установлення жорсткіших вимог до оцінювання кредитного ризику за кредитами в іноземній валюті	6. Зниження рівня доларизації в секторі	Ні

* Практично не використовують, проте є законодавчі база та регулювання

Джерело: побудовано автором на основі даних Національного банку України

Як видно з таблиці, різноманітність макропруденційних інструментів є досить великою.

Найбільш уживаним є розподіл на інструменти капіталу, ліквідності та інші. Незважаючи на відносно малий термін впровадження макропруденційної політики в Україні, у вітчизняній банківській практиці вже є суттєвий практичний досвід використання макропруденційних інструментів. Це зумовлено тим, що Україна орієнтується на передову міжнародну практику, а також керується досвідом центральних банків ЄС та рекомендаціями Базельського комітету з банківського нагляду. Важливо зауважити також, що використання того чи іншого інструменту залежить від тактичних цілей макропруденційної політики, які ставить перед собою НБУ. Виключно комбінація правильного розуміння поточної економічної ситуації та зваженості у виборі інструментів є запорукою ефективного впровадження макропруденційної політики НБУ.

Висновки. Як зазначалося раніше, фінансова стабільність є одним із пріоритетів кожної країни. Саме тому дуже важливими є превентивні заходи для недопущення фінансових криз. Ефективна макропруденційна політика центрального банку є дієвим інструментом, який може забезпечити фінансову стабільність країни та не допустити створення системних фінансових ризиків.

Незважаючи на певні успіхи у дослідженні цього питання в економічній літературі, все ще залишається актуальним вивчення теоретико-методологічних засад макропруденційної політики центрального банку. Насамперед це зумовлено динамічними змінами в економічних процесах та необхідністю швидкого реагування на них. Також важливим є дослідження теоретичних і практичних аспектів макропруденційної політики у воєнний час, адже фінансова нестабільність зумовлена саме такою причиною – вкрай рідкісне явище. На жаль, алгоритмів виходу із такої кризи та дієвих рекомендацій до застосування тих чи інших інструментів макропруденційної політики не існує.

Досить дискусійним залишається питання запровадження та ефективного використання інструментів макропруденційної політики, правильного їх поєднання та своєчасного початку впровадження. Важливо пам'ятати, що, залежно від передумов фінансових криз, може створюватися і новий інструментарій макропруденційної політики НБУ. У цьому випадку буде дуже важливим правильний попередній аналіз першопричинних ризиків.

Слід пам'ятати, що макропруденційна політика є однією з можливих політик центрального банку. Саме тому вкрай важливою є координація усіх політик НБУ, особливо макропруденційної та монетарної. Адже метою монетарної політики є стабілізація цін в економіці та забезпечення за рахунок цього економічного зростання. У той час, коли метою макропруденційної політики є забезпечення фінансової стабільності. Глобальна фінансова криза 2007-2009 рр. виявила необхідність як зміцнення монетарної політики і розвитку концепції фінансової стабільності, так і кращої їх інтеграції. Саме ці питання є важливими напрямками подальших наукових досліджень.

Список літератури

1. Schoenmaker D. The ECB, Financial Supervision, and Financial Stability Management. The European Central Bank at Ten - September 2010. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-642-14237-6_7
2. Angelini P., Neri S., Panetta F. Monetary and Macroprudential Policies. Working Paper Series. 2012. N 1449. P. 36. URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp1449.pdf>
3. Крилова В. Взаємозв'язки макропруденційної політики як підґрунтя її стратегічного бачення. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Проблеми інтеграції України у світовий простір. 2014. Вип. 1 (105). С. 247-253. URL: [http://ird.gov.ua/sep/sep20141\(105\)/sep20141\(105\)_247_KrylovaVV.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20141(105)/sep20141(105)_247_KrylovaVV.pdf)
4. Clement, P. The term "macroprudential": origins and evolution. BIS Quarterly Review, March., 2010. URL: https://www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qt1003h.pdf.
5. Bank for International Settlements: Recent innovations in international banking, report prepared by a study group established by the central banks of the G10 countries, Basel, April, 1986 (Cross Report). URL: <https://www.bis.org/publ/ecsc01a.pdf>
6. Kadija Yilla and Nellie Liang. What are macroprudential tools? February 11, 2020. URL: <https://www.brookings.edu/blog/up-front/2020/02/11/what-are-macroprudential-tools/>
7. Macroprudential Policy Tools and Frameworks / FSB, IMF, BIS // Update to G20 Finance Ministers and Central Bank Governors. 2011. February 14. URL: <https://www.imf.org/external/>

np/g20/pdf/021411.pdf.

8. Сайт Банку Фінляндії. URL: <https://www.suomenpankki.fi/en/financial-stability/macprudential-supervision/>

9. Козюк В. Макропруденційна політика: орієнтири для України». Від 28.05.2018. URL: <https://kse.medium.com/макропруденційна-політика-орієнтири-для-україни-34d02ae156f3>

10. Стратегія макропруденційної політики Національного банку України, 2018, URL: <https://bank.gov.ua/ua/stability/macro>

11. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999

№ 679-XIV (зі змінами та доповненнями, редакція від 12.01.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>.

References

1. Schoenmaker D. (2010). The ECB, Financial Supervision, and Financial Stability Management.//The European Central Bank at Ten - September 2010. Retrieved from https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-642-14237-6_7.

2. Angelini, P., Neri, S., Panetta, F. (2012). Monetary and Macroprudential Policies. Working Paper Series, 1449, 36. Retrieved from <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp1449.pdf>

3. Krylova, V. (2014). Inter relations of macroprudential policy as its strategic vision grounds. [Vzayemoz' yazyky makroprudentsiynoyi polityky yak pidgruntya yiyi strahichnoho bachennya]. Socio-Economic Problems of the Modern Period of Ukraine. Problems of Ukraine's integration into the world space Ed.1 (105), 247-253. Retrieved from [http://ird.gov.ua/sep/sep20141\(105\)/sep20141\(105\)_247_KrylovaVV.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20141(105)/sep20141(105)_247_KrylovaVV.pdf)

4. Clement, P. (2010). The term "macroprudential": origins and evolution. BIS Quarterly Review, March., Retrieved from https://www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qt1003h.pdf.

5. Bank for International Settlements: Recent innovations in international banking, report prepared by a study group established by the central banks of the G10 countries, Basel, April, 1986 (Cross Report). Retrieved from <https://www.bis.org/publ/ecsc01a.pdf>

6. Kadija, Yilla, Nellie, Liang (2020). What are macroprudential tools? February 11. Retrieved from <https://www.brookings.edu/blog/up-front/2020/02/11/what-are-macroprudential-tools/>

7. Macroprudential Policy Tools and Frameworks. / FSB, IMF, BIS // Update to G20 Finance Ministers and Central Bank Governors. 2011. February 14. Retrieved from <https://www.imf.org/external/np/g20/pdf/021411.pdf>.

8. Bank of Finland Retrieved from <https://www.suomenpankki.fi/en/financial-stability/macprudential-supervision>.

9. Kozyuk, V. (2018). Macroprudential policy: guidelines for Ukraine. [Makroprudentsiyna polityka: oriyentyry dlya Ukrayiny] від 28.05.2018. Retrieved from <https://kse.medium.com/макропруденційна-політика-орієнтири-для-україни-34d02ae156f3> [In Ukrainian].

10. Macroprudential Policy Strategy of the National Bank of Ukraine, 2018 [Stratehiya makroprudentsiynoyi polityky Natsionalnoho banku Ukrayiny]. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/stability/macro> [In Ukrainian]

11. On the National Bank of Ukraine: Law of Ukraine, No 679-XIV from 20.05.1999 with changes and additions, dated 12.01.2023 [Pro Natsionalnyy bank Ukrayiny: Zakon Ukrainy, No 679-XIV vid 20.05.1999 zi zminamy ta dopovnenniyamy vid 12.01.2023]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>. [In Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 19.04.2023

Прийнята до публікації 23.04.2023

УДК 338.14: 338.22.021.4

DOI:10.32680/2409-9260-2023-3-4-304-305-79-86

BUSINESS DIGITALIZATION AS A STRATEGIC TOOL FOR FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY

Snishchenko Roman, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Finance, Accounting and Audit, Khmelnytskyi Cooperative Trade and Economic Institute, Khmelnytskyi, Ukraine
e-mail: Rosnishchenco@gmail.com
ORCID ID:0000-0003-2857-0980

Abstract. Introduction. The coronavirus pandemic and the war in Ukraine accelerated the digital transformation of business processes, made adjustments to existing business models and caused a radical redistribution of markets. The introduction of modern innovations in business activity in most cases brought a positive effect, prompting entrepreneurs and scientists to develop new technologies and tools to strengthen it. The digitalization of economic activity has become a catalyst for the technological and economic breakthrough of mankind in a new period of its development, creating at the same time new challenges for the financial and economic security of business.

Problems. While increasing the economic efficiency of business, the implementation of digital technologies simultaneously makes it vulnerable to risks and threats accompanying the digitalization of business processes.

Goal. Identification of the main factors of the impact of digitalization on the financial and economic security of enterprises, determination of priority directions for the use of digital technologies to minimize losses in business activities.

Materials and methods. The research used general scientific and special research methods: the method of critical analysis, scientific abstraction and generalization of scientific experience of modern theoretical studies, SWOT analysis methods, system-complex approach.

Practical importance. The materials presented in the article highlight the strategic impact of Digital restructuring of business on its financial and economic security. They can be applied in practice when developing strategies for digitalization of business activities.

Digitization of business processes inevitably gives rise to new tasks of ensuring financial and economic security. Feedback between economic processes and processes of threat minimization determines the need for digitalization of financial and economic security systems.

Ключові слова: financial and economic security, digitization, digitalization, business entities, entrepreneurship, processes, technologies.

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ БІЗНЕСУ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Сніщенко Р.Г. доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, обліку та аудиту, Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут, м. Хмельницький, Україна
e-mail: Rosnishchenco@gmail.com
ORCID ID:0000-0003-2857-0980

Анотація. Вступ. Пандемія коронавірусу і війна в Україні прискорили цифрову трансформацію бізнес-процесів, внесли корективи в існуючі бізнес-моделі та викликали кардинальний перерозподіл ринків. Впровадження сучасних інновацій у бізнесову діяльність у більшості випадків приносило позитивний ефект, спонукаючи підприємців і вчених розробляти все нові технології і інструменти для його підсилення. Діджиталізація господарської діяльності стала каталізатором техніко-економічного прориву людства у новий період свого розвитку, створивши водночас нові виклики для фінансово-економічної безпеки бізнесу. Проблематика. Підвищуючи економічну ефективність бізнесу, впровадження цифрових технологій одночасно робить його вразливим до ризиків і загроз, що супроводжують діджиталізацію господарських процесів. Мета. Виявлення основних чинників впливу діджиталізації на фінансово-економічну безпеку підприємств, визначення пріоритетних напрямів використання цифрових технологій для мінімізації збитків бізнесової діяльності. Матеріали й методи. У дослідженні було використано загальнонаукові і спеціальні методи дослідження: метод критичного аналізу, наукової абстракції та узагальнення наукового досвіду сучасних теоретичних досліджень, методи SWOT-аналізу, системно-комплексний підхід. Практична значимість. Наведені у статті матеріали висвітлюють стратегічний вплив Digital-перебудови бізнесу на його фінансово-економічну безпеку. Вони можуть бути застосовані на практиці при розробці стратегій цифровізації підприємницької діяльності. Цифровізація господарських процесів неодмінно породжує нові завдання забезпечення фінансово-економічної безпеки. Зворотній зв'язок між господарськими процесами і процесами мінімізації загроз зумовлює необхідність у діджиталізації систем фінансово-економічної безпеки.

Keywords: фінансово-економічна безпека, діджиталізація, цифровізація, суб'єкти господарювання, підприємництво, процеси, технології.

JEL Classification: F360, G200.

Formulation of the problem. In the modern conditions of repelling military aggression and overcoming the consequences of the COVID-19 pandemic, business entities face two main tasks: the full recovery of economic capacity as soon as possible and the creation of conditions and a resource base for the post-war development of Ukraine's economy. Successful completion of these tasks is possible only with an effective combination of the capabilities of professionals and modern technology. Automation and digitization of business processes make the country's economy less expensive, freeing up funds and resources for social development.

Analysis of recent research and publications. Despite the considerable experience of implementing digitization and a fairly large knowledge base in the subject area, scientists evaluate its role in economic activity in different ways. For example, O.E. Hudz, S.A. Fedyunin, when studying the essence and features of the use of digitalization, enterprises define it as a competitive advantage, considering the prerequisites, opportunities, challenges and problems of digitalization [1]. J. Bugin, K. Tangi, L. Laberge in [2], argue that increased levels of digitization lead to reduced profits and incomes at the industry level, and that the threats of reduced incomes are even greater in industries experiencing the highest levels of digitalization (high tech, media and entertainment, etc.). Josan Hanna in [3] formulates the main directions and spheres of development of digitalization, presents the results of the analysis of the dynamics of the level of digitalization in Ukraine based on a set of key indicators, and in [4] notes its progressive impact on the state of business during the pandemic. Didukh S.M. [5], after reviewing the theoretical foundations of business digitalization in the context of the transition to an inclusive development model, defines the essence and differences of the concepts "digitization", "digitalization" and "digital transformation". In his work, he substantiates the necessity and prospects of key areas of digitization taking into account the COVID-19 pandemic. Lapin A. V., Grinchuk I. O., Olenyuk D. O. in [6], systematizing the constituent elements of digitalization, determining its positive and negative features. The authors in [6] conduct an analysis of the features of digitization in certain areas of the economy, in particular, the banking sector, the financial market, production, noting the increase in productivity and the popularization of "digital enterprises" as well as certain areas of business. Savytska O. M. in [7] states that digitization is a quite popular and necessary process of transition to new business models in the activities of companies, cites the main results and advantages of the process of digital transformation for enterprises, characterizes the forms, directions, stages and obstacles on the way of its implementation. G. Luchko in [8] conducts an analysis of trends in the development of digitization, examines its impact on business activity and other areas of the economy, and determines promising directions for digitization in Ukraine. G. Luchko in [8] points out that fierce competition in the conditions of world globalization, dynamic changes in the external environment, the COVID-19 pandemic challenged all sectors of the economy, forcing them to look for new innovative ways to stay on the market. I. M. Averichev in [9] proves the need for digitalization for a commercial enterprise.

Separation of previously unresolved parts of the overall problem. While increasing the economic efficiency of business, the implementation of digital technologies simultaneously makes it vulnerable to risks and threats accompanying the digitalization of business processes.

The aim of the study – identification of the main factors of the impact of digitalization on the financial and economic security of enterprises, determination of priority directions for the use of digital technologies to minimize losses in business activities.

Presenting main material. The ideas of the Fourth Industrial Revolution, put forward in April 2011 by the "Industrie 4.0" group at the Hannover Fair, fit organically into the general concept of digitization. It is the use of cyber-physical systems and smart factories in combination with the Internet of Things and the Internet of Services that makes digital technologies the hallmark of today (Table 1).

The implementation of digitalization in the activities of business entities can have both positive and negative effects. Therefore, when studying it, you should pay attention to the following aspects.

Table 1

Application of digitization in business

Scope of application	Forms of implementation	Means of digitalization
Emergence of new types of business	Outsourcing, outstaffing, freelance, e-lancing, coworking	Computer equipment, data networks, structured cabling systems, etc

Production of products	Automated production management systems	CNC machines, automated production lines, industrial works, etc.
Accounting and reporting	Software and technical complexes of accounting and reporting	Computer databases and data banks, systems for obtaining and digitizing primary information, software and technical support for production processes and warehouse accounting.
Solving problems of daily management activities	Management decision support systems	Communication-Driven DSS, Data-Driven DSS, Data-oriented DSS, Document-Driven DSS, Knowledge-Driven DSS, Model-Driven DSS
Control and restriction of access to data, property, territories	Access control and management systems	Network ACS, stand-alone ACS, monitoring systems, blocking devices, identifiers, controllers, readers, etc.
Means of identification and elimination of threats	Security and fire alarm systems, alarm notification and evacuation management	Digital indicators, identifiers, annunciators, controllers of fire extinguishing systems, digital means of video surveillance
Transport, communication, logistics	Satellite data transmission systems, mobile communication systems, IR telephony, digital radio communication, video conferencing, automated traffic flow control systems	Data transmission networks, structured cable systems, all-centers, server equipment.

Source: compiled by the author

Digital transformation has led to the appearance of remote work performance format. Outsourcing, outstaffing, freelancing, e-lancing, co-working require qualitatively new relations between workers and employers, on the one hand, expanding the labor market, on the other hand, adding problems of remote communication. According to information [10], about 35% of companies in Ukraine and more than 80% in the USA and Europe use outsourcing services. This allows (especially small firms with limited document flow) to save time and resources for the development and expansion of specialized activities and to save on creating their own jobs. In some cases, the cost of the services of outsourcing companies is lower than the cost of maintaining full-time employees.

The use of IT technologies is accompanied by an increase in the profits of enterprises due to a decrease in the cost of goods and services due to the automation of business processes, the release of personnel, and a decrease in associated losses. According to estimates [11] the Nike company increased its revenues by 540% thanks to the use of top technologies and advertising hype, IKEA increased sales due to their digitalization and transfer of transport and production functions to

subcontractors. The agreement on the delegation of IT tasks by the Kodak company to the IVM Corporation is considered the beginning of the development of IT outsourcing.

The implementation of modern digital control and analysis systems leads to an increase in business profitability due to the reduction of the duration of production cycles due to the optimization of production technologies and processes, logistics supply chains, manufacturing and sales of finished products. In addition, losses are reduced due to constant monitoring of the competitive environment, which allows early detection of significant threats and identification of relevant risks. According to the statement [12], in Ukraine only in 2019, 71.6% of the total volume of expenses for innovative activity was directed to the purchase of digital equipment and software, and 87.9% of enterprises used computers during the organization and conduct of business activities.

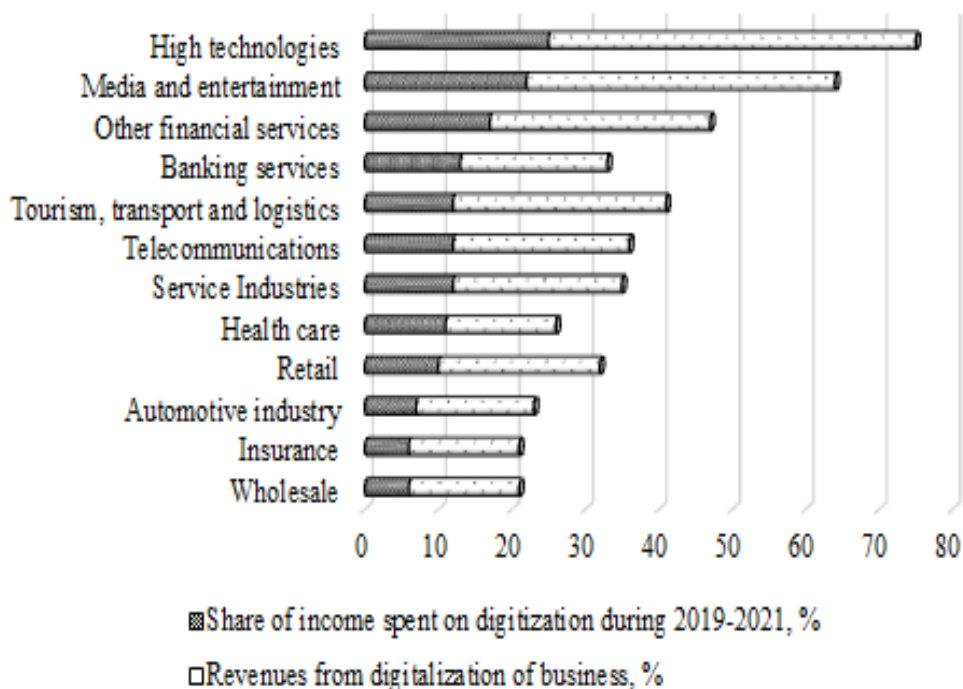

Fig. 1 Ratio of income and expenses for digitization of economic entities

Source: created by the author based on [2]

There was a need to transform existing business models into new, client-oriented forms, to change methods and methods of business management in the period of the sharing economy. This requires the creation and implementation of appropriate systems that will ensure the processes of external communication. The use of project processes in management does not give the necessary effect. Today, Agile and Lean technologies adapted to flexible changes are becoming more popular. The time of transformation depends on many factors, in particular, on the size of the enterprise, its technical equipment, the availability of trained personnel, the possibility of investment or lending, etc. J. Bugin, K. Tangi, L. Laberge in their research [2] prove that the biggest losses from digitization at the stage of re-equipment and model transformation are borne by large enterprises and industries as a whole. Therefore, according to scientists, [2] 62% of companies will apply a combined approach, using traditional and progressive business models, which is confirmed by digitalization costs (Fig. 1).

As can be seen from Fig. 1, the profitability of IT innovations varies depending on the field of their implementation. For example, the profitability of digitization in wholesale trade for the specified period was 50%, in the insurance sector - 65%, in the automotive industry - 68%, in retail trade - 72%, in the telecommunications sector - 50%. The profitability is expected to be the highest in the following industries: mass media and entertainment – 82%, health care – 101%, high

technologies – 237% and the service sector – 247%, the development of which was a powerful stimulus for the COVID-19 pandemic.

There is a sectoral difference in the number of employees involved in digitization processes. The highest percentage of those involved is observed in the fields of high technologies – 50%, mass media and entertainment – 42% [2].

The rapid development of digitalization of business causes the appearance of imperfect tools and products, the use of which allows the possibility of illegal actions and operations that can cause significant losses to business entities. According to [13] in 2022, 82% of business losses due to digital systems are caused by subjective factors: staff abuse, incompetence and industrial espionage. Verizon specialists claim that in 2022, the number of hacking applications is 13% higher than in all five previous years, and the losses from them exceeded 4.37 million US dollars.

As indicated in [14, 15], in Ukraine only 4% of owners, managers and workers of enterprises favorably regard the total digitization of business processes and are ready for progressive transformations. The main part (88%) expresses their negative attitude towards changes and wishes to continue working according to established business models. There is an urgent need to train new and retrain existing specialists to meet the needs of digitalization.

The above-mentioned aspects of business digitalization make adjustments to its financial and economic security, changing strategic priorities and areas of its protection.

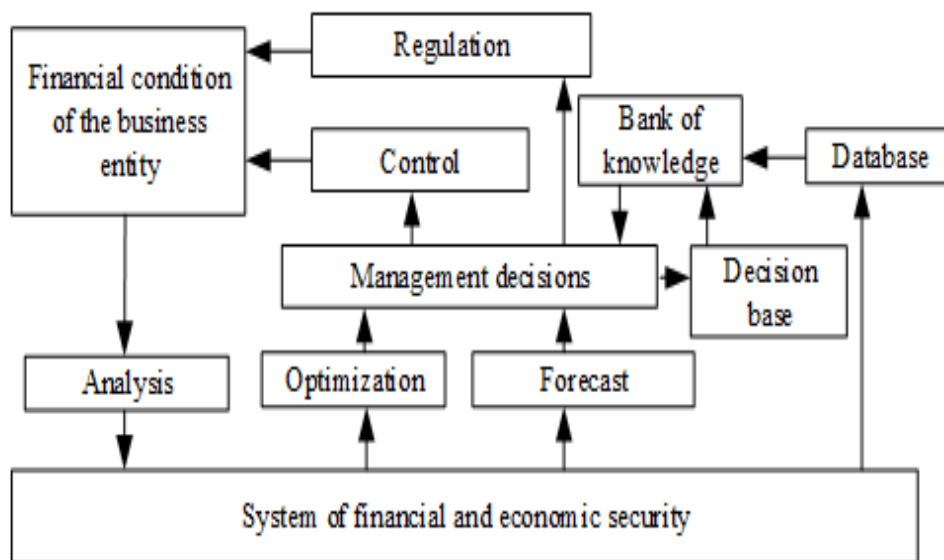

Fig. 2. Functions of the financial and economic security system of the business entity

Source: compiled by the authors

The process of ensuring the financial and economic security of enterprises involves the coordinated use of means, methods and tools of protection combined into a single system. This system performs indicator, regulatory, analytical and forecasting functions and has feedback with financial status (Fig. 2).

Digitization of the process of ensuring financial and economic security will allow the system to qualitatively improve the performance of its functions. However, there are also its weaknesses (table 2).

The SWOT analysis presented in Table 2 allows one to form an adequate opinion about the expediency and strategic prospects of digitalization of enterprises and its impact on the operation of the financial and economic security system.

Table 2

SWOT analysis of enterprise digitalization as a tool of financial and economic security

Internal environment	Strengths	Weakness
	<ul style="list-style-type: none"> – rapid detection and identification of threats, instant verification of information sources; – continuous exchange of information between all functional components in online mode; – formation of a bank of knowledge about the financial state of the enterprise, economic situations and management decisions made with instant access; – extended possibilities of planning and forecasting; – significantly reducing the time of collecting, transmitting, analyzing information and issuing recommendations; - making managerial decisions both on the basis of previous experience and in situations with incomplete and asymmetric information; – an increase in the number of business risks and threats that are being processed at the same time; – increasing the possibilities of preventing losses due to theft and abuse of office; - improving the quality of personnel and production discipline; – simplifying communication between employees, speeding up document preparation time, improving the quality of reports and visualization of activity results. 	<ul style="list-style-type: none"> – high cost of software and technical support; – a limited number of experienced specialists in the subject area; – the need to develop specialized software; – dependence on uninterrupted power supply; – the need for high-speed internal and external communication lines.
External environment	Opportunities	Threats
	<ul style="list-style-type: none"> - multitasking; – rapid internal and external expansion; – high capacity of the financial and economic security system for learning and self-learning; – wide possibilities for adaptation and integration; – smooth operation with similar systems; - autonomous work; - self-healing ability. 	<ul style="list-style-type: none"> – cybernetic attacks; – military threats; - the appearance of new means and tools for causing damage; – system errors of the first and second levels.

Source: compiled by the author

Scales of digitalization of business, composition, order and terms of preparation and implementation of progressive changes should be determined separately for each specific case, taking into account the specifics of conducting business activities. Digital restructuring of the financial and economic security system should be carried out for the following reasons.

When indicating the total prevented loss due to $\overline{W}$, and prevention of the realization of the i-th threat through $\overline{\omega}_i$, where $\overline{W} = f(\overline{\omega})$ it is possible to formulate the task of digitalization in a general way: it is necessary to choose an option for implementing the functions of the financial and economic security system $V_{\overline{\omega}_i}$, which provides the maximum amount of prevented damage from the action of threats with acceptable costs of the enterprise for digitization:

$$V_{\overline{\omega}_i} = \arg V(\overline{W}_{\max}) = \arg V(\overline{N}_{\phi i})$$

$$\text{at } \text{cod}C(V) \leq C_{\overline{\omega}_i}$$

here V is a vector that characterizes the option of implementing the functions of the financial and economic security system;

$C_{\overline{\omega}_i}$ - allowable expenses of the enterprise for digitization.

Solving the task of digitalizing the financial and economic security system requires the formation of an indicator of the effectiveness of the digitalization process $V(\overline{W})$, that is, the definition of the vector of the total prevented loss $\overline{W}$.

A formula describing the anticipated loss $\overline{\omega}_i$ from the realization of the i-th threat during the implementation of digitalization has the form:

$$\overline{\omega}_i = P_{\overline{\omega}_i} * q_{\overline{\omega}_i} * P_{\overline{\omega}_i}^{\text{prevention}}$$

here $q_{\overline{\omega}_i}$ – losses from the realization of the i-th threat;

$P_{\overline{\omega}_i}^{\text{prevention}}$ - the probability of preventing the realization of the ith threat.

The probability of the appearance of the i-th threat $P_{\overline{\omega}_i}$ is determined statistically and corresponds to the relative frequency of its occurrence:

$$P_{\overline{\omega}_i} = \frac{\lambda_i}{\sum_{i=1}^n \lambda_i} = \overline{\lambda}_i$$

here λ_i - the frequency of the appearance of the ith threat of losses.

Determination of the efficiency index of the digitalization of the process of ensuring financial and economic security $V(\overline{W})$ possible by using the method of fuzzy sets:

$$V(\overline{W}) = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^k \overline{\lambda}_i \cdot q_i \cdot \alpha_j \cdot \overline{x}_j + \sum_{i=1}^n \sum_{j=k+1}^m \overline{\lambda}_i \cdot q_i \cdot \alpha_j \cdot \mu(x_j)$$

$$\alpha_j = \frac{\partial P_{\overline{\omega}_i}^{\text{prevention}}}{\partial x_j}; \quad \overline{x}_j$$

here α_j ; $\overline{x}_j$ – the degree of fulfillment of the jth requirement to eliminate the ith threat.

The integral indicator of the financial and economic security of the enterprise must be adjusted taking into account the impact of the results of business digitalization.

During the period of military aggression, for objective reasons, large masses of the population are forced to move to regions not affected by the war and beyond the borders of Ukraine. There is a decline in production, the number of business entities is decreasing. Digitalization of business opens wide prospects not only for its preservation or restoration, but also for expanding the client

and partner base, increasing the range of goods and services. At the same time, entrepreneurs face new challenges that force them to change their business models, use modern methods and methods of enterprise management in the period of the sharing economy.

References

1. Hudz, O. Ye., Fedyunin, SA, Shcherbina, V.V. (2019). Digitalization as a competitive advantage of enterprises. *Ekonomika. Upravlinnya. Biznes*, 3 (29), 12-19 [in Ukrainian].
2. Kinsey, Mc., Bughin, J., Tanguy, C. La Berge, L. How digital reinventors are pulling away from the pack. Retrieved from <https://www.mckinsey.com/business-functions/mckinsey-digital/our-insights/how-digital-reinventors-are-pulling-away-from-the-pack> (Last accessed: 14.01.2023).
3. Zhosan, G.(2020) State of development of digitalization in Ukraine. *Ekonomichnyy analiz*, 1(30), 2, 44-52. [in Ukrainian]. doi:10.35774/econa2020.01.02.044
4. Josan, G. (2021). Development of business digitalization in the conditions of the COVID-19 pandemic. *Ekonomika i suspil'stvo*, 24. doi:10.32782/2524-0072/2021-24-40. [in Ukrainian].
5. Didukh, S.M. (2020) Digitalization of business in the context of inclusive development. *Prychernomors'ki ekonomichni studiyi*, 59-1.,120-124 [in Ukrainian].
6. Lapin, A. V., Grinchuk, I. O., Olenyuk, D. O. (2022). Digitalization of the economy in Ukraine: current state and prospects., *Efektivna ekonomika*, 7. doi:10.32702/2307-2105.2022.7.22.[in Ukrainian].
7. Savytska, O. M. (2020) Features of digitalization of the company's business in the context of Industry 4.0 development. *Efektivna ekonomika*, 10. doi: 10.32702/2307-2105-2020.10.65. [in Ukrainian].
8. Saiko, V.R., Luchko, G.Y. (2021) Trends in the development of digitization in Ukraine. *Biznes-Infom*, 7. doi:10.32983/2222-4459-2021-7-109-114. [in Ukrainian].
9. Averichev, I. M., (2021, April). Digitalization of business: spheres and necessity for a commercial enterprise. II International Scientific and Practical Conference «Business, Innovations, Management: Problems and Prospects». (22 Apr 2021, Kyiv). Kyiv, 34-35 [in Ukrainian].
10. Is it useful to go to the side or what is outsourcing? Global consulting (2021). Retrieved from <https://gc.ua/uk/chi-korisno-xoditi-na-storonu-abo-shho-take-outsorsing/> (Last accessed: 14.01.2023).
11. Hype promotions. RBC (2020). Retrieved from <https://quote.rbc.ru/news/article/5f804f229a79471e633d53e5> (Last accessed: 14.01.2023).
12. Makarenko, S.M., Margasova, V.G, Chmut, A.V (2021). Actualization of digitization processes in the conditions of modern marketing changes in the domestic production environment. *Rynkova ekonomika: suchasna teoriya i praktyka upravlinnya*, 2 (48). 33-45. doi:10.18524/2413-9998/2021.2(48).243674. [in Ukrainian].
13. Verizon Data Breach Investigations Report (2022) Retrieved from <https://www.verizon.com/business/resources/reports/dbir/> (Last accessed: 14.01.2023).
14. Savytska, O. M., Salabai, V. O. (2020). Peculiarities of digitalization of the company's business in the context of the development of industry 4.0. *Efektivna ekonomika*, 10. doi: 10.32702/2307-2105-2020.10.65. [in Ukrainian].
15. Dergacheva, V.V., Vorzhakova, Yu.P., Khlebynska, O.I. (2021). Organization of business processes in conditions of digitalization. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya: Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krayeznavstvo. Turyzm*, 14, 60-68. doi:10.26565/2310-9513-2021-14-06. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.04.2023

Прийнята до публікації 15.04.2023

~ МЕНЕДЖМЕНТ ТА БІЗНЕС-АДМІНІСТРУВАННЯ ~

УДК 005.35.005.52

DOI:10.32680/2409-9260-2023-3-4-304-305-87-97

**SPACE-АНАЛІЗ ЯК МЕТОД ОЦІНЮВАННЯ КОРПОРАТИВНОЇ
СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗАДЛЯ ПОЛПШЕННЯ
ПОТЕНЦІАЛУ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА**

Москалюк Г. О., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту організації, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: moskaliukann@gmail.com
ORCID ID:0000-0002-9810-0522

Збиковська Н. О., студентка кафедри менеджменту організації, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: nataliiazbykovska@gmail.com

***Анотація.** У статті визначено сутність поняття корпоративна соціальна відповідальність та досліджено оцінку впливу корпоративної соціальної відповідальності на діяльність підприємств. Висвітлено стан корпоративної соціальної діяльності в Україні та зазначено про вплив війни на її розвиток. Перелічено основні переваги, які отримують компанії при управлінні підприємством на засадах корпоративної соціальної відповідальності. На прикладі ТОВ «МЕДІА-МАКС» досліджено та апробовано модифіковану матрицю SPACE-аналізу, що призначений для оцінки стану та вибору подальшої стратегії для компанії. Побудовано матрицю стратегічного положення корпоративної соціальної відповідальності за методом SPACE-аналізу. Виявлено шляхи подолання слабких сторін при веденні відповідальної діяльності та визначено перспективи відповідальної діяльності в контексті стратегічного розвитку підприємства ТОВ «МЕДІА-МАКС».*

***Ключові слова:** корпоративна соціальна відповідальність, стратегічний розвиток, комплексний метод оцінювання, SPACE-аналіз.*

**SPACE-ANALYSIS AS A METHOD OF ASSESSING CORPORATE SOCIAL
RESPONSIBILITY TO IMPROVE THE POTENTIAL OF STRATEGIC
DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE**

Moskaliuk Hanna, PhD, associate professor of the Department of Organizational Management, Odesa National University of Economics, Odesa, Ukraine
e-mail: moskaliukann@gmail.com
ORCID ID:0000-0002-9810-0522

Zbykovska Nataliia, student, Department of Management of Organizations, Odesa National University of Economics, Odesa, Ukraine
e-mail: nataliiazbykovska@gmail.com

***Abstract.** The article defines the essence of the concept of corporate social responsibility and reviews recent studies aimed at assessing the impact of corporate social responsibility in the activities of enterprises. The state of corporate social activity in Ukraine is highlighted and the influence of the war on its development is indicated. The main advantages that companies receive when managing an enterprise on the basis of corporate social responsibility are listed, namely: improving relations with interested parties, increasing the trust of consumers and investors, as well as reducing risks associated with business sustainability. Using the example of "MEDIA-MAX" LLC, a modified SPACE-analysis matrix designed to assess the state and choose a further strategy for the company was studied and tested. A matrix of the strategic position of corporate social responsibility has been built by the method of SPACE analysis. The ways of overcoming weaknesses in the conduct of waste management activities and the prospects of responsible activities in the context of the strategic development of the MEDIA-MAX LLC enterprise have been identified. The conducted research showed that the implementation of CSR principles at "MEDIA-MAX" LLC has the greatest impact on the financial condition and financial attractiveness of the enterprise, as well as on its internal and external environment, ensuring the stability of the environment. The positive impact of the implementation of the CSR strategy on increasing the competitiveness of the enterprise by improving its image, increasing sales volumes, penetrating international markets, attracting and retaining loyal customers, using advanced technologies, reducing costs and attracting investments has been proven.*

***Keywords:** corporate social responsibility, strategic development, integrated assessment method, SPACE-analysis.*

JEL Classification: L230.

Постановка проблеми. У сьогоденних умовах економічної діяльності дедалі більше уваги приділяється впровадженню та практичному застосуванню принципів корпоративної соціальної відповідальності (далі – КСВ) у функціонуванні існуючих підприємств. Це обумовлено прямим взаємозв'язком між КСВ та конкурентоспроможністю і прибутковістю бізнесу, іншими словами, досягненням його стратегічних цілей.

Таким чином, важливість проведення даного дослідження ще більше підкреслює потребу у вирішенні питань, пов'язаних з впровадженням політики КСВ, оглядом методичних інструментів оцінки її впровадження і реалізації у сучасній практиці українських підприємств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У роботах таких науковців як Керролл А., Баюра Д., Будьонна Л., Геєць В., Гурочкіна В., Євтушенко В., Мединська Т., Мельник С., Місько Г., Репіна І., Саприкіна М., Ушакова Н. та інших, було розглянуто значну кількість питань, пов'язаних з корпоративною соціальною відповідальністю та методами її оцінювання. Аналіз наукової літератури підтверджує, що велика увага була приділена різним підходам і моделям корпоративної соціальної відповідальності, а також факторам, що впливають на її впровадження при формуванні стратегії розвитку підприємства.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Високо оцінюючи внесок науковців та дослідників у питання розвитку КСВ, слід зазначити, що залишається недостатньо освітленим питання оцінки реалізації ключових принципів корпоративної соціальної відповідальності на сучасних підприємствах, зокрема малих та середніх. Крім того, важливо врахувати особливості діяльності українських компаній у сфері КСВ під час воєнного стану через повномасштабне вторгнення рф.

Мета дослідження. Мета статті полягає у дослідженні особливостей застосування методів оцінювання КСВ задля поліпшення потенціалу стратегічного розвитку підприємства.

Основний матеріал. Корпоративна соціальна відповідальність (від англ. «corporate social response» CSR) – це концепція, згідно з якою підприємства на етапі побудови власної стратегії враховують соціальні інтереси та захист навколишнього середовища, а також відносини з різними групами зацікавлених сторін [8].

За визначенням, наведеним в ISO 26000 соціальна відповідальність – це відповідальність компанії за вплив її рішень та дій на суспільство та навколишнє середовище шляхом прозорості та етичної поведінки, яка: сприяє сталому розвитку, у тому числі здоров'ю та добробуту суспільства; враховує очікування зацікавлених сторін; відповідає чинному законодавству та міжнародним нормам поведінки; інтегрована у діяльність організації і практикується в її відносинах з іншими [5].

У сучасних умовах, розвиток корпоративної соціальної відповідальності стає ключовим елементом підвищення конкурентоспроможності підприємства. Це пояснюється тим, що реалізація стратегії корпоративної соціальної відповідальності нерозривно пов'язана з досягненням стратегічних цілей бізнесу [8].

Розглянемо результати декількох недавніх досліджень на тему управління корпоративною соціальною відповідальністю у табл. 1.

Таблиця 1

Результати проведених досліджень з КСВ

Дослідження	Результати
The 2023 CSR Barometer, проведений World Economic Forum	Показало, що 71% генеральних директорів вважають КСВ ключовим фактором довгострокового успіху їх компанії. Однак також опитування показало, що лише 38% керівників вважають, що грамотно впроваджують КСВ у власну бізнес-стратегію.
The 2023 CSR Report, сформований Boston Consulting Group	Проілюструвало, що 85% споживачів вважають, що компанії повинні бути соціально відповідальними. Опитування також показало, що 75% споживачів готові платити більше за товари та послуги від компаній, які є соціально відповідальними.
The 2023 CSR Index, розроблений Reputation Institute	Було доведено, що компанії з хорошою репутацією щодо КСВ більше довіряють їхні клієнти, співробітники та інвестори. Опитування також показало, що компанії з сильною репутацією КСВ сприймаються як інноваційні, як лідери в своїх галузях.

Джерело: Складено авторами на підставі: [11;13;14]

Дані опитувань свідчать про те, що КСВ стає все більш важливою для бізнесу. До того ж варто відмітити, що корпоративна соціальна відповідальність важлива не тільки для самих компаній, але і для споживачів та інвесторів. Підприємства, які здатні ефективно управляти своєю роботою в галузі КСВ, можуть отримати ряд переваг, як фінансових, так і нефінансових, включаючи збільшення продажів, покращення психологічного клімату співробітників та підвищення власної цінності для акціонерів [12; 15].

Наразі розвиток корпоративної соціальної відповідальності в Україні знаходиться все ще на етапі формування і зазвичай обмежується ближчим колом зацікавлених сторін, таких як держава, власники та працівники компанії. Впровадження КСВ в Україні залишається добровільним внеском приватних компаній через механізм філантропії та соціального інвестування. Основна перешкода полягає в відсутності відповідного законодавства, яке б регулювало норми та правила щодо КСВ [1; 9; 10].

Під час повномасштабної війни корпоративна соціальна відповідальність почала працювати на повну силу, змінивши зовнішні й внутрішні орієнтири компаній. Підприємства надають фінансову підтримку державі, постраждалим громадянам та військовим, активно практикують волонтерство. Такі компанії як "Київстар", "АТБ", "Нова пошта", "ДТЕК", "Рошен" та інші здійснюють значні пожертви та організують кампанії зі збору коштів. Крім того, велика кількість підприємств зосереджуються на гуманітарній допомозі, відновленні країни після війни, добробуті працівників. Компанії використовують ці заходи для позитивного впливу на суспільство та зміцнення довіри стейкхолдерів [6].

Наразі неможливо не визнати необхідність управління підприємством з врахуванням норм і принципів корпоративної соціальної відповідальності. Врахування КСВ дозволяє підприємствам збалансувати свої комерційні цілі зі здоров'ям суспільства і навколишнього середовища.

Управління з урахуванням КСВ сприяє покращенню стосунків зі зацікавленими сторонами, збільшенню довіри споживачів і вкладників, а також зниженню ризиків, пов'язаних зі сталістю бізнесу [7].

У подальшій розробці стратегії розвитку КСВ важливу роль відіграє оцінка діючого рівня корпоративної соціальної відповідальності. Цей процес дозволяє компаніям отримати об'єктивну оцінку поточних практик, ідентифікувати сильні та слабкі сторони, а також виявити можливості для покращення власної політики КСВ [4].

Для оцінки корпоративної соціальної відповідальності на прикладі ТОВ «МЕДІА-МАКС» використаємо методіку SPACE-аналізу, яка дозволить розрахувати індекс соціальних інвестицій підприємства.

SPACE-аналіз – це матричний метод стратегічного аналізу, що дозволяє класифікувати та аналізувати найбільш важливі характеристики внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства. В результаті можна рекомендувати стратегію розвитку, зокрема в контексті КСВ [2].

Метод полягає у створенні матриці, яка відображає фактори внутрішнього та зовнішнього середовища, включаючи соціальні інвестиції, соціальну політику, яка реалізується керівництвом підприємства, заробітну плату, мотивацію, професійну підготовку персоналу, охорону праці, соціальні програми та інше. Кожна група критеріїв має свій перелік кількісних та якісних показників, які оцінюються за шкалою від 1 до 6. За принципом матриці SPACE-аналізу показники розподіляються на 4 групи факторів:

- ті, що впливають на стабільність внутрішнього середовища (додаткові стимули для персоналу, психологічний клімат);
- ті, що забезпечують безпечні умови праці;
- ті, що створюють конкурентні переваги для працівників (додаткове навчання та підготовка, соціальні програми);
- ті, що впливають на фінансову привабливість (матеріальна або нематеріальна винагорода, мотивація) [3].

Для аналізу внутрішніх чинників КСВ підприємства у табл. 2 розроблено модифіковану матрицю SPACE-аналізу.

Критерії для розробки SPACE-аналізу КСВ на основі факторів внутрішнього середовища ТОВ «МЕДІА-МАКС»

Стабільність внутрішнього середовища (ES)	Привабливість підприємства та безпека праці (IS)
Покращення системи автоматизації роботи на виробництві Стабільна заробітна плата Надання додаткового медичного та соціального страхування для працівників підприємства Наявність корпоративного волонтерства Задовільний морально-психологічний клімат	Удосконалення системи охорони праці на підприємстві Робота з розробки екологічних проектів та ініціатив з умов праці Виділення грошових коштів компанії для соціального розвитку та захисту Відсутність спеціальних документів, що регулювали б КСВ-діяльність компанії
Конкурентні переваги підприємства (CA)	Фінансовий стан та фінансова привабливість підприємства (FS)
Розвиток потужної матеріально-технічної бази Впровадження на підприємстві інновацій Забезпечення наявності висококваліфікованих кадрів Зростання кількості робітників Підготовка та перепідготовка кадрів Впровадження соціальних програм	Наявна система мотивації та винагород Тенденція зростання річного прибутку на підприємстві Відсутність потреби в оновленні основних засобів Відносно невисокий рівень витрат на проведення досліджень і розробок

Джерело: складено авторами

Виконаємо експертну оцінку внутрішніх чинників КСВ компанії ТОВ «МЕДІА-МАКС» для SPACE-аналізу (табл. 3).

Оцінка буде здійснена за допомогою бальної системи, за шкалою від 1 до 6, враховуючи абсолютну помилку, відносну похибку, надійність та коефіцієнт Стьюдента.

Отже, на основі даних табл. 3, яка стосується оцінки внутрішніх факторів корпоративної соціальної відповідальності ТОВ «МЕДІА-МАКС», можна зробити висновок про те, що найбільш значущим фактором для SPACE-аналізу є внутрішнє середовище з показником 2.

Для здійснення повноцінного SPACE-аналізу, необхідно провести вивчення зовнішніх факторів корпоративної соціальної відповідальності досліджуваного підприємства ТОВ «МЕДІА-МАКС» та створити графік стратегії КСВ.

Оцінка факторів КСВ внутрішнього середовища ТОВ «МЕДІА-МАКС» для проведення SPACE-аналізу

Критерій	Значення критерію, що дорівнює 1	Значення критерію, що дорівнює 6	Оцінка
Критерії, що впливають на стабільність внутрішнього середовища (ES)			
Покращення системи автоматизації роботи компанії	позитивне	негативне	3
Стабільна заробітна плата	позитивне	негативне	1
Надання додаткового медичного та соціального страхування для працівників	позитивне	негативне	1
Наявність корпоративного волонтерства	позитивне	негативне	3

Задовільний морально-психологічний клімат	позитивне	негативне	2
Середня оцінка	позитивне	негативне	2
Критерії, що забезпечують безпечні умови праці (IS)			
Удосконалення системи охорони праці в компанії	негативне	позитивне	5
Розробка екологічних проектів та ініціатив з умов праці	негативне	позитивне	4
Виділення грошових коштів компанії для соціального розвитку та захисту	негативне	позитивне	5
Відсутність спеціальних документів, що регулювали б КСВ-діяльність компанії	негативне	позитивне	1
Середня оцінка	негативне	позитивне	3,75
Критерії, що створюють конкурентні переваги для працівників (СА)			
Розвиток потужної матеріально-технічної бази.	позитивне	негативне	3
Впровадження на підприємстві інновацій	позитивне	негативне	2
Забезпечення наявності висококваліфікованих кадрів	позитивне	негативне	1
Зростання кількості робітників	позитивне	негативне	2
Підготовка та перепідготовка кадрів	позитивне	негативне	2
Впровадження соціальних програм	позитивне	негативне	4
Середня оцінка	позитивне	негативне	2,33
Критерії, що впливають на фінансову привабливість (FS)			
Наявна система мотивації та винагород	негативне	позитивне	5
Тенденція зростання річного прибутку на підприємстві	негативне	позитивне	4
Відсутність потреби в оновленні основних засобів	негативне	позитивне	4
Відносно невисокий рівень витрат на проведення досліджень і розробок	негативне	позитивне	3
Середня оцінка	негативне	позитивне	4

Джерело: складено авторами

До зовнішніх факторів КСВ підприємства можна віднести наступні: підтримка охорони довкілля, готовність брати участь в кризових ситуаціях, спонсорство та благодійність, взаємодія з місцевими громадами та місцевою владою, відповідальність перед споживачами товарів та послуг, охорона праці та здоров'я працівників, інформування про ризики, пов'язані з діяльністю компанії, допомога при катастрофах та стихійних лихах, встановлення та дотримання більш високих стандартів діяльності, ніж вимагають закони.

Створимо модифіковану матрицю для оцінки зовнішніх чинників КСВ (табл. 4).

Таблиця 4

Критерії для розробки SPACE-аналізу КСВ на основі факторів зовнішнього середовища ТОВ «МЕДІА-МАКС»

Стабільність зовнішнього середовища (ES)	Привабливість підприємства та вплив на безпеку зовнішнього середовища (IS)
--	--

Сприяння охороні навколишнього середовища Спонсорство і корпоративна добродійність Подорожчання ресурсів для виробництва Поява нових конкурентів	Збільшення заощаджень для утилізації відходів виробництва Взаємодія з місцевою громадою і місцевою владою Відсутність звітування про КСВ-діяльність
Конкурентні переваги підприємства (CA)	Фінансовий стан та фінансова привабливість підприємства (FS)
Наші клієнти – відомі та великі компанії з головними офісами за кордоном Наявність багаторічного досвіду роботи на ринку (понад 20 років) Несення відповідальності перед споживачами товарів та послуг (випуск якісних товарів)	Гарний фінансовий потенціал підприємства Фінансування соціальних програм за кошти компанії Надання допомоги при катастрофах та стихійних лихах

Джерело: складено авторами

Наступною дією слід представити оцінку зовнішніх факторів, що стосуються корпоративної соціальної відповідальності ТОВ «МЕДІА-МАКС» і можуть бути використані для проведення SPACE-аналізу (табл. 5). Дослідження експертного оцінювання були також представлені в бальній формі, враховуючи абсолютну похибку, відносну похибку, надійність та коефіцієнт Стьюдента.

Таблиця 5

Оцінка факторів КСВ зовнішнього середовища ТОВ «МЕДІА-МАКС» для проведення SPACE-аналізу

Критерій	Значення критерію, що дорівнює 1	Значення критерію, що дорівнює 6	Оцінка
Критерії, що впливають на стабільність зовнішнього середовища (ES)			
Сприяння охороні навколишнього середовища	позитивне	негативне	2
Спонсорство і корпоративна добродійність	позитивне	негативне	2
Подорожчання ресурсів для виробництва страхування для працівників	позитивне	негативне	4
Поява нових конкурентів	позитивне	негативне	3
Середня оцінка	позитивне	негативне	2,75
Критерії, що впливають на безпеку зовнішнього середовища (IS)			
Збільшення заощаджень для утилізації відходів виробництва	негативне	позитивне	4
Взаємодія з місцевою громадою і місцевою владою	негативне	позитивне	2
Відсутність звітування про КСВ-діяльність	негативне	позитивне	1
Середня оцінка	негативне	позитивне	2,33
Критерії, що створюють конкурентні переваги підприємства (CA)			
Наші клієнти – відомі та великі компанії з головними офісами за кордоном	позитивне	негативне	1

Наявність багаторічний досвіду роботи на ринку	позитивне	негативне	2
Несення відповідальності перед споживачами товарів та послуг (випуск якісних товарів)	позитивне	негативне	1
Середня оцінка	позитивне	негативне	1,33
Критерії, що впливають на фінансову привабливість (FS)			
Гарний фінансовий потенціал підприємства	негативне	позитивне	5
Фінансування соціальних програм за кошти компанії	негативне	позитивне	4
Надання допомоги при катастрофах та стихійних лихах	негативне	позитивне	3
Середня оцінка	негативне	позитивне	4

Джерело: складено авторами

Отже, на основі даних у табл. 5 стосовно оцінки зовнішніх чинників корпоративної соціальної відповідальності ТОВ «МЕДІА-МАКС» для SPACE-аналізу найбільш вагомим фактором є конкурентні переваги з показником 1,33.

Завершуючи SPACE-аналіз, необхідно систематизувати зважені оцінки критеріїв та побудувати графік стратегії КСВ. Отримані результати середніх оцінок кожної групи критеріїв відображаються на прямокутній системі координат x та y, що допомагає визначити стратегічний стан корпоративної соціальної відповідальності ТОВ «МЕДІА-МАКС». Результати зважених оцінок чотирьох груп критеріїв SPACE-аналізу для ТОВ «МЕДІА-МАКС» представлені в табл. 6.

Таблиця 6

Результати зважених оцінок критеріїв SPACE-аналізу КСВ для оцінки КСВ ТОВ «МЕДІА-МАКС»

№	Критерії	Зважена оцінка
Внутрішні чинники КСВ		
1	Стабільність внутрішнього середовища (ES)	2,0
2	Привабливість підприємства та безпека праці (IS)	3,75
3	Конкурентні переваги підприємства (CA)	2,33
4	Фінансовий стан та фінансова привабливість підприємства (FS)	4,0
Зовнішні чинники КСВ		
5	Стабільність зовнішнього середовища (ES)	2,75
6	Привабливість підприємства та вплив на безпеку зовнішнього середовища (IS)	2,33
7	Конкурентні переваги підприємства (CA)	1,33
8	Фінансовий стан та фінансова привабливість підприємства (FS)	4,0
9	Стабільність середовища (ES)	2,38
10	Привабливість підприємства та його вплив на оточення (IS)	3,04
11	Конкурентні переваги підприємства (CA)	1,83
12	Фінансовий стан та фінансова привабливість підприємства (FS)	4,0

Джерело: складено авторами

Таким чином, для оцінки корпоративної соціальної відповідальності

ТОВ «МЕДІА-МАКС» за допомогою абсолютних показників значень зважених оцінок критеріїв SPACE-аналізу, можна зазначити, що фінансовий стан та фінансова привабливість підприємства є найкращими з показником 4,0 по шкалі від 1 до 6, а найменше значення конкурентних переваг підприємства має показник 1,83 по шкалі від -6 до -1.

Для дальшого SPACE-аналізу систематизуємо результати зважених оцінок критеріїв та побудуємо матрицю стратегічного положення КСВ для

ТОВ «МЕДІА-МАКС» у системі координат ХОУ. Цей етап аналізу показано на рис. 1.

Рис. 1. Матриця стратегічного положення КСВ в ТОВ «МЕДІА-МАКС»

Джерело: складено авторами

Таким чином, фактори, які найбільше впливають на рівень впровадження корпоративної соціальної відповідальності в ТОВ «МЕДІА-МАКС», – це фінансовий стан та привабливість підприємства (FS) (за шкалою від 1 до 6) і конкурентні переваги підприємства (CA) (за шкалою від -6 до -1), з середньозваженими оцінками 4,0 та 1,83 відповідно.

Проведемо аналіз активності КСВ на ТОВ «МЕДІА-МАКС» з використанням матриці стратегічного положення за методом SPACE-аналізу, і на основі зважених оцінок критеріїв SPACE-аналізу визначимо доцільний вектор рекомендованої стратегії КСВ ТОВ «МЕДІА-МАКС».

Необхідно обчислити координати точки Р (X; Y) за заданими формулами:

$$X = IS - CA = 3,04 - 1,83 = 1,21;$$

$$Y = FS - ES = 4,0 - 2,38 = 1,62$$

Таким чином, вектор рекомендованої стратегії КСВ для ТОВ «МЕДІА-МАКС» (рис. 2) за методом SPACE-аналізу будується на основі двох точок:

$$O (0;0) \text{ та } P (1,21; 1,62)$$

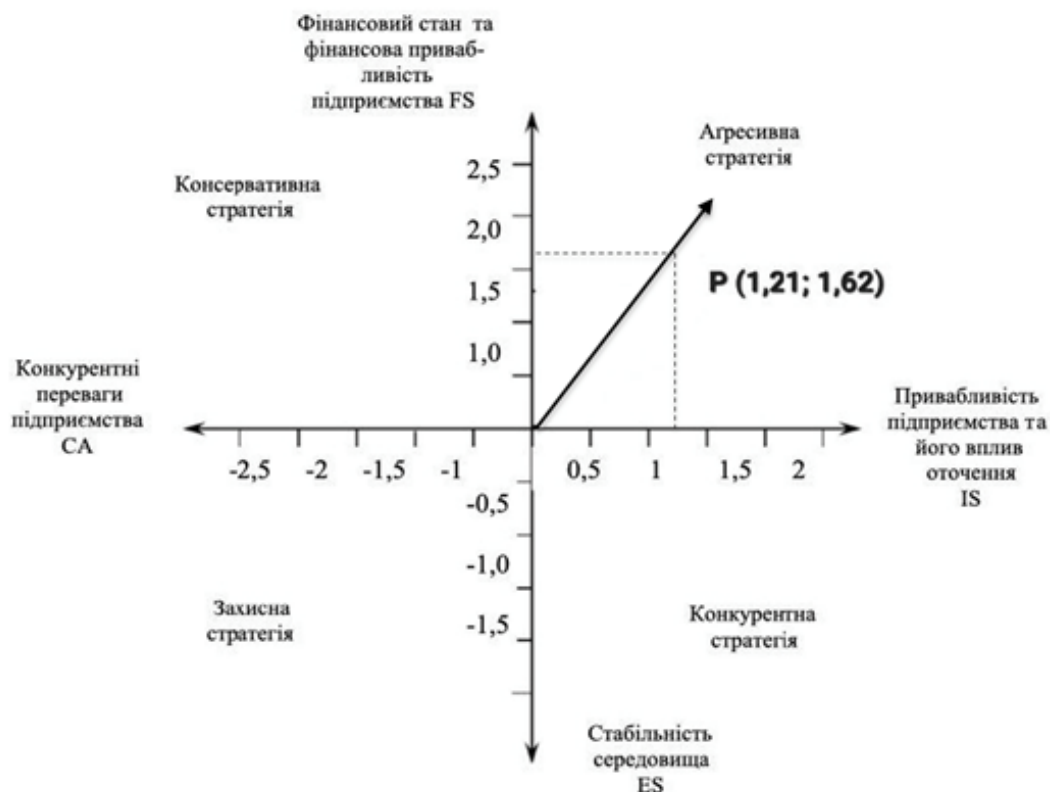

Рис. 2. Вектор рекомендованої КСВ стратегії для ТОВ «МЕДІА-МАКС»

Джерело: складено авторами

На основі методу SPACE-аналізу вектор рекомендованої стратегії КСВ (рис. 2) для ТОВ «МЕДІА-МАКС» має напрямок агресивної стратегії. Агресивна стратегія передбачає збереження лідерства на ринку або завоювання його через високий рівень інноваційного процесу та безпосереднє створення і впровадження нових продуктів, кваліфікованих кадрів, можливостей до розподілу ризику та інших конкурентних переваг [3].

У площині КСВ агресивна стратегія має на меті активне залучення компанії до соціально значимих ініціатив та проектів. Це включає не лише виконання мінімальних вимог і стандартів, але й випередження їх, шляхом активної участі в благодійних програмах, спонсорстві, екологічних проектах, соціальних ініціативах та інших діях, спрямованих на покращення суспільства. Така стратегія сприяє створенню позитивного іміджу компанії, залученню нових клієнтів і партнерів, а також формуванню стабільних стосунків зі зацікавленими сторонами.

Висновки. Впровадження корпоративної соціальної відповідальності на українських підприємствах вимагає моніторингу результативності та ефективності проведених заходів. Оцінювання впливу реалізації корпоративної соціальної відповідальності на загальний стратегічний розвиток є особливо важливим, і для цього може бути використаний метод SPACE-аналізу. Проведене дослідження показало, що впровадження принципів КСВ на прикладі ТОВ «МЕДІА-МАКС» має найбільший вплив на фінансовий стан та фінансову привабливість підприємства, а також на його внутрішнє та зовнішнє середовище, забезпечуючи стабільність середовища. Керівництво повинно спрямовувати зусилля на збереження фінансового потенціалу та підвищення привабливості підприємства, що сприятиме й поліпшенню конкурентних переваг.

Таким чином, впровадження стратегії КСВ має позитивний вплив на підвищення конкурентоспроможності підприємства шляхом поліпшення його іміджу, збільшення

обсягів продажу, проникнення на міжнародні ринки, залучення та утримання лояльних клієнтів, використання передових технологій, скорочення витрат та залучення інвестицій.

Список літератури

1. В Україні визначили найбільш прозорі компанії за показниками корпоративного управління та КСВ. Спецпроект «Відповідальний бізнес»: веб-сайт. URL: <https://mind.ua/news/20233881-v-ukrayini-viznachili/> (дата звернення: 25.05.2023).
2. Гурочкіна В. В. Оцінювання реалізації принципів корпоративної соціальної відповідальності на вітчизняних підприємствах. Міжнародний науковий журнал Київського університету ринкових відносин: «Економіка, бізнес-адміністрування, право». 2018. № 2 (2). С. 162-173.
3. Гурочкіна В. В. Стратегічний аналіз корпоративної соціальної відповідальності промислових підприємств. Міжнародний науковий журнал Київського університету ринкових відносин: «Економіка, бізнес-адміністрування, право». 2019. № 2. С. 148-165.
4. Євтушенко В. А. Оцінка корпоративної соціальної відповідальності: методи, об'єкти, показники. Вісник НТУ «ХПІ». 2013. № 46. С. 53-63.
5. Керівництво з соціальної відповідальності (Міжнародний стандарт ISO/FDIS 26000). URL: http://www.ksovok.com/doc/isofds26000_rus.pdf (дата звернення: 25.05.2023).
6. КСВ воєнного часу. Топ-10 компаній: веб-сайт. URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/reitingi/ksv-voennogo-chasu-top-10-kompaniy-22122022-471409> (дата звернення: 26.05.2023).
7. Мединська Т. Корпоративна соціальна відповідальність: актуальність у світі та особливості впровадження в Україні. European Science. 2023. № 4. С. 38-52. URL: <https://doi.org/10.30890/2709-2313.2023-16-04-001> (дата звернення: 25.05.2023).
8. Місько Г. Корпоративна соціальна відповідальність як чинник конкурентоспроможності підприємства. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. Одеса, 2014. № 12. С. 98-108.
9. Практики КСВ в Україні 2018 / за ред. М. Саприкіної. Центр «Розвиток КСВ». Київ, 2019. 68 с.
10. Практики КСВ в Україні 2019 / за ред. М. Саприкіної. Центр «Розвиток КСВ». Київ, 2019. 152 с.
11. 2022 Annual Sustainability Report: веб-сайт. URL: <https://media-publications.bcg.com/bcg-2022-annual-sustainability-report-apr-2023.pdf> (дата звернення: 26.05.2023).
12. Cresanti R. What Small Businesses Know About Corporate Responsibility. Harvard Business Review. 2019.: веб-сайт. URL: https://hbr.org/2019/10/what-small-businesses-know-about-corporate-responsibility?fbclid=IwAR3d0Vr8pMRrTPBI7VjfnAnGmKhUI3ZGnvzTjI2WGKgvMM0NfjQRy-I_nJU (дата звернення: 26.05.2020).
13. Global RepTrack 2023 Report: веб-сайт. URL: <https://www.reptrak.com/rankings/> (дата звернення: 25.05.2023).
14. Moving from corporate responsibility to impact: веб-сайт. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2023/04/moving-from-corporate-responsibility-to-impact> (дата звернення: 25.05.2023).
15. Sánchez-Torné, I.; Morán-Álvarez, J.; Pérez-López, J. The Importance of Corporate Social Responsibility in Achieving High Corporate Reputation. Corp. Soc. Responsib. Environ. Manag. 2020. № 27. P. 2692-2700.

References

1. In Ukraine, the most transparent companies were determined by indicators of corporate governance and CSR. Special project "Responsible business". URL: <https://mind.ua/news/20233881-v-ukrayini-viznachili/> (accessed May, 25, 2023). [In Ukrainian].
2. Gurochkina V. V. Assessment of implementation of the principles of corporate social responsibility at domestic enterprises. *International Scientific Journal of Kyiv University of Market Relations: "Economics, Business Administration, Law"*. 2018, 2 (2). P. 162-173.
3. Gurochkina V. V. Strategic analysis of corporate social responsibility of industrial enterprises. *International Scientific Journal of Kyiv University of Market Relations: "Economics, Business Administration, Law"*. 2019, 2. P. 148-165.
4. Yevtushenko V. A. Assessment of corporate social responsibility: methods, objects, indicators. *Bulletin of NTU "KhPI"*. 2013, 46. P. 53-63.
5. Guidance on social responsibility (International standard ISO/FDIS 26000). URL: http://www.ksovok.com/doc/isofds26000_rus.pdf (accessed May, 25, 2023). [In Ukrainian].
6. Wartime CSR. Top 10 Companies: Website. URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/reitingi/ksv-voyennogo-chasu-top-10-kompaniy-22122022-471409> (accessed May, 26, 2023). [In Ukrainian].
7. Medinska, T. Corporate social responsibility: relevance in the world and peculiarities of implementation in Ukraine. *European Science*. 2023, 4 (sge16-04), pp. 38-52. URL: <https://doi.org/10.30890/2709-2313.2023-16-04-001> (accessed May, 25, 2023). [In Ukrainian].
8. Misko H. Corporate social responsibility as a factor of enterprise competitiveness. *Scientific Bulletin of Odessa National Economic University*. Odesa, 2014, 12. P. 98-108.
9. CSR practices in Ukraine 2018 / edited by M. Saprykinoi. "CSR Development" Center. Kyiv, 2019. 68 p.
10. CSR practices in Ukraine 2019 / edited by M. Saprykinoi. "CSR Development" Center. Kyiv, 2019. 152 p.
11. 2022 Annual Sustainability Report: веб-сайт. URL: <https://media-publications.bcg.com/bcg-2022-annual-sustainability-report-apr-2023.pdf> (дата звернення: 26.05.2023).
12. Cresanti R. What Small Businesses Know About Corporate Responsibility. *Harvard Business Review*. 2019.: веб-сайт. URL: https://hbr.org/2019/10/what-small-businesses-know-about-corporate-responsibility?fbclid=IwAR3d0Vr8pMRrTPBI7VjfnAnGmKhUI3ZGnvzTjI2WGKgvMM0NfjQRy-I_nJU (дата звернення: 26.05.2020).
13. Global RepTrack 2023 Report: веб-сайт. URL: <https://www.reptrak.com/rankings/> (дата звернення: 25.05.2023).
14. Moving from corporate responsibility to impact: веб-сайт. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2023/04/moving-from-corporate-responsibility-to-impact> (дата звернення: 25.05.2023).
15. Sánchez-Torné, I.; Morán-Álvarez, J.; Pérez-López, J. The Importance of Corporate Social Responsibility in Achieving High Corporate Reputation. *Corp. Soc. Responsib. Environ. Manag.* 2020. № 27. P. 2692-2700.

Стаття надійшла до редакції 12.04.2023

Прийнята до публікації 15.04.2023

~ МАРКЕТИНГ, ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ~

УДК 334.012.6 (477.74)

DOI:10.32680/2409-9260-2023-3-4-304-305-98-105

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В ОДЕСЬКОМУ РЕГІОНІ

Кічук Н. В., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: kichuknv@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-3032-1238

***Анотація.** Метою дослідження є процеси державного регулювання та підтримки розвитку малих і середніх підприємств України, визначення тенденцій розвитку малого та середнього підприємництва в Одеському регіоні. Дослідження процесів державного регулювання та підтримки розвитку малих і середніх підприємств країни, визначення тенденцій розвитку малого та середнього підприємництва в Одеському регіоні нині є одними із пріоритетних питань. Тому у статті надані рекомендації щодо удосконалення процесу державного регулювання та підтримки малого і середнього підприємництва Одеського регіону, які мають сприяти покращенню системи державного регулювання та підтримки малого та середнього підприємництва в Одеському регіоні. У статті розроблено конкретні рекомендації щодо удосконалення процесу державного регулювання та підтримки малого і середнього підприємництва Одеського регіону, які можуть бути реалізовані на практиці.*

***Ключові слова:** мале та середнє підприємництво, Одеський регіон, бізнес, державне регулювання, державна підтримка, рекомендації.*

MAIN PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN THE ODESSA REGION

Kichuk Nadiya, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Economics, Law and Business management Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine

e-mail: kichuknv@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-3032-1238

***Abstract.** The purpose of the article is to study the processes of state regulation and support for the development of small and medium-sized enterprises in the country, to determine the trends in the development of small and medium-sized enterprises in the Odesa region. The research methodology includes a number of general scientific and special research methods: analysis of scientific literature, systematic approach, method of key concepts, comparison, scientific abstraction, program method and generalization. Based on the results of the study, it was determined that a positive trend in the functioning of small and medium-sized businesses in the Odesa region is currently being formed. For 2021, the absolute increase of registered legal entities is 2,639, and of individual entrepreneurs – 3,475. The largest amount of revenue to the budgets of all levels is generated by enterprises engaged in wholesale and retail trade (20.2%), industry (17%), agriculture (12%) and transport (12.6%). Over the past 4 years, small and medium-sized enterprises in the Odesa region have maintained a tendency to decrease the volume of sold products by approximately 4%. It was also determined that over the past 4 years, small and medium-sized enterprises in the Odesa region have maintained a tendency to decrease the volume of products sold by approximately 4%. It was also determined that over the past 4 years, small and medium-sized enterprises in the Odesa region have maintained a tendency to decrease the volume of products sold by approximately 4%. Such a stable decrease of this economic indicator may indicate that the basic conditions of activity of small and medium-sized enterprises in the region have not changed relatively. In recent years, there has been a positive trend in the employment of the population. Thus, in 2020, 89.8% of employees from the total number of employed persons worked at small and medium-sized enterprises (legal entities), which is 1.3% more than in 2019 (88.5%). Recommendations on improving the process of state regulation and support of small and medium entrepreneurship in the Odesa region are provided, which should contribute to the improvement of the system of state regulation and support of small and medium entrepreneurship in the Odesa region. The practical significance of the work lies in the development of specific recommendations to improve the process of state regulation and support of small and medium-sized enterprises in the Odesa region, which can be implemented in practice.*

***Keywords:** small and medium entrepreneurship, Odesa region, business, state regulation, state support, recommendations.*

JEL Classification: O170.

Постановка задачі. Нині важливим фактором розвитку економіки Одеського регіону

виступає стабільний розвиток малого та середнього підприємництва. Малі підприємства створюють умови для досягнення оптимальної структури економіки, вироблення та реалізації гнучкої стратегії та тактики господарювання, високої якості та оперативності прийняття управлінських рішень, розвитку потужної економічної мотивації та особистої відповідальності за результати господарювання. Однак у зв'язку з економічною ситуацією, що склалася в Україні, пандемією COVID-19, веденням військових дій на її території, нестабільністю валютного ринку, обмеженням доступу до зовнішнього кредитування, мале та середнє підприємництво зіткнулось із рядом серйозних проблем. Ця ситуація ставить перед керівництвом Одеського регіону завдання щодо створення сприятливих умов для підтримки та розвитку малого та середнього бізнесу у важкі часи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми державного регулювання та підтримки малого та середнього підприємництва досліджувалися у працях багатьох вітчизняних та закордонних фахівців. Серед вітчизняних дослідників, які займалися питанням державного регулювання та підтримки малого та середнього підприємництва, є: С. Д. Лучик, А. О. Чорновол, Н. А. Добрянська, С. Г. Мороз, О. В. Чернявська та інші.

Відокремлення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових праць та істотні досягнення у сфері регіональної економіки, низка питань теоретико-методичного та практичного характеру з державного регулювання та підтримки малого та середнього підприємництва залишається остаточно нерозв'язаною, потребує подальших уточнень та розвитку.

Мета дослідження – дослідити процеси державного регулювання та підтримки розвитку малих і середніх підприємств України, визначити тенденції розвитку малого та середнього підприємництва в Одеському регіоні.

Основний матеріал. В усьому світі основну частку підприємств, а саме 90%, складають мікро-, малі та середні підприємства. Вони надають 70% робочих місць, а їхня частка світового ВВП складає близько 50%. Саме тому ці види підприємств можуть бути одними із ключових учасників відновлення економіки [1].

У рамках цього дослідження пропонуємо розуміти під «малим бізнесом» комплекс соціально-економічних та правових особливостей, властивих малим підприємствам, які відповідають критеріям, визначеним законом України «Про підприємництво» [2], а також поняття «малий бізнес» та «мале підприємництво» пропонуємо вважати синонімами, через схожість властивих їм явищ і процесів.

Розвиток підприємництва позитивно впливає на стан ринку праці унаслідок створення нових робочих місць, збільшення за рахунок цього попиту на робочу силу.

Малий бізнес відкриває вакансії для молоді, жінок з дітьми, пенсіонерів, інвалідів. Зайнятість на малих підприємствах дає населенню джерело для існування. У міру стабілізації економіки зростання попиту на працю в малому бізнесі буде більш стійким. Власники малих підприємств більш схильні до заощадження та інвестування, у них завжди високий рівень особистої мотивації у досягненні успіху, що позитивно позначається в цілому на діяльності підприємства. Малі та середні підприємства краще проінформовані про рівень попиту на місцевих ринках, товари часто виробляють на замовлення конкретних споживачів.

Необхідно виділити низку особливостей малого та середнього бізнесу в Україні, порівнюючи з економічно розвиненими країнами:

1. Низький відсоток інноваційного бізнесу. У розвинених країнах малий бізнес відіграє важливу роль в інноваційній економіці. В Україні основним видом діяльності малого бізнесу є торгівля та комерція, а не інноваційне виробництво. Нині найважливіше завдання держави у сфері підтримки малого бізнесу – розвиток підприємств, орієнтованих на наукомісткі та високотехнологічні галузі.

2. Низька легітимність малого та середнього підприємництва. Нині в Україні широко використовуються «сірі схеми» роботи, що дозволяє штучно занижувати прибуток малих підприємств і зменшувати податкові виплати.

3. Нестача фінансових ресурсів. Нестача фінансування для малих підприємств може бути характерна малою величиною індивідуального капіталу.

4. Нестабільний розвиток малого бізнесу. Нестабільність малого бізнесу обумовлена нестачею фінансових ресурсів, жорсткою конкурентною боротьбою та найчастіше негативним впливом зовнішніх факторів на діяльність підприємств [3, с. 72].

Слід зазначити, що існує ряд причин, які стримують розвиток малого та середнього підприємництва, для виявлення яких пропонується використовувати функціонально-інтеграційний підхід.

Цей підхід дозволяє в подальшому визначити заходи підтримки малого та середнього підприємництва щодо функцій інфраструктури підтримки і в той же час, через об'єктивні причини зменшення ресурсів на створення інфраструктури підтримки малого та середнього підприємництва, інтегрувати функції до груп з метою концентрації ресурсів на вирішення укрупнених завдань та ефективного здійснення самих функцій інфраструктурної підтримки.

Інтеграційний підхід дозволяє здійснити об'єднання зусиль, підвищити результативність контролю та регулювання, створювати міцні економічні відносини при взаємодії організацій інфраструктури.

Угруповання причин, що стримують розвиток малого та середнього підприємництва, пропонуємо здійснювати за тісно пов'язаними інтегрованими категоріями: фінансово-економічними, організаційно-технічними, нормативно-правовими та інформаційно-консалтинговими

(рис. 1). Для малого та середнього бізнесу регіону, як і загалом для України, характерна крайня залежність від зовнішніх навколишніх умов: у процесі функціонування бізнес постійно перебуває під впливом низки стримуючих і навіть несприятливих чинників.

По-перше, це проблеми фінансового характеру (наявність стартового капіталу для реєстрації підприємства та початок його функціонування, організація взаємодії з постачальниками сировини та збуту готової продукції і т. д.). Фактично більшість підприємців, які вирішили розпочати власну справу не мають достатнього стартового капіталу. Крім того, для налагодження зв'язків із постачальниками сировини та збуту продукції підприємцям також потрібен час та створення позитивної «ділової репутації», а це часто гальмується відсутністю необхідних для зазначених цілей фінансових коштів.

По-друге, це негативний вплив факторів зовнішнього середовища та сучасної ситуації на ринку (обмежена платоспроможність, падіння оптового та роздрібною попиту на продукцію, високі податки, обмеженість у фінансах та постійні законодавчі зміни, регулярне підвищення тарифів та проблеми з енергопостачанням та ін.), які зрештою впливають на збут товарів та надання послуг та визначають рівень доходів підприємців [4, с. 59].

По-третє, ще однією проблемою для розвитку малого та середнього бізнесу в регіоні є недоступність кредитних ресурсів. Наприклад, надання кредитів для підприємців, які здійснюють свою діяльність на території сільських утворень, є одним з сегментів спектру банківських послуг, що найбільш активно розвиваються, але на сучасному етапі цей сегмент розвинений недостатньо.

Кредитування малого бізнесу у сільській місцевості представляє для банків значний інтерес через високу прибутковість цих операцій і порівняно невеликі терміни оборотності позикового капіталу. Але нині банківські організації найчастіше відмовляють у видачі кредитів для представників малого бізнесу на сільській території.

Банки кредитують підприємства малого та середнього підприємництва під вищі відсотки, ніж підприємства великого бізнесу [10, 11]. Однією з головних причин таких високих процентних ставок кредитів для підприємств малого бізнесу є наявність великого ризику при їх кредитуванні, оскільки фінансовий стан таких підприємств найчастіше нестабільний і залежить від економічної ситуації в країні, а фінансові проблеми збільшують ризик невиконання кредитів, що значно підвищує відсоткову ставку за кредитами.

Процедура оформлення кредиту в цьому випадку складна. Так, кредитоспроможність підприємства малого бізнесу оцінюється на основі спеціальних коефіцієнтів, фінансового аналізу та оцінок всіх видів ризиків. Застосування таких коефіцієнтів та методів аналізу грошових потоків дуже важке через проблеми у бухгалтерській звітності та веденні обліку.

Як правило, у підприємств малого бізнесу немає спеціально навченого бухгалтера, а витрати на проведення аудиторської перевірки просто не передбачені.

Враховуючи невисокі доходи, актуальною проблемою розвитку малого та середнього бізнесу також залишається низька купівельна здатність населення, яка значною мірою визначає падіння попиту на певні групи товарів та сферу послуг та розваг [5, с. 35].

Крім цього, багато підприємців у регіоні не мають достатнього адміністративного досвіду, не мають хороших організаторських якостей, не завжди можуть запобігти кризовим явищам у своєму бізнесі.

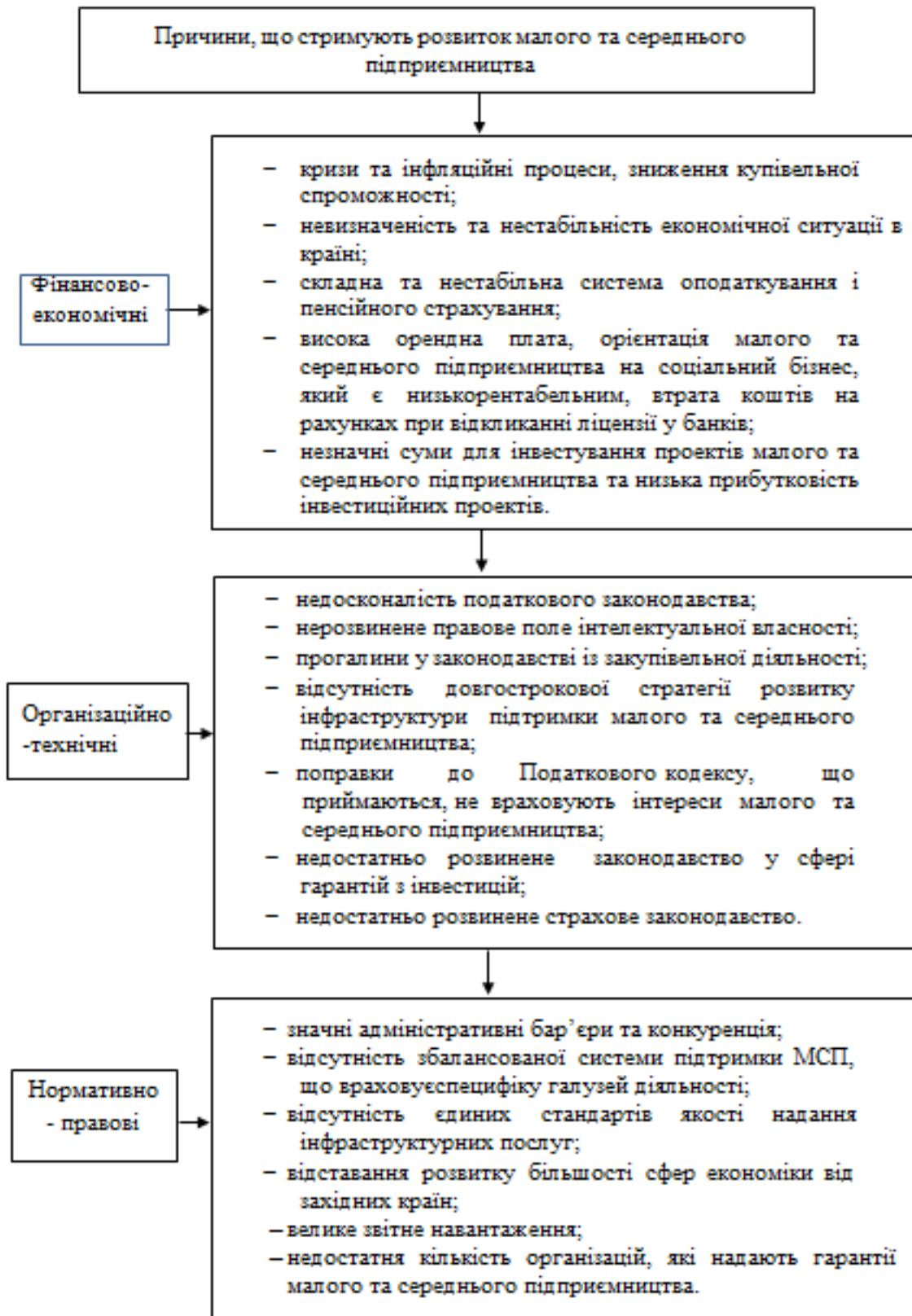

Рис. 1. Причини, що стримують розвиток малого та середнього підприємства в Україні

Джерело: систематизовано автором

Також нині найсерйознішою є проблема малого поповнення бюджету Одеського регіону

та відсутність у ньому можливостей для спрямування фінансів на підтримку малого та середнього підприємництва.

Всі вищезазначені проблеми вимагають термінового вирішення для того, щоб сприяти процвітанню малого та середнього бізнесу, а отже успішному економічному розвитку регіону за сучасних умов [7, 8, 9].

У зв'язку з цим необхідно запровадити практику регулярного моніторингу проблем бізнесу, оскільки опитування підприємців, що проводяться, показують з якими регулярними проблемами вони стикаються і що може визначити проблемні сторони розвитку досліджуваного сектора в майбутньому. За цих обставин органам державної влади, а також муніципальним органам важливо розробити та затвердити відповідні зміни до нормативно-правової бази, які могли б значно зменшити адміністративні бар'єри, а також сформувані сприятливе середовище для розвитку підприємств, особливо малих.

На основі результатів дослідження ІКМ-2021, які свідчать про наявність достатньої кількості проблем, що виникають в процесі ведення підприємницької діяльності, можна запропонувати наступні рекомендації щодо покращення регулювання та підтримки діяльності малого та середнього підприємництва (табл. 1).

Таблиця 1

Рекомендації щодо покращення регулювання та підтримки діяльності малого та середнього підприємництва в Одеському регіоні

Компонент	Рекомендації
Компонент 1. Започаткування бізнесу	<ul style="list-style-type: none"> – Необхідно розширювати можливості отримання якісних консультаційних послуг при відкритті бізнесу, зокрема через розширення шляхів отримання необхідної інформації, безпосередній контакт із реєстраторами тощо. – Необхідно забезпечити достатню кількість реєстраторів бізнесу в органах міського самоврядування. – Необхідно покращувати якість процедур при отриманні дозвільних документів на місцевому рівні, що дозволить скоротити часові витрати на отримання таких документів.
Компонент 2. Доступ до публічного майна	<ul style="list-style-type: none"> – Необхідно забезпечити регулярне поширення та оновлення інформації про муніципальну нерухомість та землю комунальної власності на різних платформах, зокрема на офіційних веб-сайтах громад. – Необхідно проводити консультації з бізнесом щодо створення інформаційних ресурсів та шляхів поширення інформації.
Компонент 3. Прозорість та відкритість даних	<ul style="list-style-type: none"> – Необхідно забезпечити регулярне поширення та оновлення інформації щодо місцевого бюджету, місцевих регуляторних актів та публічних закупівель, зокрема на офіційних веб-сайтах міських рад. Інформація має бути доступна на різних можливих платформах. – Необхідно покращити якість офіційних веб-сайтів міських рад, зокрема інструменти пошуку інформації.
Компонент 4. Вартість дотримання законодавства	<ul style="list-style-type: none"> – Необхідно проводити регулярну експертизу чинних регуляторних актів та впроваджувати інші заходи з дерегуляції з метою зменшення витрат бізнесу (часових та грошових). – Необхідно створювати дієві «точки дотику» для обговорення місцевих регуляторних актів, захисту прав бізнесу (міський бізнес- омбудсмен, наприклад).

Компонент 5. Податки та збори	<ul style="list-style-type: none"> – Міська влада повинна вчасно відповідати на виклики часу. – Необхідно проводити аналіз обтяжливості місцевих податків і зборів та їх впливу на місцевий бізнес. – Необхідно забезпечувати своєчасне оновлення технічної документації з нормативної грошової оцінки земель.
Компонент 6. Безпека ведення бізнесу	<ul style="list-style-type: none"> – Необхідно забезпечити співпрацю з правоохоронними органами для підвищення рівня безпеки у місті в цілому, оскільки рівень злочинності безпосередньо впливає також на безпеку ведення бізнесу. – Необхідно поширювати інформацію про переваги детінізації бізнесу, зокрема в контексті підтримки розвитку міста («сплачені податки – нові дитячі майданчики» тощо).

Джерело: розроблено автором

На основі вищезазначених рекомендацій здійснимо прогноз щодо зміни таких показників, як: кількість малих та середніх підприємств в регіоні, а також обсяг реалізації продукції (послуг) малими та середніми підприємствами.

Для визначення прогнозу використаємо метод лінійного тренду, завдяки якому можливо визначити закономірність падіння та підйому того чи іншого показника в динаміці. Лінійну модель тренду необхідно прорахувати за допомогою наступного рівняння:

$$y = ax + b, \quad (1.1)$$

де y – це послідовність значень, що аналізуються;

x – номер періоду;

a – мінімальний рівень значення;

b – це значення, на яке підвищується наступне значення періоду.

Прогноз зміни кількості малих та середніх підприємств в Одеському регіоні представлений на рис. 2.

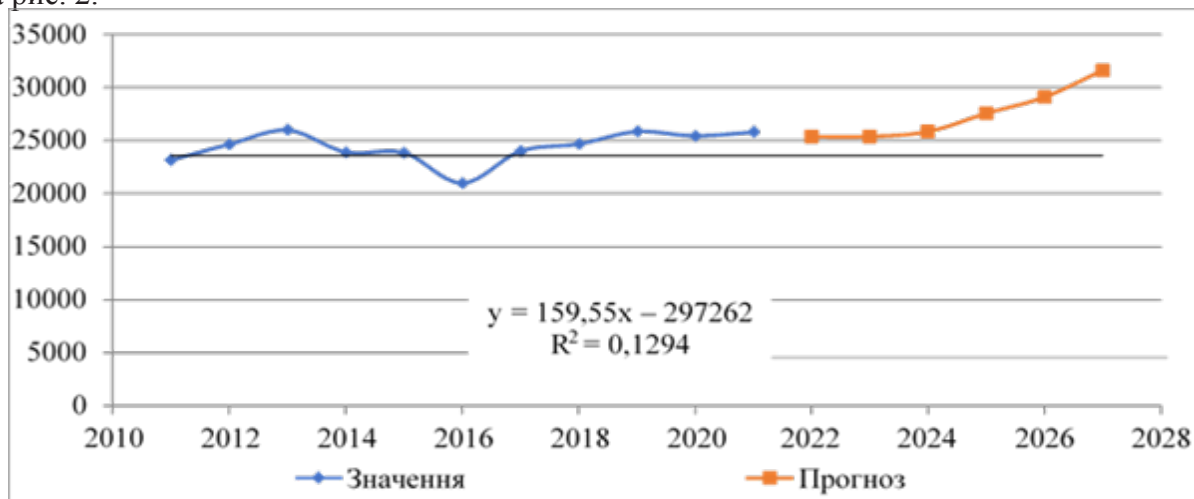

Рис. 2. Прогноз зміни кількості малих та середніх підприємств в Одеському регіоні

Джерело: складено автором за матеріалами [6]

Прогноз зміни обсягів реалізованої продукції (послуг) малими та середніми підприємствами Одеського регіону представлений на рис. 3.

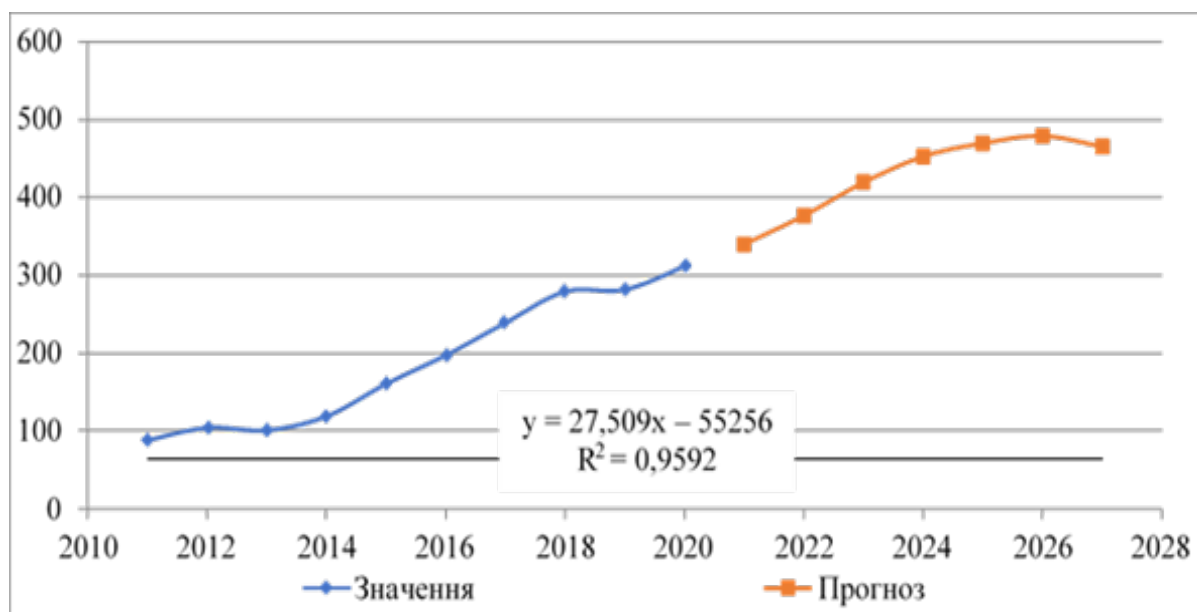

Рис. 3. Прогноз зміни обсягів реалізованої продукції (послуг) малих та середніх підприємств Одеського регіону

Джерело: складено автором за матеріалами [6]

Отже, як видно з цих графіків, існує доволі позитивний прогноз щодо підвищення розглянутих показників в результаті застосування рекомендацій щодо удосконалення підтримки малих та середніх підприємств. Проаналізувавши величину достовірності апроксимації R^2 , що показує близькість значення лінії тренду до фактичних даних, можна зробити висновок, що прогноз зміни обсягів реалізованої продукції (послуг) малими та середніми підприємствами є найбільш точним, тому що його величина ближча до 1.

Висновки. В результаті дослідження надані загальні рекомендації щодо удосконалення процесу державного регулювання та підтримки малого і середнього підприємництва, серед яких: покращення якості процедур при отриманні дозвільних документів на місцевому рівні; забезпечення регулярного поширення та оновлення на різних платформах інформації про муніципальну нерухомість та землю комунальної власності; забезпечення регулярного поширення та оновлення інформації щодо місцевого бюджету, місцевих регуляторних актів та публічних закупівель; створення дієвих «точок дотику» для обговорення місцевих регуляторних актів, захисту прав бізнесу. Визначено, що існує доволі позитивний прогноз щодо підвищення показників діяльності в результаті застосування рекомендацій з удосконалення підтримки малого і середнього підприємництва.

Список літератури

1. День микро-, малых и средних предприятий. URL: <https://www.un.org/ru/observances/micro-small-medium-businesses-day> (дата звернення 01.03.2023).
2. Про підприємництво : Закон України від 07.02.1991 р. № 436-IV. Дата оновлення: 11.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12#Text> (дата звернення 03.03.2023).
3. Горобець Т. А. Особливості управління ефективністю діяльності підприємств малого та середнього бізнесу. *Modern Economics*. 2019. №15. С. 69- 78.
4. Толстова А. В. Проблеми розвитку малого бізнесу в Україні. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. №60. С. 55-62.
5. Пукало О. А. Теоретичні проблеми та перспективи розвитку малого бізнесу в Україні. *Вісник Економіки*. 2017. № 4. С. 31-37.
6. Головне управління статистики в Одеській області. URL: <http://www.od.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 27.02.2023).
7. Паспорт Одеської області за 2020 рік. URL: https://oda.od.gov.ua/wp-content/uploads/2021/05/pasport-oblasty-2020_compressed.pdf (дата звернення 27.02.2023).

8. Паспорт Одеської області за 2019 рік. URL: <https://oda.od.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/5e4b8e0dd6ec2.pdf> (дата звернення 28.02.2023).
9. Паспорт Одеської області за 2018 рік. URL: <https://oda.od.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/5ca4b88ea645e.pdf> (дата звернення 28.02.2022).
10. Довідка щодо розвитку підприємництва в Одеській області. URL: https://eko.od.gov.ua/wpcontent/uploads/2022/01/pidpryyemnyctvo_01.01.2022.pdf (дата звернення 28.02.2023).
11. 64-VIII - Одеська обласна рада. URL: <https://oblrada.od.gov.ua/wp-content/uploads/64-VIII.pdf> (дата звернення 9.03.2023).

References

1. Day of micro-, small and medium-sized enterprises. Retrieved from <https://www.un.org/ru/observances/micro-small-medium-businesses-day> (accessed 03.01.2023). [In Russian].
2. On entrepreneurship: Law of Ukraine dated February 7, 1991 No. 436-IV. Date of update: 11.02.2022. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12#Text> (accessed 03.03.2023). [In Ukrainian].
3. Horobets, T. A. (2019). Peculiarities of efficiency management of small and medium-sized enterprises. *Modern Economics*, 15, 69-78. [In Ukrainian].
4. Tolstova, A. V. (2017). Problems of small business development in Ukraine. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti.*, 60, 55-62. [In Ukrainian].
5. Pukalo, O. A. (2017). Theoretical problems and prospects of small business development in Ukraine. *Visnyk Ekonomiky*, 4, 31-37. [In Ukrainian].
6. Main Department of Statistics in Odesa Region. Retrieved from <http://www.od.ukrstat.gov.ua> (accessed 27.02.2023). [In Ukrainian].
7. Passport of Odesa Region for 2020. Retrieved from https://oda.od.gov.ua/wp-content/uploads/2021/05/pasport-oblasty-2020_compressed.pdf (access date 27.02.2023). [In Ukrainian].
8. Passport of the Odesa region for 2019. Retrieved from <https://oda.od.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/5e4b8e0dd6ec2.pdf> (accessed 28.02.2023). [In Ukrainian].
9. Passport of Odesa Region for 2018. Retrieved from <https://oda.od.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/5ca4b88ea645e.pdf> (accessed 28.02.2023). [In Ukrainian].
10. Information on the development of entrepreneurship in the Odesa region. Retrieved from https://eko.od.gov.ua/wpcontent/uploads/2022/01/pidpryyemnyctvo_01.01.2022.pdf (accessed 28.02.2023). [In Ukrainian].
11. 64-VIII - Odesa Regional Council. Retrieved from <https://oblrada.od.gov.ua/wp-content/uploads/64-VIII.pdf> (accessed date 03/9/2023). [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.04.2023

Прийнята до публікації 10.04.2023

УДК 338.22

DOI:10.32680/2409-9260-2023-3-4-304-305-106-111

ЦИРКУЛЯРНА ЕКОНОМІКА ЯК СУЧАСНА ФІЛОСОФІЯ БІЗНЕСУ

Колесник О.О., кандидат економічних наук, старший викладач кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: o.kolesnik@onu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-4262-157X

Кочевой М.М., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу та міжнародної логістики, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: maxk2000@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-1601-818X

***Анотація.** Метою статті є аналіз стану безвідходного виробництва та ресурсозбереження. Сьогодні багато компаній та урядів звертають увагу на питання сталого розвитку та екологічної стійкості у виробництві. Національні та міжнародні регуляторні органи стають все більш активними у розробці та впровадженні законодавства, що стимулює безвідходну економіку та виробництво. Стан української економіки в наш час є складним через ряд факторів, таких як війна, економічна нестабільність та зовнішні економічні чинники. Однак, застосування сучасних технологій безвідходності може бути одним з факторів, який сприятиме відновленню економіки. Методикою оцінки циркулярності світової економіки є використання різних показників, таких як обсяги переробки відходів, кількість рециклованих матеріалів, споживання відновлюваних ресурсів та інші. Циркулярність може допомогти зменшити витрати на ресурси та підвищити ефективність використання матеріалів та енергії. Це в свою чергу сприятиме створенню нових можливостей для розвитку бізнесу, зменшенню витрат на експорт відходів, а також сприятиме розвитку секторів, пов'язаних з утилізацією та переробкою відходів.*

***Ключові слова:** еко-свідомість, циркулярність, безвідходність, ековиробництво.*

CIRCULAR ECONOMY AS A MODERN BUSINESS PHILOSOPHY

Kolesnik Olga, Ph.D. in Economics, Lecturer, Economics, Law and Business Management Department, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: o.kolesnik@onu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-4262-157X

Kochevoi Maksym, Ph.D. in Economics, Associate Professor, Marketing and International Logistics department, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: maxk2000@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-1601-818X

***Abstract.** The state of zero-waste production in the world can be characterized as a gradual increase in awareness and interest in this topic in most countries of the world. Today, many companies and governments are paying attention to issues of sustainable development and environmental sustainability in production. National and international regulatory bodies are becoming increasingly active in developing and implementing legislation that encourages a zero-waste economy and production.*

Many companies are using new technologies and innovations to reduce energy and resource costs, increase production efficiency and reduce waste. However, not all countries and companies adhere to the principles of zero-waste production, and in many places the problem of environmental pollution remains quite serious. However, the general trend in the world is the growth of interest and efforts in waste-free production and environmental sustainability. The circular economy, a system that aims to maximize the use of resources and minimize waste, can become a new business paradigm that will contribute to increasing the level of its environmental friendliness. It involves the reuse and recycling of waste materials, instead of dumping them in landfills or releasing them into the atmosphere. A business that uses the principles of a circular economy can get a number of benefits, including reducing resource and energy costs, increasing production efficiency, reducing waste and emissions, improvement of the company's image in the eyes of consumers and investors. Due to the growing awareness of consumers about the problem of environmental pollution and climate change, a business that uses the principles of the circular economy can gain a competitive advantage in the market and attract new customers who support sustainability and ecology. The state of the Ukrainian economy today is difficult due to a number of factors, such as the war, economic instability and external economic factors. However, the use of modern zero-waste technologies can be one of the factors that will contribute to the recovery of the economy. Using a circular economy can help reduce resource costs and improve material and energy efficiency. This, in turn, will contribute to the creation of new opportunities for business development, reduce waste export costs, and also contribute to the development of sectors related to the utilization and processing of waste.

***Keywords:** eco-awareness, circularity, zero waste, eco-production.*

JEL Classification: F640, O130, P280.

Постановка задачі. Актуальним питанням сьогодення стає перспектива майбутнього відновлення економіки України та її основних компонентів: виробництва, реалізації та інфраструктурних складових в умовах післявоєнного періоду. З огляду на перспективи глобального світу, варіанти майбутніх моделей розвитку безпосередньо залежать від формування радикально нової культури споживання. В лінійній економіці видобуті природні ресурси перетворюються на продукти, що в підсумку стають відходами. На відміну від такого підходу є альтернативна модель, що спирається на повторне (у тому числі спільне) використання, включаючи ремонт, реконструкцію, модернізацію та переробку для створення замкнутої системи, що зводить до мінімуму виснаження природного капіталу та утворення відходів, забруднень і викидів (у тому числі вуглецю). Проте, наявність сучасних технологій безвідходності сама по собі не гарантує швидкого відновлення економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню циркулярності економіки присвятили свої роботи багато вчених-економістів: Е. Мак-Артур, Ж.В. Дерій, К.К. Ріхтер, О.В. Олійник, Ю.В. Орловська, О.І. Сергієнко, І.В. Буряк, Л. Амелія, М. Андерсен, Дж. Чанг, М. Чартер, С.О. Мащенко, М.С. Вовк, тощо. Але, зважаючи на вище обґрунтовану актуальність даного питання, вважаємо запропоноване дослідження доцільним.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Багато компаній використовують нові технології та інновації, щоб зменшити витрати на енергію та ресурси, збільшити ефективність виробництва та знизити відходи. Проте, далеко не всі країни та компанії дотримуються принципів безвідходного виробництва, і в багатьох місцях проблема забруднення довкілля залишається досить серйозною.

Мета дослідження. Мета статті є дослідження факторів, що впливають на досягнення ефективності переходу до екологічного виробництва.

Основний матеріал. Циркулярна економіка, система, яка спрямована на максимальне використання ресурсів та мінімізацію відходів, може стати новою парадигмою бізнесу, яка сприятиме підвищенню рівня його екологічності. Вона передбачає повторне використання та переробку відходів вторинної сировини, замість їхнього скидання на сміттєзвалища чи викидів в атмосферу. Загальний тренд в світі — це зростання інтересу та зусиль щодо безвідходного виробництва та екологічної стійкості. Бізнес, який використовує принципи циркулярної економіки, може отримати ряд переваг, включаючи зниження витрат на ресурси та енергію, збільшення ефективності виробництва, зменшення відходів та викидів, поліпшення іміджу компанії в очах споживачів та інвесторів. У зв'язку зі зростанням обізнаності споживачів щодо проблеми забруднення довкілля та зміни клімату, бізнес, який використовує принципи циркулярної економіки, може отримати конкурентну перевагу на ринку та залучати нових клієнтів, які підтримують сталість та екологічність.

Для досягнення стабільного економічного розвитку необхідно враховувати комплексний підхід та розвивати всі сфери економіки. Циркулярність світової економіки можна оцінювати за допомогою різних показників, таких як обсяги переробки відходів, кількість рециклованих матеріалів, споживання відновлюваних ресурсів та інші.

В Україні тема переробки стоїть на порядку денному багатьох виробників в контексті прийняття в першому читанні закону 2320-ІХ від 20.06.2022р., що набуває чинності 09.07.2023р. «Про управління відходами». Закон є важливим кроком на шляху до функціонування систем розширеної відповідальності виробників (РВВ). Механізм РВВ дозволить стимулювати розвиток галузі переробки в країні. Як і в усьому світі, в Україні актуальна проблема переробки пластику і приватний бізнес включається в її рішення.

За період з 1992 по 2019 рік внутрішній видобуток в Україні скоротився на 7,6%, з 681 105 447 тон у 1992 році до 629 403 798 тон у 2019 році (рис.1). Біомаса займала найбільшу частку в загальному видобутку матеріалів у 2019 році (63,1%), за нею йшли нерудні корисні копалини (20,2%), металеві руди (10,2%) і викопне паливо (6,5%)[10].

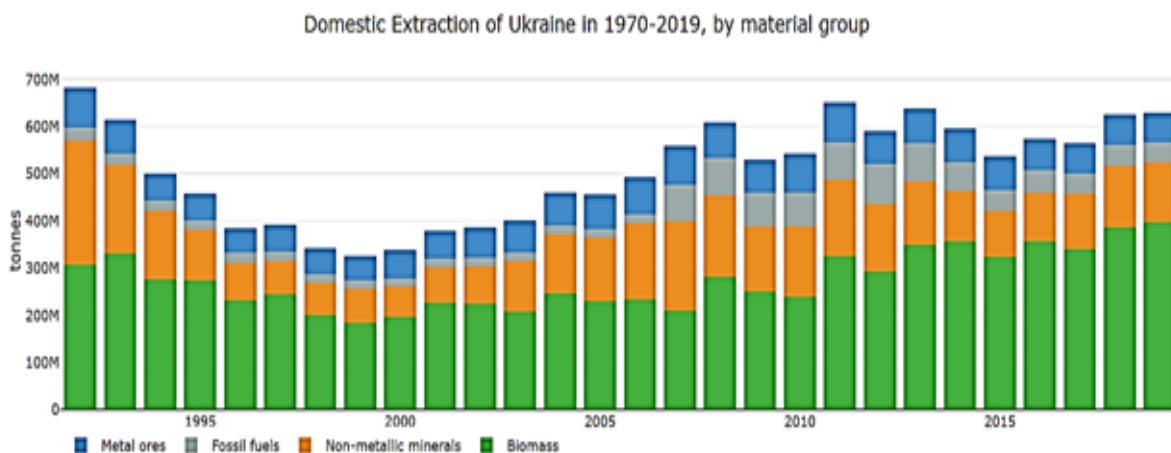

Рис.1 Динаміка видобутку корисних копалин в Україні 1992-2019рр.

Джерело: за даними [10]

Якщо порівнювати кількість видобутого в Україні з іншими країнами, більш значущим є рівень на душу населення. На світовому рівні з 14,3 тони на душу населення в 2019 році Україна посіла 149 місце з 217 країн. Ця кількість на 9,6% перевищує середній світовий показник (13,0 тон на душу населення). Згідно з даними Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD), у 2019 році у світі було перероблено близько 570 мільйонів тон відходів, що становило 7,4% від загального обсягу сировини. Крім того, у 2019 році було використано більше 2,5 мільярдів тон відновлюваних ресурсів, таких як біомаса та вода [10].

Індекс циркулярної економіки, який розробляється Ellen MacArthur Foundation, є ще одним показником рівня циркулярності економіки. Цей індекс враховує такі фактори, як конструкція продуктів, розподіл матеріалів, використання енергії, повторне використання та переробка матеріалів та інші. За даними звіту Ellen MacArthur Foundation 2020 року, лише 8,6% світової економіки використовується в рамках циркулярної економіки [8].

Загалом, хоча циркулярна економіка набуває все більшої популярності, вона ще не є головною парадигмою світової економіки. Проте, деякі країни та компанії починають активно впроваджувати ці принципи, і це може сприяти збільшенню рівня циркулярності економіки в майбутньому. Пандемія Covid-19 мала значний вплив на світове господарство та виробництво, включаючи його екологічну складову. Є деякі ознаки того, що пандемія змінила ставлення до екофрендлі виробництва.

По-перше, пандемія стимулювала попит на екологічно чисті продукти та послуги, в тому числі на продукти харчування з місцевих джерел та на велосипеди замість автомобілів. Багато споживачів стали більш уважні до впливу їхніх покупок на навколишнє середовище та здоров'я.

По-друге, пандемія призвела до зміни урядової політики та регулювання, що сприяло підтримці екологічних ініціатив та зниженню екологічного відбитку. Наприклад, в багатьох країнах, у тому числі в Україні, були введені заходи державної підтримки екологічних проектів, таких як енергоефективність та відновлювана енергія.

По-третє, пандемія призвела до зменшення виробничої діяльності та транспортного руху, що сприяло зниженню викидів забруднюючих речовин та зменшенню забруднення повітря та води.

Отже, можна сказати, що пандемія Covid-19 стимулювала збільшення уваги до екологічної складової виробництва та підтримки екологічних ініціатив. Проте, чи довго цей тренд буде тривати, залежить від багатьох факторів, включаючи політичну волю та економічні обставини

У 2021 році обсяг переробки відходів в Україні становив приблизно 10% від загального обсягу відходів, що не відповідає міжнародним стандартам та є середнім показником порівняно з іншими країнами. Уряд України веде роботу з підвищенням обсягів переробки

відходів та розвитку циркулярної економіки, в тому числі шляхом впровадження законодавчих та регуляторних механізмів та підтримки ініціатив у сфері сортування відходів та переробки сировини. У той час як екологічна політика спрямована на збереження природних ресурсів і зменшення відходів і викидів, одночасно підвищуючи добробут і матеріальні стандарти життя, такі питання політики сталого розвитку стають дедалі складнішими. Ця складність вимагає узгоджених політичних зусиль для управління компромісами та потенційними взаємозв'язками між різними екологічними та економічними сферами. Щоб здійснити поворот до більш сталого споживання та виробництва, необхідні дії на всіх соціальних та адміністративних рівнях, починаючи з місцевих та регіональних дій, виконання національних заходів і планів, які узгоджуються з глобальними стратегіями. Цей підхід знайшов прояв у «Цілях сталого розвитку ООН» (ЦСР)[9]. Політикам і органам виконавчої влади потрібна надійна база даних, щоб визначити «гарячі точки» для втручання в політику, відстежувати результати, а також узгоджувати та покращувати політику. У цьому відношенні порівнянність даних з екологічної та соціально-економічної областей має велике значення. Для узгодження моніторингу та політичних дій між різними суб'єктами та адміністративними рівнями необхідна загальна структура, яка дозволить описати взаємозв'язки між економікою та навколишнім середовищем узгоджено. Такою системою може стати еколого-економічний облік.

Еколого-економічний облік охоплює екологічні потоки, запаси екологічних активів та господарську діяльність, пов'язану з навколишнім середовищем. До даних про навколишнє середовище застосовуються той самий методологічний підхід і класифікація, що й у Системі національних рахунків (СНР). Таким чином можна досягти вищезазначеної інтеграції екологічної та економічної інформації. Концепція дотримується модульного підходу, щоб дати можливість національним статистичним службам поступово впроваджувати бухгалтерський облік, враховуючи національні відмінності в методології та наявності даних.

Після війни важливо провести комплексну реконструкцію промисловості та інфраструктури країни, що стала об'єктом бойових дій. Одним із основних завдань при цьому є використання передових світових технологій у сфері безвідходного виробництва. Основні кроки, які необхідно зробити для використання передових світових технологій у сфері безвідходного виробництва, включають:

- Встановлення національних цілей та законодавчих рамок: встановити національні цілі щодо зменшення відходів та збільшення їх переробки та утилізації. Для цього можна ввести законодавчі рамки, що вимагатимуть від підприємств застосовувати екологічно чисті технології та принципи безвідходного виробництва.

- Розвиток екосвідомості: для успішної реалізації цих цілей важливо підвищити обізнаність населення та бізнес-середовища про переваги безвідходного виробництва та можливості використання сучасних технологій.

- Проведення досліджень та впровадження інновацій: Для розвитку безвідходного виробництва необхідно проводити наукові дослідження та розробки нових технологій та інновацій, які будуть сприяти зменшенню відходів та підвищенню ефективності переробки.

- Залучення інвестицій: Для реалізації проектів з використання передових технологій у сфері безвідходного виробництва необхідні значні інвестиції. Світ повинен перейти на циркулярну економіку з багатьох причин. Ось деякі з них:

- Зменшення відходів: циркулярна економіка дозволяє зменшити кількість відходів, які генеруються виробництвом і споживанням товарів. Це зменшує потребу у звалищах, зменшує забруднення повітря, води та ґрунту.

- Ефективніше використання ресурсів: циркулярна економіка дозволяє ефективніше використовувати ресурси, такі як ресурси, енергія та вода. Замість того, щоб викидати речі після першого використання, вони можуть бути перероблені та повторно використані.

- Збереження енергії та зменшення забруднення повітря: циркулярна економіка дозволяє зменшити споживання енергії та відповідне забруднення повітря, що посилюється від виробництва та транспортування нових товарів.

- Впровадження системи еколого-економічного обліку. Монетарні рахунки, доступні через звичайні національні рахунки, коригуються та дезагрегуються за певними напрямками.

Зокрема, це включає фінансові потоки, такі як витрати на охорону навколишнього середовища та управління ресурсами, трансферти, пов'язані з впливом на навколишнє середовище (наприклад, екологічні податки), а також виробництво екологічних товарів і послуг. Фактичні рахунки включають потоки природних ресурсів через економіку. Оскільки потоки завжди викликають зміни в запасах, вони також зображуються як так звані «екологічні активи». Однак досягнення комплексного обліку природних активів є дуже складним завданням.

Висновки. Економічними перевагами ековиробництва є зменшення витрат на сировину та зниження витрат на виробництво нових товарів, сприяння створенню нових робочих місць у галузях, пов'язаних з переробкою та повторним використанням виробів. Отже, перехід на циркулярну економіку є необхідним кроком для забезпечення сталого розвитку та збереження ресурсів для майбутніх поколінь. Оскільки циркулярна економіка вимагає перегляду всієї економічної системи, процес редизайну активно гарантує перші кроки на шляху до нової системи, яка створює рівні можливості для участі в цінності нової економіки.

Список літератури

1. Закон України «Про управління відходами» № 2849-IX від 13.12.2022 зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text> (дата звернення 15.04.2023).
2. Про схвалення Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року: розпорядження КМУ від 08.11.2017 № 820-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-r#Text> (дата звернення 15.04.2023).
3. Про утворення Координаційної ради з питань реалізації Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року: Постанова КМУ від 25.04.2018 № 313. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/313-2018-%D0%BF> (дата звернення 15.04.2023).
4. Циркулярна економіка: йти по колу, щоб піти вперед: Перемога space. URL: <https://peremoga.space/циркулярна-економіка-йти-по-колу-щоб-п/> (дата звернення 16.04.2023).
5. Шаповалова М. Надія на очищення. Як Україна може подолати сміття. URL: https://lb.ua/society/2018/04/28/395698_nadiya_ochishchennya_yak_ukraina_mozhe.html (дата звернення 16.04.2023).
6. Concept. What is a circular economy? A framework for an economy that is restorative and regenerative by design. Global partners of the ellen macarthur foundation. URL: <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/circular-economy/concept> (дата звернення 17.04.2023).
7. Heshmati A. Review of the circular economy and its implementation. URL: <https://docs.iza.org/dp9611.pdf> (дата звернення 17.04.2023).
8. Статистичне управління Австрії, Облікові записи матеріальних потоків, 2021. URL: http://www.statistik.at/web_en/statistics/EnergyEnvironmentInnovationMobility/energy_environment/environment/material_flow_accounts_mfa/index.html (дата звернення 18.04.2023).
9. Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), 2021. Використання природних ресурсів в економіці, Глобальний посібник з обліку матеріальних потоків в економіці. URL: https://www.resourcepanel.org/file/2330/download?token=AKG_oFKu 1. (дата звернення 18.04.2023).
10. Система екологічного обліку ООН (SEEA), 2021. URL: <https://seea.un.org/content/seea-central-framework> (дата звернення 15.04.2023).
11. Material flow analysis portal. URL: <https://www.materialflows.net/visualisation-centre/country-profiles/> (дата звернення 15.04.2023).

References

1. Zakon Ukrainy «Pro upravlinnia vidkhodamy» № 2849-IX vid 13.12.2022 zi zminamy ta dopovnenniamy. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text> . [In Ukrainian]
2. Pro skhvalennia Natsional'noi stratehii upravlinnia vidkhodamy v Ukraini do 2030 roku: rozporiadzhennia KМУ vid 08.11.2017 № 820-r. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-r#Text> [In Ukrainian]

3. Pro utvorennia Koordynatsijnoi rady z pytan' realizatsii Natsional'noi stratehii upravlinnia vidkhodamy v Ukraini do 2030 roku: Postanova KМУ vid 25.04.2018 № 313. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/313-2018-%D0%BF>
4. Tsyrukliarna ekonomika: jty po kolu, schob pity vpered: Peremoha space. Retrieved from <https://peremoga.space/tsyrkuliarna-ekonomika-jty-po-kolu-schob-p/> [In Ukrainian]
5. Shapovalova, M. Nadiia na ochyshchennia. Yak Ukraina mozhe podolaty smittia. Retrieved from URL:https://lb.ua/society/2018/04/28/395698_nadiya_ochishchennya_yak_ukraina_mozhe.html [In Ukrainian]
6. Concept. What is a circular economy? A framework for an economy that is restorative and regenerative by design. Global partners of the ellen macarthur foundation. Retrieved from <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/circular-economy/concept> [In Ukrainian]
7. Heshmati A. Review of the circular economy and its implementation. Retrieved from <https://docs.iza.org/dp9611.pdf> [In Ukrainian]
8. Statystychnе upravlinnia Avstrii, Oblikovi zapysy material'nykh potokiv, 2021. Retrieved from : http://www.statistik.at/web_en/statistics/EnergyEnvironmentInnovationMobility/energy_environment/environment/material_flow_accounts_mfa/index.html [In Ukrainian]
9. Prohrama OON z navkolyshn'oho seredovyscha (YuNEP), 2021. Vykorystannia pryrodnykh resursiv v ekonomitsi, Hlobal'nyj posibnyk z obliku material'nykh potokiv v ekonomitsi. Retrieved from https://www.resourcepanel.org/file/2330/download?token=AKG_oFKu [In Ukrainian]
10. Systema ekolohichnoho obliku OON (SEEA), 2021. Retrieved from <https://seea.un.org/content/seea-central-framework> [In Ukrainian]
11. Material flow analyzis portal. Retrieved from <https://www.materialflows.net/visualisation-centre/country-profiles/> [In Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 15.04.2023
Прийнята до публікації 20.04.2023

~ ЕКОНОМІКА ТУРИЗМУ ТА ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА ~

УДК 338.48:615.8(477.87)

DOI:10.32680/2409-9260-2023-3-4-304-305-112-119

ПРОПОЗИЦІЯ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧИХ ПОСЛУГ НА ТУРИСТИЧНОМУ РИНКУ ЗАКАРПАТТЯ

Щука Г. П., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри географії та туризму, Закарпатський угорський інститут ім. Ф. Ракоці II, м. Берегове, Україна
e-mail: galina_shchuka@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-4368-5081

***Анотація.** Війна актуалізувала питання збереження та відновлення людського капіталу. Мета дослідження – встановити можливості та готовність лікувально-оздоровчих закладів Закарпаття забезпечити відповідну реабілітацію та рекреацію. Було використано теоретичні та емпіричні методи: аналіз, синтез, співставлення, систематизація, інтерпретація та узагальнення. В результаті встановлено кількість закладів у Закарпатті, які надають лікувально-оздоровчі послуги, визначено їхню медичну спеціалізацію та категорію, проаналізовано асортимент лікувальних послуг, цінову політику та ін. Зібрана інформація заповнює прогалини у поінформованості щодо можливостей лікування та реабілітації в Закарпатті.*

***Ключові слова:** лікувально-оздоровчий туризм, санаторно-курортний туризм, Закарпаття, бальнеотерапія.*

THE OFFER OF MEDICAL AND HEALTH SERVICES ON THE TOURIST MARKET OF TRANSCARPATIA

Shchuka Halyna, Doctor of Pedagogical of Sciences, Professor, Professor of the Department of Geography and Tourism, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Berehove, Ukraine
e-mail: galina_shchuka@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-4368-5081

***Abstract.** Russian military aggression caused significant losses among military personnel and civilians, millions of Ukrainian citizens were forced to leave their homes. Physical injuries, psychological disorders actualize the problem of preservation and restoration of human capital. Transcarpathia is a region that has significant natural healing resources, and is traditionally considered a resort region due to the large number of sanatorium-resort facilities that provided medical and health services. However, the number of these institutions was steadily decreasing. The global COVID-19 pandemic had a particularly negative impact. Since 2018 the State Statistics Service has stopped providing a quantitative description of their activities. Tour operator companies provide contradictory information, which does not allow determining what opportunities for medical and health tourism exist in the region at this stage. The purpose of the study: to establish the possibilities of the region to take in Ukrainian citizens for treatment and rehabilitation in the coming tourist season. Methodology. A complex of theoretical and empirical research methods was used: analysis of primary and secondary information from the official websites of specialized accommodation establishments and tourist companies, interviews, analysis and synthesis, comparison, systematization, interpretation and generalization. Results and discussion. Medical and health services in the region are provided on the basis of the use of traditional spa treatment methods, which are based on the complex use of mineral and thermal waters, natural complexes with conditions favourable for treatment, physiotherapy and other non-medicinal methods. Conflicting information has been clarified, thanks to which the number of institutions in Transcarpathia that provide medical and health services this year has been determined, their medical specialization and category have been determined, the range of medical services provided has been analysed; price policy, the level of consumer satisfaction, the opportunity to receive services for privileged categories of the population and military personnel has been established. Practical significance: the information collected and refined during the research fills the gaps in the awareness of employees of travel companies and consumers of medical and health tours regarding the possibilities of treatment and rehabilitation and the base of sanatorium-resort facilities in Transcarpathia.*

***Keywords:** health tourism, sanatorium tourism, Transcarpathia, balneotherapy.*

JEL Classification: Z330, Z310, Z320, I110.

Постановка задачі. Результатом посилення російської агресії стало катастрофічне збільшення постраждалих як серед військовослужбовців, так і серед цивільного населення. Навіть ті, хто не зазнав фізичного насилля, не перебував на окупованій території і знаходиться далеко від лінії фронту, мають психологічні травми. Потреба у лікуванні та реабілітації зросла неймовірно. Водночас ситуація на ринку лікувально-оздоровчих послуг невизначена з низки причин: туристична галузь зазнала

суттєвого скорочення під час пандемії, інфраструктура зруйнована агресорами, відбулася вимушена міграція спеціалістів та ін.

Один з небагатьох регіонів, який мінімально постраждав від посилення російської агресії, – Закарпаття. Проте інформації щодо можливостей отримати лікувально-оздоровчі послуги у регіоні недостатньо і вона суперечлива.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові доробки у сфері лікувально-оздоровчого туризму Закарпаття традиційно пов'язувалися з питаннями ресурсного забезпечення (аналіз природно-лікувальних ресурсів, стану та можливостей їх використання) та функціонування санаторно-курортних закладів. З початком пандемії та посилення російської агресії результати цих досліджень здебільшого втратили свою актуальність.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Нам невідомі дослідження, де б аналізувався сучасний стан лікувально-оздоровчого туризму Закарпаття: надавалися кількісні та якісні показники лікувально-оздоровчих закладів регіону, асортимент їхніх послуг, характеризувалися кадрове та матеріально-технічне забезпечення, цінова політика. Відсутність інформації ускладнює реалізацію як неорганізованих, так і організованих подорожей з метою покращення здоров'я і унеможливує визначення перспектив розвитку цього сегменту регіонального туристичного ринку.

Мета дослідження. На основі аналізу офіційних сайтів лікувально-оздоровчих закладів, інтерв'ю з адміністрацією цих закладів, сформувані пропозиції лікувально-оздоровчих послуг на туристичному ринку Закарпаття.

Основний матеріал. Термінологічний дискурс навколо дефініцій, які визначають подорожі з метою піклування про здоров'я, зобов'язує дати визначення ключових понять нашого дослідження. Термін

«лікувально-оздоровчий туризм» використовується в його вузькому розумінні і означає спеціалізований вид туризму, спрямований на відновлення здоров'я немедикаментозними засобами за рахунок комплексного використання природних лікувальних ресурсів, фізіотерапії та ін. Тому основними послугами для цієї категорії турів є послуги лікувальні (медичні), адже саме вони визначають програму перебування; оздоровчі послуги, хоча і є важливими, розглядаються як додаткові.

Відповідно до Закону № 2002-VIII «Про внесення змін...» «медична послуга» – це послуга, що надається пацієнту закладом охорони здоров'я або фізичною особою-підприємцем, яка зареєстрована та одержала в установленому законом порядку ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики, та оплачується її замовником [1]. «Послуги оздоровлення» – це спеціальні заходи соціального, виховного, гігієнічного, спортивного характеру, спрямовані на поліпшення та зміцнення фізичного і психічного стану здоров'я людини [2, с. 94].

Послуги лікування та оздоровлення надаються на базі закладів розміщення, які належать до системи охорони здоров'я. Традиційно ця функція покладалася на «санаторно-курортні заклади» – заклад охорони здоров'я, що забезпечує надання громадянам послуг лікувального, профілактичного та реабілітаційного характеру з використанням природних лікувальних ресурсів курортів (лікувальних грязей та озокериту, мінеральних та термальних вод, ропи лиманів та озер, природних комплексів із сприятливими для лікування умовами тощо) та із застосуванням фізіотерапевтичних методів, дієтотерапії, лікувальної фізкультури та інших методів санаторно-курортного лікування [3].

Санаторно-курортні заклади Державна служба статистики визначала як «спеціалізовані засоби розміщення», зараховуючи в цю категорію санаторії, санаторії-профілакторії, дитячі санаторії, пансіонати з лікуванням, дитячі заклади оздоровлення цілорічної дії, бальнеологічні лікарні, грязелікарні, бальнеогрязелікарні [4]. Відповідно за лікувально-оздоровчими турами на тривалий час закріпилася назва «санаторно-курортний туризм».

Альтернатива санаторіям з'явилася спочатку у вигляді лікувально-оздоровчих та оздоровчо-лікувальних комплексів, і останнім часом – SPA-курортів, SPA-готелів та медичних SPA (звідси – SPA-туризм). Отже, поняття «лікувально-оздоровчий туризм» об'єднує всі види подорожей з метою одночасного отримання медичних та оздоровчих послуг (з наголосом на перші).

Як зазначалося вище, головною особливістю цих подорожей є бажання споживача отримати лікувальні послуги немедикаментозного характеру на основі використання методів бальнео-, фізіо-, дієтотерапії та інших засобів. Це актуалізує питання наявності в туристичній дестинації природних лікувальних ресурсів та приналежності її до курортних територій.

Уся територія Закарпаття характеризується виключно сприятливими для лікування кліматичними умовами (що дозволяє використовувати методи кліматотерапії) та значним асортиментом мінеральних та термальних вод.

За якістю та кількістю мінеральних вод Закарпаття займає перше місце в Україні. В області наявні майже всі аналоги найвідоміших у світі мінеральних вод: гідро-карбонатні натрієві, гідро-карбонатні сульфідні, кальцієво-магнієві, сульфідні, миш'яковисті, кремнієві [5, с. 10–11]. 27 ділянок мінеральних вод продовжують експлуатуватися [6, с. 50–54]. Отже, регіон забезпечений природними лікувальними ресурсами.

Для характеристики ринку медичних послуг науковці традиційно обирають наступні критерії: економічне призначення, конкурентні структури, характер власності на засоби виробництва, географічна ознака, ступінь легальності, ступінь оплати, рівень надання послуг, спеціалізація, вікова ознака, характер контакту з пацієнтом [7, с. 42]. За економічним призначенням та географічною ознакою предметом нашого дослідження є лікувально-оздоровчий сегмент регіонального туристичного ринку.

Нині на досліджуваному ринку функціонують 23 спеціалізовані заклади, які пропонують послуги лікування та оздоровлення. Вони позиціонують себе як санаторії (11), дитячі санаторії (2), клінічні санаторії (1), санаторні комплекси (1), санаторно-оздоровчі комплекси (1), рекреаційно-лікувальні комплекси (1), оздоровчі СПА-комплекси (1) чи медичні реабілітаційні центри (МРЦ, 1). Відразу уточнюємо:

- в цей перелік не увійшли заклади, які нині не надають медичних послуг (наприклад, санаторій «Теплі води»);
- заклади, які належать до одного комплексу, окремо не виділялися (наприклад, санаторій «Сузір'я» входить до комплексу «Квітка полонини»);
- санаторії, які функціонують на одній території і позиціонують себе під однією назвою, хоча й мають різне підпорядкування, рахувалися як один заклад (наприклад, ДП «Клінічний санаторій «Карпати» ПрАТ «Укрпрофоздоровниця» та КП Санаторій «Карпати» Закарпатської облради).

Всі заклади мають необхідні ліцензії МОЗ України, є в ЄДРПОУ, і зазначають основним видом діяльності – 86.10 Діяльність лікарняних закладів. Напрями спеціалізації закладів визначаються МОЗ з урахуванням лікувальних властивостей наявних природних лікувальних ресурсів [3]. Всі лікувально-оздоровчі заклади Закарпаття є багатопрофільними (Таблиця 1).

Таблиця 1

Медичні профілі спеціалізованих закладів розміщення Закарпаття

Назва закладу	Медичний профіль закладу*									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
«Деренівська Купіль»				+	+		+		+	
«Термал Стар»	+	+	+	+	+	+	+	+	+	
«Синяк»	+	+	+	+	+	+	+		+	
«Карпати»			+		+	+	+		+	
«Верховина»			+	+	+	+				+
«Сонячна Долина»			+	+	+					+
«Solva Resort & SPA»	+		+	+	+				+	
«Сонячне Закарпаття»	+	+	+	+	+		+		+	
«Поляна»				+	+	+		+		
«Квітка Полонини»				+	+	+			+	
«Кришталеве джерело»	+			+	+	+	+			
«Сонячний»	+			+						
«Боржава»	+			+	+	+				+
«Шаян»	+			+	+		+			
МРЦ «Шаян»				+	+					
«Карпатія»				+	+				+	+
«Вісак»				+	+					

«Теплиця»	+		+	+						+
«Трембіта»	+			+						+
«Орлине гніздо»	+			+						+
«Гірська Тиса»	+	+	+						+	
«Малятко»	+								+	
«Байлово»	+	+								+

*цифрами позначено наступні види захворювань:

- 1 – опорно-рухового апарату і периферичної нервової системи,
- 2 – шкіри,
- 3 – серцево-судинної системи,
- 4 – органів травного тракту і порушення метаболізму;
- 5 – сечостатевої системи;
- 6 – ендокринної системи;
- 7 – репродуктивної системи;
- 8 – психо-емоційні розлади;
- 9 – нервової системи;
- 10 – органів дихання.

Джерело: складено авторами

З метою розширення цільової аудиторії адміністрація закладів намагається вказати якомога більшу кількість спеціалізацій. Наприклад, основними профілями санаторію «Синяк» є лікування захворювань статевої та нервової систем, опорно-рухового апарату, але показанням для відвідування закладу (супутня терапія) є також варикозне розширення вен, простатит, безпліддя, захворювання шкіри тощо [8].

Наявність штучної соляної кімнати (ефективність якої, до речі, постійно дискутується) для одних закладів є підставою вказувати лікування захворювань органів дихання як спеціалізацію, для інших – лише показанням для відвідування. Це, нарівні з відсутністю оприлюднення ліцензій, наприклад, на офіційному сайті закладу, є причиною суперечливості інформації в Інтернет-просторі про медичну спеціалізацію закладу, що ускладнює процес прийняття рішення потенційним споживачем.

Заклади пропонують наступні програми перебування:

- традиційна лікувально-оздоровча програма (18–21–24 днів) – гарантує ефективні результати без перевантаження організму та забезпечує довгий період ремісії;
- мінімальна лікувально-оздоровча програма (10–12–14 днів) – забезпечує очікувані результати, але реалізується в короткий термін, тому необхідно враховувати посилене навантаження на організм;
- програма оздоровлення (5–7 днів) обмежується спрощеним спектром СПА-процедур і загальнооздоровчих масажів.

Лікувально-оздоровчі програми реалізують у відповідності до затверджених раніше стандартів (клінічних протоколів)

санаторно-курортного лікування, які мають відповідне наукове обґрунтування. Згідно з цими методиками, мінімальна кількість процедур, що забезпечують лікувальний ефект, – 10. Ряд науковців скептично ставляться до цієї методики, нагадуючи, що терапевтичний ефект наростає до 14 прийому комплексного лікування, тому класична курортологія передбачає не менше 15 процедур на курс лікування [9, с. 46]. Додаткові 2-6 днів перебування можуть рекомендувати споживачеві з огляду на відсутність процедур у день прибуття та вихідні дні.

Оздоровчу програму пропонують заклади, які не мають солідної медичної бази. І навпаки, заклади з потужною лікувальною базою відмовляють бронювати послуги розміщення менше, ніж на 10 днів. В межах однієї дестинації чи комплексу переважно є всі три пропозиції: наприклад, санаторій «Шаян» пропонує традиційні лікувально-оздоровчі програми і не бронює послуги терміном до 10 днів, тоді як санаторії «Вісак» та «Карпатія» орієнтовані на більш оздоровчі програми (3–7 днів).

Вартість послуг встановлюється подовово. Тривалість перебування визначає споживач в процесі бронювання. У вартість входять послуги харчування та розміщення. Щодо лікувально-оздоровчих послуг, то це може бути базовий набір лікувальних послуг (від

5 процедур і більше) або мінімальний (консультація і спостереження лікаря та прийом мінеральної води). Інколи цей мінімальний пакет подається під назвою «соціальний», а той, який містить пропозицію санаторно-курортних послуг, – «загальнооздоровча путівка» (наприклад, у санаторії «Боржава»). Оздоровчі послуги передбачають відвідування басейнів, відпочинок на терасі та прогулянки територією закладу. Споживач може за власним бажанням чи рекомендацією лікаря пройти додаткові процедури, сплативши їхню вартість на місці. Оздоровчі послуги надаються безкоштовно.

В окремих закладах («Термал стар» та ін.) передбачено зменшення вартості послуг в залежності від тривалості перебування: на 100 грн. / доба при перебуванні більше 12 днів, і 200 – від 19; або 15-20% («Квітка Полонини»). Є можливість замовити лише послуги проживання / лікування.

Ножиці цін, характерні для закладів (див. Таблицю 2), пояснюються комфортністю послуг розміщення – проживання в номері категорії економ класу чи стандарті здешевлює вартість путівки, в категорії «люкс» – навпаки.

Значна кількість номерів розрахована на родинний відпочинок і містить двоспальні ліжка. Якщо гість не хоче проживати зі сторонньою людиною, він має сплатити повну вартість номеру. Додаткове місце для дорослого та дітей старше 5 років оплачується як основне. Треба також взяти до уваги, що більшість закладів не мають ліфта, послуги доставки багажу в номер також не передбачено. Отже, щоб забронювати одномісний номер на нижньому поверсі, необхідно подбати заздалегідь.

Таблиця 2

Цінова політика спеціалізованих закладів розміщення Закарпаття

Назва закладу	Оцінка споживача	Ціна, чол./доба	
		мінімальна	максим-на
ДП «Санаторій «Верховина» ПрАТ «Укрпрофоздоровниця»	3,4	495	672
Санаторій «Поляна»	3,3	555	917
ДП «Санаторій «Сонячне Закарпаття» ПрАТ «Укрпрофоздоровниця»	3,5	690	1120
ДП «Клінічний санаторій «Карпати» ПрАТ «Укрпрофоздоровниця»	3,1	750	1386
Санаторій «Орлине гніздо»	3,1	785	885
ДП Санаторій «Шаян» ПрАТ «Укрпрофоздоровниця»	3,3	900	1560
Санаторій «Гірська Тиса»	3,5	972	4882
Оздоровчий СПА-комплекс «Трембіта»	3,3	990	2750
Санаторій «Квітка Полонини»	3,6	1010	1595
Санаторій «Теплиця»	3,2	1200	4900
ДП «Санаторій «Синяк» ПрАТ «Укрпрофоздоровниця»	3,6	1238	2078
Санаторій «Кришталеве джерело»	3,7	1250	2200
Санаторій «Сонячний»	3,7	1250	1750
Санаторій «Боржава»	3,3	1420	3970
МРЦ «Шаян» МВС України	3,8	1471	2660
Санаторно-оздоровчий комплекс «Термал Стар»	3,7	1665	3660
Санаторій «Вісак»	4,2	1700	3500
Санаторій «Карпатія»	4,4	1760	2800

Рекреаційно-лікувальний комплекс «Solva Resort & SPA»	3,6	2110	9460
Санаторний комплекс «Деренівська Купіль»	3,9	2300	7000
Санаторій «Сонячна Долина»	3,5	2950	4620

Джерело: складено автором

Лікувально-оздоровчі заклади Закарпаття позиціонують себе як тризіркові (за винятком санаторіїв «Вісак» та «Карпатія», які присвоїли собі 4* та 5*, відповідно). Проте лише один із них, санаторний комплекс «Деренівська Купіль», має сертифікат. До того ж, це сертифікат Європейської курортної асоціації.

Незважаючи на різну цінову політику та асортимент послуг, очікування споживачів виявилися задоволені в середньому на 3,6 бали (по 5-бальній системі). Найкращі відгуки у санаторіїв «Вісак» та «Карпатія» (див. Таблицю 2), проте кількість цих відгуків, порівнюючи з іншими закладами, незначна.

Місткість закладів остаточно встановити не вдалося, тому що частина корпусів ще готуються до сезону, і чи будуть вони введені в експлуатацію, залежить від завантаження протягом весняних місяців. Але з урахуванням того факту, що окремо можна придбати лікувально-оздоровчі послуги, проживаючи у приватному секторі, відсутність інформації про кількість місць у санаторіях не є такою критичною.

П'ять санаторіїв Закарпаття: «Синяк», «Карпати», «Верховина», «Сонячне Закарпаття», «Шаян», – які є дочірніми підприємствами ПрАТ «Укрпрофоздоровниця», забезпечують санаторно-курортне лікування пільгових категорій громадян [10]. Розподіл путівок відбувається через органи Соцзахисту (для непрацюючих категорій) та фонд Соцстраху.

У 2020 р. в Україні були відсутні реабілітаційні заклади, які надають послуги військовослужбовцям [11, с. 24]. Наразі їх приймають на реабілітацію у санаторіях «Шаян», «Карпатія», «Орлине гніздо», «Деренівська купіль», «Верховина», «Карпати», «Синяк», «Поляна», «Сонячне Закарпаття» [12], проте відповідні стандарти медико-психологічної допомоги ще не розроблені [13]. Заклади продовжують працювати за старими протоколами, які не передбачають надання психологічної допомоги.

Висновки. Встановлено, що в Закарпатті лікувально-оздоровчі послуги надають 23 багатопрофільні заклади, більшість з яких спеціалізуються на захворюваннях опорно-рухового апарату, травної та сечостатевої систем. Лікування здійснюється за укороченою (10 процедур) та традиційною (від 18 процедур) програмами відповідно до затверджених клінічних протоколів. Тривалість перебування визначає споживач. Різноманітність процедур та медичного устаткування залежить від фінансових можливостей закладу, тому дуже різниться. Більшість закладів позиціонують себе як тризіркові, але офіційно сертифікацію не проходили. Очікування споживачів задовольняються вище середнього.

Санаторно-курортне лікування пільгових категорій громадян забезпечують 5 санаторіїв, військовослужбовців – лише 9. Цифра ця видається недостатньою, але наскільки – сказати неможливо, тому що потреби не визначені. Відкритим залишається питання введення протоколів реабілітації військовослужбовців та надання допомоги при психо-емоційних розладах (на цьому спеціалізуються лише 2 заклади).

Подальші пошуки за напрямом дослідження пов'язані з визначенням перспективності існування лікувально-оздоровчих закладів на регіональному туристичному ринку з урахуванням зростання популярності спа-туризму.

Список літератури

1. Щука Г. П., Ковальська Л. В., Гальків Л. І. Визначення змісту та структури лікувально-оздоровчого туризму. Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі. 2022. №5. С. 91–97. DOI: <https://doi.org/10.36477/tourismhospcee-5-11>
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства з питань діяльності закладів охорони здоров'я: Закон України від 06.04.2017 № 2002-VIII. Р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2002-19#Text> (дата звернення

22.04.2023).

3. Про затвердження Загального положення про санаторно-курортний заклад: Постанова КМУ від 11.07.2001 № 805. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/805-2001-%D0%BF#Text> (дата звернення 23.04.2023).

4. Методологічні пояснення. Головна служба статистики України. Головне управління статистики у Закарпатській області. URL: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/turism/metodology.pdf> (дата звернення 25.03.2023).

5. Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області на період 2021–2027 років. URL: <https://carpathia.gov.ua/storage/app/sites/21/Economics/201001-1840p.pdf> с.10-11 (дата звернення 14.04.2023).

6. Екологічний паспорт Закарпатської області від 05.07.2022. URL: https://ecozakarpat.gov.ua/wp-content/nd/2021_ecopasport.pdf (дата звернення 14.04.2023).

7. Гапонова Е. О. Сучасні тенденції розвитку світового ринку медичних послуг дис. ... канд. ек. наук : 08.00.02 / Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2019. 248 с.

8. Спеціалізація закладу. ДП санаторій «Синяк» : веб-сайт. URL: <http://www.syniak.com.ua/> (дата звернення 22.04.2023)

9. 15 років ВАФК – Історія і погляд у майбутнє / за ред. М. В. Лободи. Київ, 2013. 196 с.

10. Перелік санаторно-курортних закладів, що приймають участь в організації санаторно-курортного лікування пільгових категорій громадян. URL: <http://uszn.org.ua/wp-content/uploads/2020/03/ZAKLADY-OZDOROVLENNYA-2020.pdf> (дата звернення 25.03.2023).

11. Бабова І. К., Рожков В. С. Санаторно-курортна реабілітація військовослужбовців в Україні: публічно-управлінський аспект. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2020. № 19. С. 21–26. DOI: <https://doi.org/10.32843/pma2663-5240-2020.19.4>

12. Санаторно-курортне лікування. Міністерство у справах ветеранів України : веб-сайт. URL: <https://mva.gov.ua/ua/veteranam/likuvannya-ta-reabilitaciya/sanatorno-kurortnelikuvannya> (дата звернення 25.03.2023).

13. Організація реабілітації військовослужбовців з посттравматичним стресовим розладом: аналіз зарубіжних підходів та вітчизняного досвіду/ І. Б. Заболотна та ін. Актуальні проблеми транспортної медицини. 2021. № 2 (64). С. 32–44. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.5110594>

References

1. Schuka, H. P., Koval's'ka, L. V., Hal'kiv, L. I. (2022). Determination of the content and structure of medical and health tourism. *Industriia turyzmu i hostynnosti v Tsentral'nij ta Skhidnij Yevropi*, 5, 91–97. DOI: <https://doi.org/10.36477/tourismhosptsee-5-11> [In Ukrainian].

2. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). On the introduction of changes to some legislative acts of Ukraine regarding the improvement of legislation on the activities of health care institutions (Act № 2002-VIII, April 6). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/lavs/shov/2002-19#Tekht> (last accessed 22.04.2023). [In Ukrainian]

3. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2001). On the approval of the General Regulations on the sanatorium-resort establishment. (Decree № 805, July 11). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/lavs/shov/805-2001-%D0%BF#Tekht> (last accessed 23.04.2023). [In Ukrainian].

4. Main Statistics Service of Ukraine. (2023). Methodological explanations. Retrieved from <http://vuv.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/turism/metodology.pdf> (last accessed 25.03.2023). [In Ukrainian]

5. Zakarpattia Regional State Administration. (2021). Regional development strategy of the Zakarpattia region for the period 2021–2027. Retrieved from <https://tsarpathia.gov.ua/storage/app/sites/21/Etsonomitss/201001-1840p.pdf> s.10-11 (last accessed 14.04.2023). [In Ukrainian]

6. Zakarpattia Regional State Administration. (2022). Ecological passport of the Transcarpathian region. Retrieved from https://etsozakarpat.gov.ua/vp-tsontent/nd/2021_etsopasport.pdf (last accessed 14.04.2023). [In Ukrainian]

7. Haponova, E. O. (2019). Modern trends in the development of the world market of medical services (Ph.D. Thesis). World economy and international economic relations. Kharkiv: Kharkiv Karazin National University. [In Ukrainian].

8. DP sanatorij «Syniak» (2023). Specialization of the institution. Retrieved from <http://vuv.syniak.tsom.ua/> (last accessed 22.04.2023). [In Ukrainian].

9. Loboda M. V., ed. (2013). 15 rokiv VAFK – Istoriia i pohliad u majbutnie. Kyiv : Deneb.

[In Ukrainian].

10. List of sanatorium-resort institutions participating in the organization of sanatorium-resort treatment of privileged categories of citizens. Retrieved from : <http://ushn.org.ua/vp-tsonent/uploads/2020/03/ZAKLADY-OZDOROVLENNYa-2020.pdf> (last accessed 25.03.2023). [In Ukrainian].

11. Babova, I. K., Rozhkov, V. S. (2020). Sanatorium-resort rehabilitation of military personnel in Ukraine: public-management aspect. *Publichne upravlinnia i administruvannia v Ukraini*. 19, 21–26. DOI: <https://doi.org/10.32843/pma2663-5240-2020.19.4>. [In Ukrainian].

12. Ministry of Veterans Affairs of Ukraine. (2023). Sanatorium-resort treatment. Retrieved from <https://mva.gov.ua/ua/veteranam/likuvannia-ta-reabilitatsiia/sanatorno-kurortnelikuvannia>. (last accessed 25.03.2023). [In Ukrainian].

13. Zabolotna, I. B., Huscha, S. H., Babova, I. K., Dmytriieva, H. O., Pol'schakova, T. V. (2021). Organization of rehabilitation of military personnel with post-traumatic stress disorder: analysis of foreign approaches and domestic experience. *Aktual'ni problemy transportnoi medytsyny*, 2 (64), 32–44. DOI: <http://dkh.doi.org/10.5281/zenodo.5110594>. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.04.2023

Прийнята до публікації 10.04.2023

НАШІ АВТОРИ

Артюх Оксана Валентинівна - доктор економічних наук, професор кафедри бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Башмаков Максим - аспірант кафедри економіки та менеджменту, Український державний університет науки і технологій

Власов Олександр - студент 63 гр. факультету фінансів та банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Гаркуша Юлія Олександрівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Гудзь Тетяна Павлівна - професор кафедри фінансів та банківської справи, д. е. н., професор, Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», м. Полтава, Україна

Калініченко Людмила Леонідівна - доктор економічних наук, професор кафедри економіки та менеджменту, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна

Збиковська Наталія - студентка кафедри менеджменту організацій, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Кічук Надія В'ячеславівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Коваленко Вікторія Володимирівна - доктор економічних наук, професор, професор кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Коваленко-Марченкова Євгенія Вікторівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри аналітичної економіки та менеджменту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, Україна

Колесник Олена Олексіївна - кандидат економічних наук, старший викладач кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Кочевой Максим Миколайович - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу та міжнародної логістики, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Лисянський Станіслав - аспірант I року навчання спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування», Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Матвійчук Юлія - студентка, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Міщенко Максим Іванович - доктор економічних наук, професор кафедри економіки та менеджменту, Український державний університет науки і технологій, Україна

Москалюк Ганна Олександрівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту організації, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Нашкерська Галина Володимирівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

Полтавцев Костянтин - студент 41 групи факультету менеджменту, обліку та інформаційних технологій, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Посмітна Марина Василівна - аспірантка II року навчання спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування», Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Проскурня Назар - здобувач третього (освітньо-наукового) рівня ступеня доктора філософії зі спеціальності 073 Менеджмент, Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», м. Полтава, Україна

Самотосенкова Олена Вікторівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри статистики та математичних методів в економіці, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Семенова Катерина Данилівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Сергєєва Олена Степанівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Сніщенко Роман Григорович - доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, обліку та аудиту, Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут, м. Хмельницький, Україна

Чернова Наталія Сергіївна - кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та менеджменту, Український державний університет науки і технологій, Україна

Чернов Дмитро - Головний фахівець з навчання Управління з навчання АТ КБ «ПриватБанк», Україна

Щука Галина Петрівна - доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри географії та туризму, Закарпатський угорський інститут ім. Ф. Ракоці ІІ, м. Берегове, Україна

НАУКОВИЙ ВІСНИК
Одеського національного економічного університету

№ 3-4 (304-305), 2023

Матеріали випуску друкуються мовою оригіналу
(українська, англійська)

За достовірність викладених фактів,
цитат та інших відомостей відповідає автор

Рекомендовано до друку та поширення через
мережу Інтернет за рішенням Вченої ради
Одеського національного економічного
університету (Протокол № 5 від 28.03.2023 р.)

Підписано до друку 30.03.2023 р.
Формат 60 x 84 1/8. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman
Ум. друк. арк. 9, 86 Тираж 50 прим.

Надруковано в друкарні
ТОВ ВД «Гельветика» 73034, Україна,
м. Херсон, вул. Паровозна, буд. 46-А
Тел.: +38 (0552) 39-95-80
e-mail: mailbox@helvetica.com.ua